

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra andragogiky a managementu vzdělávání

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Úloha a přínos vězeňských kaplanů v procesu rozvoje a reintegrace
odsouzených.**

**The Role and Contribution of Prison Chaplains in the Process of
Development and Reintegration of Convicts.**

Bc. Gabriela Galíková

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Jaroslav Kříž, MBA
Studijní program: Andragogika a management vzdělávání
Studijní obor: N AMGT

2024

Čestné prohlášení:

Odevzdáním této diplomové práce na téma **Úloha a přínos vězeňských kaplanů v procesu rozvoje a reintegrace odsouzených** potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití všech v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. dubna 2024

Poděkování:

V první řadě chci moc poděkovat vedoucímu diplomové práce, PhDr. Jaroslavu Křížovi, MBA za jeho čas a cenné rady při psaní. Děkuji celé katedře andragogiky za možnost věnovat se tématu, které mne baví a zajímá. Mé obrovské a největší díky jde dále za všemi laskavými respondenty; kaplany a kaplankami, kteří mi věnovali kus svého nabitého kalendáře, a ve volném čase se mnou diskutovali mé dlouhé řady otázek. Tato setkání pro mne byla velmi důležitá, a to nejen z badatelské pozice, ale také z té osobní. Děkuji svým rodičům, rodině, přátelům a partnerovi za důvěru a dlouholetou podporu, svým přátelům za povzbuzování a víru ve mě v průběhu celého studia.

ABSTRAKT:

Diplomová práce analyzuje působení a přínos duchovních ve Vězeňské službě České republiky. V teoretické části práce představuje roli duchovních kaplanů v prostředí vězení, zabývá se také jejím historickým vývojem a klíčovými momenty v dějinách, majícími vliv na současnou podobu duchovní péče odsouzených. Teoretická část dále předkládá výčet možností a specifik rozvoje a vzdělávání odsouzených v systému vězeňské péče a systém fungování vzdělávacího a rozvojového systému, který je odsouzeným po dobu výkonu trestu dostupný. Do tohoto spektra aktivit a činností je dále v teoretické části zasazena právě role duchovní péče. Dále je v teorii formulován vliv duchovní péče na život odsouzených a prožívání trestu. Závěr teoretické části je věnován srovnání českého a mezinárodního kontextu kaplanské a duchovenské činnosti a také tématu postpenitenciární péče, v rámci které práce předkládá specifika a způsoby duchovenské práce při reintegraci odsouzených zpět do společnosti.

Teoretická část práce tvoří základ pro empirickou část, která tento výčet a popis zasazuje a ověřuje v praxi. Praktickou část tvoří analýza celkem 4 polostrukturovaných rozhovorů s vězeňskými kaplany a 1 rozhovor s kaplankou, která detailně zachycuje popis vlastního vnímání kaplanské role, specifik této práce, výčet možností práce s odsouzeným, dále popis subjektivně vnímaných přínosů a úskalí přípravy vězňů na návrat do společnosti, stejně jako motivací a frustrací vězeňského kaplana. Výstupem empirické části je mimo jiné formulace několika návrhů pro zlepšení duchovenské péče odsouzených, vyplývající z vlastních výpovědí kaplanů a duchovních.

KLÍČOVÁ SLOVA:

andragogika, duchovní péče, kaplanství, vzdělávání, odsouzený, osobní růst, reintegrace, rozvoj, Vězeňská služba České republiky, výkon trestu odnětí svobody

ABSTRACT:

The diploma thesis analyses the work and contribution of clergymen in the Prison Service of the Czech Republic. The theoretical part of the thesis presents the role of the chaplains in the prison environment, it also deals with its historical development and key moments in history that have influenced the contemporary form of spiritual care of convicts. The theoretical part also presents an enumeration of the possibilities and specifics of development and education of convicts in the prison care system and the system of functioning of the educational and developmental system available to convicts during their sentence. It is within this spectrum of activities and activities that the role of spiritual care is further embedded in the theoretical part. Further, the theory articulates the impact of spiritual care on the lives of convicts and the experience of punishment. The theoretical part concludes with a comparison of the Czech and international context of chaplaincy and clerical activities, as well as post-penitentiary care, in which the thesis presents the specifics and methods of clerical work in the reintegration of convicts back into society.

The theoretical part of the thesis forms the basis for the empirical part, which embeds and verifies this enumeration and description in practice. The practical part consists of an analysis of a total of 4 semi-structured interviews with male prison chaplains and 1 interview with a female chaplain, which captures in detail the description of the chaplain's own perception of the role of the chaplain, the specifics of this work, a list of possibilities of working with the convicted, as well as a description of the subjectively perceived benefits and pitfalls of preparing prisoners for their return to society, and the motivations and frustrations of the prison chaplain. The output of the empirical part is, among other things, the formulation of several suggestions for improving the chaplaincy care of convicts, resulting from the chaplains' and clergy's own testimonies.

KEYWORDS:

andragogy, spiritual care, chaplaincy, education, convict, personal growth, reintegration, development, Prison Service of the Czech Republic, imprisonment

Obsah

Úvod.....	7
1 Charakteristiky a specifika rozvoje a vzdělávání odsouzených	10
1.1 Programy zacházení a SARPO.....	11
1.2 Vzdělávací a rozvojové aktivity Programů zacházení	13
1.3 Současné trendy ve vzdělávání a přípravě k reintegraci odsouzených	15
1.3.1 Otevřené věznice.....	16
1.3.2 Duševní a duchovní péče o odsouzené.....	16
2 Duchovní péče ve Vězeňské službě ČR.....	19
2.1 Pozice duchovní péče v odborné literatuře	19
2.2 Vězeňský kaplan: role a kompetence v penologickém kontextu	20
2.3 Další vzdělávání vězeňských kaplanů.....	23
2.4 Historický vývoj duchovní péče a kaplanství ve vězeňství: od starověku po období normalizace	24
2.5 František Josef Řezáč: reformátor duchovenské péče a vzdělávání	28
3 Současná podoba duchovenské péče v českých věznicích.....	31
3.1 Vývoj a proměna duchovní péče a kaplanství: porevoluční doba až současnost.....	31
3.2 Specifika a způsoby práce duchovních s odsouzenými	32
3.3 Vztah vězeňské duchovenské péče a andragogiky.....	34
3.4 Vězeňská duchovenská péče a její vliv na well-being odsouzeného	35
3.5 Komparace kaplanství v českém a zahraničním kontextu	37
4 Výzkumná část	39
4.1 Výběr výzkumného vzorku.....	39
4.2 Metodologický postup sběru a analýzy dat.....	41
4.2.1 Metoda sběru výzkumných dat	42
4.2.2 Metoda analýzy výzkumných dat.....	43
4.3 Etika výzkumu	46

5	Výsledky výzkumu.....	48
5.1	Specifické aspekty charakterizující duchovní službu poskytovanou odsouzeným..	48
5.1.1	„Typický“ odsouzený v kaplanově péči.....	48
5.1.2	Možnosti a důvody vyhledání duchovní péče odsouzeným.....	51
5.1.3	Specifika vztahu kaplana a odsouzeného.....	53
5.1.4	Kaplanův postoj k odsouzeným	57
5.1.5	Kaplanovo místo ve vězeňském personálu	59
5.2	Aktivity duchovních přispívající k rozvoji a reintegraci odsouzených do společnosti	61
5.2.1	Rozhovor jako nástroj vedoucí ke změně	62
5.2.2	Skupinová práce	65
5.2.3	Systematické programy vzdělávání a rozvoje odsouzených.....	67
5.2.4	Další nástroje duchovní péče v rozvoji odsouzených	69
5.2.5	Extramurální aktivity	70
5.2.6	Postpenitenciární péče: role a činnost kaplana.....	71
5.3	Zdroje, překážky a výzvy duchovní práci s odsouzenými	74
5.3.1	Zdroje a motivace kaplana v práci s odsouzenými	74
5.3.2	Hlavní překážky a výzvy v práci kaplana s odsouzenými	78
6	Shrnutí výsledků výzkumu a diskuse	82
7	Limity studie a návrhy pro další výzkum.....	90
	Závěr práce	92
	Seznam použitých informačních zdrojů	94
	Seznam příloh.....	105

Úvod

Vězeňské prostředí představuje specifický mikrosvět, kde se kříží sociální, psychologické a morální výzvy. Zdi, které vymezují fyzický prostor, často nejsou schopny ohraničit komplexní a složité problémy, kterým odsouzení uvnitř čelí, a před kterými mezi těmito zdmi není příliš, kam utéct, nebo se schovat. Ač se nám, lidem „zvenku“ může zdát téma vězeňství a penitenciární péče vzdálené, pravdou zůstává, že problematika vězeňství není jevem od zbytku společnosti izolovaným, přestože samotní odsouzení do velké míry ano. Problematika a podoba vězeňství se podílí se na odrazu společnosti, a především na její schopnosti rehabilitovat jedince, kteří z různých důvodů nebyli a nejsou schopni žít v souladu s morálními a společenskými normami. Stav věznic, a především potom schopnost pracovat s odsouzenými efektivně a s co nejnižší mírou recidivity je důležitým tématem majícím důsledky pro bezpečnost a kvalitu života v celé naší společnosti. Své zjevné a opodstatněné místo zde má vědecká disciplína andragogiky, která se systematicky podílí na změně delikventního a kriminálního chování řadou postupů a intervencí, majících za cíl vzdělání a rozvoj jedince a jeho kompetencí a dovedností, které jsou potřeba k úspěšné (re)integraci do společnosti (Veteška a Fischer, 2020). Zájem o tuto, pro svou nepřilíšnou atraktivitu někdy opomíjenou oblast, je smysluplný a potřebný.

Tato diplomová práce se proto detailně zabývá popisem role a přínosu vězeňských duchovních, kteří v procesu vzdělávání a rozvoje odsouzeného hrají významnou roli, a je zároveň pokusem o rozšíření odborné literatury zabývající se mnohdy opomíjenou součástí vězeňského personálu, a snahou o přiblížení role kaplana a úlohy, kterou duchovní ve vězeňském prostředí a procesu mají. Duchovní služba ve vězeňském systému České republiky už desítky let kráčí po spletité cestě českých dějin, a stále pevnějšími kroky si dobývá své místo ve spektru rozvojových a rehabilitačních aktivit pro odsouzené. Nabízí tak jednu z cest, která odsouzeného zve k účasti na tom, stávat se lepším a podílet se na vlastní příznivější budoucnosti, pakliže se ocitne ve výkonu trestu odnětí svobody.

O roli duchovních kaplanů a kaplanek¹ působících v českých věznicích toho zatím stále v odborné literatuře nebylo mnoho napsáno, ač se tato situace poslední roky relativně zlepšuje. Z toho, co nám literatura nabízí, ale víme, že tato role nebyla už od samého začátku rolí jednoduchou-ať už jednoduše vydobytou, tak i jednoduše vykonávanou.

¹ V textu je pro lepší čitelnost většinou používáno tzv. generické maskulinum. Označení kaplan tedy zahrnuje vězeňské duchovní obou pohlaví, stejně jako v textu hojně užívaný „odsouzený“ či „vězeň“ nezahrnuje pouze muže.

Můj zájem o diskutované téma je hnán z velké části právě proto, že mám pocit, jako by téma duchovenské péče bylo v kontextu českého vězeňství trochu zanedbáno. Jednou z hypotéz, proč by tomu tak mohlo být, je, že institucionalizovaná či organizovaná religiozita je v České republice spíše menšinově zastoupená, oproti jiným evropským státům, kde se k oficiálním církvím hlásí převážná většina obyvatelstva, jako např. v Rumunsku, Itálii, Řecku, Polsku, a v mnoha dalších (Eurobarometer, 2019).

Řada dosavadních výzkumů se často shoduje v popisu kaplanské práce jako jakési vše-skýtající, nikdy nekončící agendě činností a povinností (Beláňová, 2018, Hicks, 2011), z nichž se velká většina odlišuje od běžných povinností zbytku vězeňského personálu, a uvrhá tak na duchovní specifické světlo, které je pomyslně odděluje od jejich civilních kolegů (Šiler, 2017 in Beláňová, 2018). Toto světlo bývá přinejmenším charakterizováno určitou nálepkou odlišnosti, v horších případech se kaplani setkávají s nepochopením ze strany vězeňského personálu (Beláňová, 2018). Domnívám se, že by bylo příhodné náplň práce kaplanů a duchovních v této práci smysluplně zakotvit a definovat tak, aby bylo i nezúčastněným pozorovatelům zřejmé, o co se kaplani v péči o odsouzené zasazují, a proč je tato práce přínosnou a do velké míry nepostradatelnou, a to i tehdy, pakliže odsouzený neinklinuje k žádné konkrétní víře (Menke, 2018). Kaplanská práce často dává odsouzeným „ochutnat“ rovnocenného zacházení a může jim pomoci alespoň čas od času „přičichnout“ k tomu, jaké to je, být pro jednou obyčejným člověkem, nikoli člověkem s nálepkou kriminálního. Aniž bych v této práci chtěla pozici duchovních ve vězeňství jakkoli idealizovat či vykreslovat v nerealistických barvách, nebo ji vyzdvihávat oproti jiným pozicím vězeňského personálu, vnímám jako důležité této roli věnovat více pozornosti a v tom nejlepším případě se tak zasadit o větší povědomí role duchovních, i náplně jejich práce.

Diplomová práce je rozdělena do dvou částí, a to teoretické a empirické. Teoretická část této diplomové práce je tvořena analýzou odborných zdrojů referujících o roli, přínosu a aktivitách vězeňských kaplanů, které ovlivňují podobu trestů a jeho prožívání odsouzenými. Pozornost je v této části věnována také historickému vývoji role a pozice duchovních ve vězeňském systému, konkrétní přínosy a cíle duchovní služby, současná podoba a nástroje duchovních ve vězení, srovnání českého a mezinárodního kontextu duchovní péče a také péči postpenitenciární, jejich specifikách a podobách. Výzkumným cílem této práce je formulace předložených a formulace způsobů, kterými duchovní a náboženská péče přispívá k reintegraci a rozvoji odsouzeného do společnosti. Tento cíl je podpořen zařazením 3 hlavních výzkumných otázek, zaměřující se na výzkum specifik kaplanské role ve vězeňském kontextu, na zjištění konkrétních aktivit

přispívajících k rozvoji odsouzených, ale také na zdroje a překážky kaplana v práci s odsouzenými.

Velmi vděčná jsem za realizaci empirické části práce, kterou tvoří 4 rozhovory s vězeňskými kaplany a 1 rozhovor s vězeňskou kaplankou. Rozhovory nabízí detailní vhled do práce kaplanů, a zdůrazňují také, že kaplan zřídka bývá „pouze“ kaplanem. Jedná se o osoby, které z velké části zasvěcují svůj život a čas nasloucháním a pomoci lidem v nesnázi-at' už se jedná o odsouzené, zraněné, nemocné, chudé či jakkoliv jinak znevýhodněné skupiny lidí. Díky rozhovorům může čtenář nahlédnout „pod pokličku“ profesí těchto osob a pokusit se lépe porozumět jejich motivacím, ale také frustracím, které je ve svých pomáhajících činnostech doprovázejí. Rozhovory zde mají sloužit jako jakýsi komplexní pohled na kaplanskou činnost; jejich interpretace se snaží o objektivní popis, nikoli vynášení kaplanské role na pomyslný piedestal profesí vězeňského personálu. Defiňuje přínosy, ale také limity, které s sebou toto povolání přináší. Rozhovory tvoří výsledkovou část práce, která předkládá hlavní zjištění výzkumné části, zodpovídající na předem stanovené výzkumné otázky a diskutující tak specifika kaplanské profese, konkrétní způsoby a aktivity přispívající k rozvoji odsouzených, ale také motivace kaplanů k výkonu role duchovních ve vězení, stejně jako frustrace a obtíže s profesí spojené.

V závěru této úvodní části práce chci ještě dodat, že mou ambicí při psaní a následné obhajobě této diplomové práce je přispět akademické obci nejen kvalitním výzkumem na poli v českém kontextu vcelku řídké zastoupeného tématu, ale mimo jiné také vzdání holdu všem duchovním, kteří se věnují práci ve věznicích, a to často i ve svém volném čase či bez valné peněžité odměny, pouze s vírou šíření naděje a laskavosti tam, kde je možná nejvíce potřeba. V neposlední řadě je tato práce také jakýmsi vyjádřením respektu směřujícímu směrem k odsouzeným, kteří hledají naději, víru a způsoby, jak lépe žít, v mnohdy skličujícím prostředí a atmosféře věznic.

1 Charakteristiky a specifika rozvoje a vzdělávání odsouzených

Jedním z primárních cílů a účelů výkonu trestu odnětí svobody je dělat maximum proto, aby byla u odsouzených snížena šance další recidivy kriminálního chování, a aby byli odsouzení systematicky připravováni na život „venku“, tj. život po propuštění z výkonu trestu, bez dalšího kriminálního páčání; resp. „zabránit v dalším páčání (...) a soustavně jej (odsouzeného) vychovávat k tomu, aby vedl řádný život pracujícího člověka“ (Zákon č. 84/1969 Sb.). Přípravou či výchovou se zde rozumí předefinovat dosavadní chápání sociálních a kulturních norem jedince a vést odsouzené k tomu, aby žili život v souladu se zákony, a to jak morálními, tak legislativními, a společenskými². Toho je dosahováno mj. prostřednictvím konceptualizovaného systému vzdělávání, které dokládá i dokument Koncepce vězeňství do roku 2025, ve kterém se dočteme, že „vzdělání patří mezi nejdůležitější a neúčinnější resocializační nástroje a společně s dalšími také představuje jeden z nejsilnějších stabilizačních faktorů“ (Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2015, s. 22).

Vzdělání a rozvoj je odsouzeným povinně přístupný; bližší konceptualizaci nabízí tzv. programy zacházení, které budou detailněji popsány v následujících kapitolách. Právě prostřednictvím těchto programů, iniciovaných a zaváděných Vězeňskou službou České republiky, je možno dosahovat změn v podobě využití trestu odnětí svobody k určité nápravě, či resocializaci³ odsouzeného, ale také ke snížení recidivy, a v neposlední řadě i prevence kriminality (Veteška, 2016).

Vězeňské prostředí i samotná skupina odsouzených je velmi specifickým vzorkem populace, který se musí vypořádávat s řadou překážek a výzev. Oblast edukace a rozvoje odsouzených zde není žádnou výjimkou. Do VTOS⁴ často přicházejí osoby s nižším dosaženým vzděláním, a to nejčastěji se základním vzděláním či s vyučením bez maturity (Statistická ročenka VS, 2022), případně nízkou mírou motivace k tomu, předefinovat své životní hodnoty a způsoby žití. Motivovat vězně ke vzdělávacím a rozvojovým aktivitám může být u specifických skupin (zejména nevzdělaných či např. drogově závislých) odsouzených těžké. Roli v tom hrající může

² Za předpokladu, že trest má takovou podobu, aby z něj většina odsouzených byla schopna být propuštěna (MS ČR, 2015)

³ Pojem resocializace bývá v penologickém kontextu předmětem diskuzí. Někteří autoři uvádějí, že hlavním problémem pojmu je to, že velká část odsouzených neprošla nikdy ani procesem socializace, a proto není možné je resocializovat. Autoři si vypomáhají nahrazením pojmu resocializace např. pojmem edukace, která má za cíl odstranit chyby, které dosavadní (a zpravidla nefunkční) socializační proces odsouzeného napáchal. Mitáš (2007), který pojmu resocializace kontruje, také uvádí, že v penologickém kontextu nemá tento pojem význam např. u trestných činů spáchaných z nedbalosti, které nemají žádné opodstatnění v neúspěšném socializačním procesu, a pojem resocializace by u takového odsouzeného nedával žádný smysl.

⁴ Výkon trestu odnětí svobody

mít i fakt, že je vzdělávání odsouzených sice dostupnou součástí výkonu trestu, ale pro odsouzené zpravidla není povinné. Vězeňské prostředí je specifikem samo o sobě; jako takové poskytuje odsouzeným, ale i osobám, které vzdělávání řídí (sociálním a speciálním pedagogům, vychovatelům, duchovním) omezený prostor a pole působnosti. Závazek ke vzdělávání vyžaduje ze strany odsouzeného určitou míru řádu, smyslu pro povinnost a pevný režim, k čemuž není každý odsouzený dostatečně motivován (Biedermanová, Petras, 2011).

Přes tuto složitost a komplexitu oblasti vzdělávání ve věznicích je však nezbytné a žádoucí v iniciativě rozvoje a vzdělávání i nadále pokračovat. Mimo edukaci, která je zcela stěžejní, je ovšem důležité, zejména v posledních desetiletích a letech, zanechávat důraz také na emocionální a duchovní obnově odsouzených. V posledních letech mírně narůstá počet vysokoškolsky vzdělaných osob, které se ocitají ve VTOS. To může dle Kýra (2019) mj. odkazovat na jakousi emocionální či morální mělkost, která se ve společnosti může objevovat. Důraz na tyto roviny (edukační, emocionální, morální) může napomoci dohromady vytvářet jakýsi „koktejl“, který může u odsouzených přispívat k efektivnějšímu zvládnutí trestu s důrazem na reformaci morálních hodnot, a spolu s kvalitním vzděláním a dobrou informovaností tak může napomoci úspěšnějšímu procesu reintegrace odsouzeného do společnosti (tamtéž).

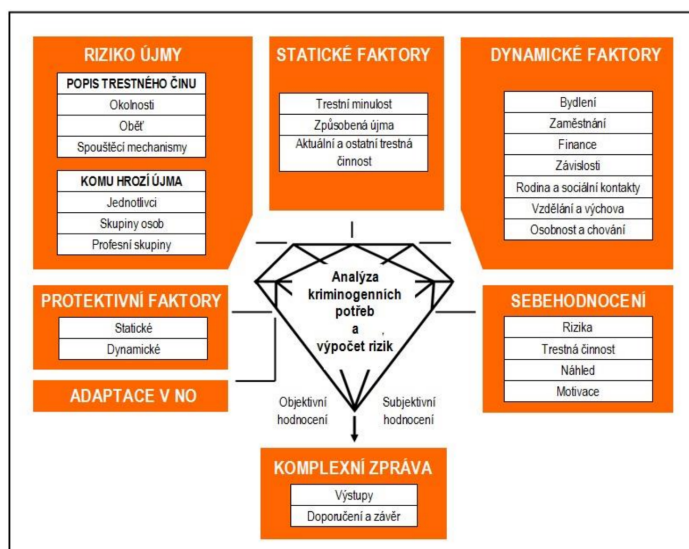
1.1 Programy zacházení a SARPO

Programy zacházení představují individuální dokumenty, vytvářené povinně každému odsouzenému, zachycující řadu faktorů, které ovlivňují průběh pobytu odsouzeného ve věznicích, a mající za cíl přípravu odsouzeného na soběstačný život po propuštění z VTOS. Programy zacházení jsou vytvářeny jednotlivými věznicemi, jednotlivě pro každého vězně, a berou v potaz např. věk odsouzeného, délku a podobu trestu, psychický a zdravotní stav odsouzeného, ale také např. možnosti a vybavení věznice, které dále určují, jakých programů se odsouzený bude moci účastnit. Vězeňská služba České republiky definuje programy zacházení jako „(...) základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody, zejména slouží k jejich vedení k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a naplňování účelu trestu“. V programu zacházení nalezneme mj. metody zacházení s odsouzeným, dále např. určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na vzdělávacích i volnočasových aktivitách, pracovní terapii apod. (Bělíková, 2013).

V rámci programu zacházení dostane každý odsouzený svůj vypracovaný přehled individuálních rizik a potřeb, který bývá vypracován pomocí nástroje SARPO (Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených). Program zacházení je pro všechny odsouzené povinný,

může být dle vývoje odsouzeného či jiných dílčích změn průběžně upravován. SARPO je diagnostickým a prediktivním nástrojem, který kombinuje analýzu dat spolu s mezinárodními empirickými poznatky v oblasti penitenciární péče. Nástroj operuje mj. s výpočtem tzv. statických⁵ a dynamických⁶ rizik, vyhodnocuje ale také např. motivaci odsouzených, a zahrnuje jejich sebehodnocení. Do penitenciární praxe byl nástroj SARPO zaveden v roce 2012, vyvíjen byl Vězeňskou službou ČR společně s Probační a mediační službou ČR. Právě zaměření na práci s riziky a kriminogenními potřebami je potřebnou intervencí, která může přispět ke snížení rizika recidivy, přesněji „(...) SARPO tedy vychází z premisy, že zájmem společnosti je investovat zvláštní úsilí (intervenční programy) především do těch odsouzených, u nichž má takové úsilí vést ke změně (tj. u ovlivnitelných odsouzených) a kde tato změna povede ke snížení nebezpečnosti pro společnost (riziko recidivy)“ (Jiříčka et al., 2013, s.7).

Schéma SARPO

Zdroj: Jiříčka et al., 2013

Jak již bylo uvedeno, SARPO je diagnostickým nástrojem, který vypracovává program pro každého odsouzeného individuálně, neprodukuje tedy univerzální a obecné programy zacházení, které by byly aplikovatelné na všechny odsouzené. Autoři Jiříčka et al. (2013) tuto

⁵ Statické riziko zahrnuje ztráty, které nebyly zapříčiněny ekonomikou, ale např. přírodním nebezpečím, nebo, v kontextu tématu této práce, např. nepoctivostí jednotlivců, selhání lidského faktoru. Jsou obtížně ovlivnitelné intervencemi, často se týkají historie jedince, v tomto případě především té kriminální (Vogel et al., 2018). Statická rizika a ztráty však lze dobře evidovat, a proto jsou do jisté míry předvídatelná, čehož využívá právě SARPO.

⁶ Dynamické riziko je na rozdíl od statického špatně předvídatelné, může se měnit v čase a v kontextu penitenciární praxe může mít vliv na pravděpodobnost výskytu problematického chování. Tato rizika však lze konkrétní intervencí změnit či ovlivnit (ať už pozitivně, či negativně). Můžeme sem zařadit např. účast na rehabilitačních programech, chování ve věznicích, užívání návykových látek atp. (Vogel et al., 2018)

charakteristiku nástroje podkládají zjištěními mezinárodních výzkumů, které přinesly zjištění, že: „(...) zatímco nízkorizikové a psychopatologicky nenarušené osoby budou spíše ovlivnitelné režimovými prvky a zařazením do práce, více rizikové, narušené osoby se sociálně patologickými charakteristikami se sice na režim mohou adaptovat, avšak bez dopadu na beztravné chování po propuštění.“ To je zjištění zásadní, a představuje zároveň argument, který podtrhuje nutnost individuálních programů zacházení. Autoři ale zároveň konstatují, že „(...) je to však také argument proti přesvědčení idealistů a snůlků, že jakákoliv pozornost věnovaná odsouzeným je v principu dobrá, nebo že místo práce s konkrétními riziky odsouzených lze aplikovat univerzální šablonu „všechno pro všechny“ (Jiříčka et al., 2013, s.7).

1.2 Vzdělávací a rozvojové aktivity Programů zacházení

Snižování potenciálně recidivního chování implicitně předpokládá změnu chování odsouzeného. A právě k této změně, (re)formaci, a v ideálním případě nápravě kriminálního chování, má za cíl přispívat vzdělávání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, změna a prevence recidivního chování v rámci vzdělávání má zároveň za cíl to, aby si odsouzení osvojili postoje a dovednosti, které budou užitečné při návratu do společnosti, a pomohou odsouzeným vést „soběstačný život v souladu se zákonem“ (Zákon č.169/1999 Sb.). Takové označení odkazuje konkrétně například na schopnost najít zaměstnání, navazovat a udržovat zdravé vztahy s okolím, smysl pro zodpovědnost, respekt k zákonům a povinnostem občana apod.

Programy zacházení, o kterých jsme hovořili v minulé kapitole, jsou z hlediska oblasti rozvoje a vzdělávání odsouzeného tvořeny několika podskupinami aktivit:

- a) **pracovními aktivitami**, kam patří zejména činnosti nezbytné k zajištění chodu věznice, jako např. úklidové práce, pomoc v kuchyni, brigády. malování prostor věznice apod. Vězeň je povinen pracovat, pakliže jeho odsouzení splňuje kritéria pro pracovní zařazení (např. není zdravotně či jinak indisponován)⁷. Cílem pracovních aktivit, které jsou odsouzenými relativně hojně vyhledávané, je vytvoření pracovních návyků, pokud je odsouzený dosud nezískal, případně udržení či přepis těchto návyků, pokud již odsouzený nějaké má. Z pracovních zkušeností má odsouzený dále čerpat i po propuštění z VTOS. Pracovní aktivity mají samozřejmě také svou ekonomickou výhodu; odsouzení dostávají výplatu, kterou následně využívají k pokrytí nákladů svého

⁷ Pracovní povinnost se dle zákona nevztahuje na odsouzené starší 65 let věku, na dočasně či dlouhodobě pracovní neschopné jedince (např. poživatele invalidního důchodu) a dalších překážek, které indikují vyloučení pracovní povinnosti (Vyhláška č. 345/1999 Sb.)

VTOS, případně slouží jako kapesné. Právě finance jsou zde silnou motivací, pro kterou se odsouzení často snaží být do pracovních aktivit zařazeni. Mimoto bývají pracovní aktivity často těmi z nejvíce účinných aktivit ve VTOS (Běliková, 2013). Odsouzení mohou být zařazováni do pracovních aktivit týkajících se chodu věznice, které byly již zmíněny, ale některé věznice také umožňují zapojení odsouzených do vlastní výroby, příp. umisťují odsouzené do různých externích podniků, které jsou ochotny odsouzené zaměstnávat (Hüttnerová, 2007; Bareš a Mertl, 2021)

- b) **vzdělávacími aktivitami**, které poskytují možnost doplnění si vzdělání (např. základního, vyučení v oboru, ale i vysokoškolského bakalářského) a dále nabízejí možnost dalších, speciálních aktivit, sloužících k rozšíření vědomostních obzorů (např. výuka cizích jazyků, kurzy drogové prevence, besedy a přednášky na vybraná témata, sociálně právní poradenství atp.). Mezi vzdělávacími aktivitami nalezneme také možnosti rekvalifikace odsouzených; jejich nabídka se liší především v závislosti na možnostech konkrétní věznice. V současné době patří mezi oblíbené obory např. obor kuchař-číšník, elektrikář, strojní mechanik, truhlář, florista, kadeřník, pekař atp. Nově se mohou odsouzení vzdělávat např. i v 3D tisku, nebo třeba v počítačových programech k navrhování řízené výroby CAD a CAM (Statistická ročenka VS ČR, 2022). V neposlední řadě si odsouzení mohou doplnit i vysokoškolské vzdělání; v současnosti tomu tak je ve Vazební věznici Praha-Ruzyně, kde je vysokoškolský program realizován od roku 2009. Ve spolupráci s Univerzitou Karlovou a její Katolickou teologickou fakultou mohou odsouzení studovat bakalářský obor Teologické nauky. Ženy z Vazební věznice Ruzyně mohou studovat např. obor Všeobecná sestra na 2.LF UK (Statistická ročenka VS ČR, 2022).
- c) **speciální výchovnými aktivitami**, kam se řadí např. věda o etiketě, výcvik sociálních dovedností, komunikační dovednosti, právní a sociální minimum atp.
- d) **oblastí utváření vnějších vztahů**, které kladou důraz na rozvoj a udržení sociálního zázemí. Řadíme sem tedy např. i kontakt s rodinou a ostatními blízkými, ale i aktivity poskytující pomoc při ukončení výkonu trestu odnětí svobody.
- d) **zájmovými aktivitami**, které tvoří široké spektrum činností, jako např. sporty, společenské hry, hudební a jiné zájmové kroužky, sledování filmů, knihovna, ale např. i hudební relaxace, biblioterapie atp. Předmět této práce, tj. duchovenská služba poskytovaná ve věznicích, se řadí právě sem; v rámci programů zacházení je označována jako tzv. „duchovní aktivity pod vedením kaplanů věznice“ (Duchovní služba VS ČR, 2024).

K výše uvedeným aktivitám programů zacházení se v rámci VTOS řadí také tzv. extramurální aktivity. Jedná se o doplňující aktivity, které slouží jako jakási motivace pro odsouzené, a mají podobu krátkých návštěv prostředí mimo věznici, vždy za dohledu zaměstnanců věznice. Extramurální aktivity slouží jako jakási příprava odsouzených zpět k životu na svobodě, a hlavním úkolem těchto aktivit ze strany odsouzených, které jsou jim povolovány většinou za odměnu (odsouzení se špatnou kázní se extramurálních aktivit zpravidla neúčastní), je především zvládnout pobyt v civilním prostředí. Mezi konkrétní aktivity můžeme zařadit např. návštěvu rodiny a příbuzných, návštěvu kulturních akcí a zařízení, ale v souvislosti s hlavním tématem této práce je záhodno zmínit také duchovní extramurální aktivity, v rámci kterých jsou odsouzení krátkodobě propouštěni z prostředí věznice, a to např. za účelem přijetí svátosti křtu, která se zpravidla koná v prostorách mimo věznici, či návštěvou bohoslužby nebo jiného církevního obřadu (Extramurální aktivity VS ČR, 2024).

Jak již bylo uvedeno, programy zacházení se liší v závislosti na jednotlivci, jeho potřebách, ale také motivacích či povaze trestu. Skupina odsouzených v České republice je velmi heterogenní skupinou s řadou unikátních charakteristik. Právě SARPO a Programy zacházení jsou místem a prostředkem, jak shromažďovat funkční a užitečné informace o odsouzených, a umožňovat tak potřebnou intervenci co nejvíce individualizovat a přizpůsobovat každému jednomu z odsouzených, a snažit se tak o jejich co největší efektivitu, užitečnost a budoucí prevenci.

1.3 Současné trendy ve vzdělávání a přípravě k reintegraci odsouzených

Idea vězení je ve většinové populaci nejčastěji asociována s myšlenkou ztráty svobody, volného pohybu, omezení možností k životu. Vězení je místo, kterým se trestá chování, které není v souladu se společenskou normou a zákonem (Mitáš, 2007). Ostatně i označení trestu, který uděluje pobyt ve vězení, je „odnětí svobody“.

Vězení však může být, a správně by také mělo být, místem pro možnost ke zlepšení se; zlepšení svých etických a morálních přesvědčení a přemítání nad tresty, kterých se odsouzený dopustil. Prostor, který by měl v určitém měřítku nabízet prostředky a možnosti k tomu, aby si v sobě odsouzený pěstoval predispozice pro úspěšnou reintegraci zpět do společnosti (Veteška, 2016). Odsouzení jsou od začátku výkonu trestu vedeni k tomu, aby využili potenciálu času ve věznici, který jim byl udělen, a dostávají možnost zapojení se do širokého spektra aktivit, které při resocializaci mohou pomoci. Spektrum těchto aktivit se každým rokem rozšiřuje, a do jisté míry bylo popsáno v kapitolách 1.1. a 1.2., věnovaných programům zacházení.

Ani v izolovaném prostředí věznic nezůstává modernizace, technologizace a společenský pokrok světa kolem nás bez povšimnutí. Život ve věznici sice nemá velké pole působnosti v tom, aby se mohlo jakkoli velkou mírou přizpůsobovat měnícímu se světu okolo, nicméně i zde můžeme sledovat vývoj a určité aktuální „trendy“, vycházející často ze zahraničních vlivů. Trendy týkající se rekvalifikace, možnosti doplnění si vysokoškolského vzdělání či např. osvojení si nových technologických dovedností, jako je práce s počítačovými programy, nebo třeba 3D tiskárnou, byla již zmíněna v předchozí kapitole.

1.3.1 Otevřené věznice

Dalším trendem, přicházejícím ze severu Evropy, primárně Skandinávie, je koncept otevřených věznic. Pilotním projektem tohoto druhu je otevřená věznice ve středočeských Jiřicích. Hlavní myšlenkou a charakteristikou konceptu otevřených věznic je nízký stupeň ostrahy a relativně velká volnost pro odsouzené, oproti běžným vězeňským zařízením. Vězni mají zpravidla k dispozici k bydlení samostatné ubytovací jednotky (v Česku např. bungalovy), ve kterých bydlí po několika. Typickým pro otevřené věznice je také relativně nízký počet umístěných odsouzených; rozhodně se nejedná o velkokapacitní vězeňská zařízení; v otevřených věznicích se nachází zpravidla desítky, maximálně nižší stovky odsouzených. Odsouzení mají sice větší fyzickou volnost, o to více jsou ale zaměstnaní. Pravidelně navštěvují zaměstnání, a po návratu se věnují studiu, volnočasovým kroužkům či jiným seberozvojovým aktivitám; je to podmínkou umístění do otevřené věznice, a při jejím nedodržování může být odsouzenému možnost pobytu v otevřené věznici odepřena, a může být umístěn zpět do klasické věznice. Ideou otevřených věznic, která spočívá (pro někoho možná paradoxně) ve větší důvěře v odsouzeného, udělením podstatně větší svobody, je právě vedení odsouzených k určitému smyslu pro zodpovědnost, morální odpovědnost a rozvoj autonomie, který má napomoci lepší reintegraci do společnosti, a to především snížením rozdílů mezi vězeňským a civilním prostředím, a také vytvořením pevných návyků, které jsou udržitelné i v civilním životě (Villman, 2023).

1.3.2 Duševní a duchovní péče o odsouzené

V rámci psychoterapeutické a psychologicky restorativní péče, ruku v ruce s péčí duchovní a náboženskou, je možno zmínit několik programů uvedených ve spolupráci s Ministerstvem vnitra:

- Program 3Z: program odkazující na zkratku „Zastav se, Zamysli se, Změň se“ převzatý z anglického formátu programu „Stop, Think and Change“ je určen pro recidivní odsouzené, vězněné převážně za majetkovou trestnou činnost. Program je koncipován

v rámci kognitivně-behaviorálních psychoterapeutických zásad a principů, a za cíl si klade změnu postojů vedoucích ke kriminálnímu jednání, za pomoci uvědomění si a přijetí důsledků vlastní trestné činnosti. Odsouzení jsou školeni v rozvoji kritického myšlení, sebeovládání, sebedůvěry, konstruktivního řešení problémů, nenásilné komunikace a tréninku sociálních dovedností. Program je zakončen obdržáním certifikátu (Program 3Z, VS ČR, 2019; Ivanovičová, 2010; Kurdíková, 2011).

- Programy GREPP 1 a GREPP 2: programy GREPP 1 a GREPP 2 jsou reedukačními programy určenými pro práci s pachateli trestných činů vykonaných na dětech. Programy dohromady trvají přes 16 měsíců a navazují na sebe. Za cíl si kladou snížení recidivy. K programu jsou mj. zváni sexuologové, odsouzení v rámci programu absolvují řadu terapeutických technik, jako např. psaní deníku či dopisu obětem (Vzdělávání vězňů, VS ČR, 2016).
- Program TP 21 Junior: program se zaměřuje na specifickou skupinu mladistvých odsouzených a usiluje o snižování násilného chování mezi odsouzenými. Odsouzené vede v průběhu 3 měsíců k efektivnímu a nenásilnému řešení konfliktů, uvědomění si vlastní zodpovědnosti a osvojení si zásad společenských norem (Terapeutický program TP 21 pro mladistvé odsouzené, VS ČR, 2018).
- Program PARDON: terapeutický program PARDON pracuje s pachateli dopravních nehod a trestných činů způsobených rizikovým chováním řidičů. Cílem programu je primárně prevence rizikového dopravního chování, ale také např. korekce agresivního chování (Terapeutický program PARDON, VS ČR, 2018).

V tématu komunikace a restorativní péče se např. objevují iniciativy podporující mediaci, skupinovou komunikaci či tzv. kruhy pachatelů a obětí, které mají za cíl hlubší naplnění potřeb oběti prostřednictvím konfrontace pachatele s dopady jím způsobeného trestného činu, klást mu doplňující otázky, či získat jakékoli jiné informace, které by oběti poskytly širší kontext pro uchopení situace, případně narovnání vztahu mezi obětí a pachatelem. Tyto konkrétní iniciativy pořádá v České republice spolek tzv. Restorativní justice (Strategie RJ pro ČR, 2021).

Ve spojení s duchovní péčí v rámci vězeňství poslední roky stoupá obliba tzv. hagioterapie; přístupu, který propojuje psychoterapii s křesťanstvím a výkladem Bible. Je druhem existenciální psychoterapie, který využívá biblických textů, které pomocí metafor a příběhů pomáhají odsouzeným lépe se propojit s konkrétními morálními hodnotami a ponaučeními. Hagioterapie nemá evangelizační záměr, nepracuje nutně s premisou existence Boha a ani nevyžaduje, aby účastníci tohoto druhu terapie byli věřící (Remeš, 1998).

Za zmínku stojí také konání plzeňského kaplana, Mgr. Blažeje Pelána, který v posledních letech vede iniciativu hudebních koncertů známých osobností ve věznicích; každým rokem se přidává do zájemců o koncert řada dalších vězeňských zařízení, a odsouzení mají tak možnost poslechnout si naživo známé interprety, jako je např. Tomáš Klus, kladenská kapela Zrní aj., ale především vystoupit z rutiny vězeňského života a okusit „normální“ zážitek, přibližující se těm z civilního světa (Ježek, 2023).

2 Duchovní péče ve Vězeňské službě ČR

Pozice náboženství a vězeňství má za sebou poněkud problematickou historii, a dodnes se vztah náboženství a víry a života ve věznicích utváří spíše pomalejšími kroky. Není divu, náboženství v České republice se v průběhu druhé poloviny dvacátého století zdaleka nepotýkalo s problematickou pozicí jen ve světě vězeňství, pakliže hovoříme především o období normalizace, trvajícím v letech 1968-1989 (Pivoňka, 2018).

Co se týká duchovní péče, je však na místě uvést, že její institucionalizace si dokázala určitým způsobem prorazit svou cestu i v dobách pro ni nepříznivých, a po revolučním roce 1989 se dokonce duchovní péči podařilo opětovně etablovat jako nedílnou součást penitenciární péče (Dirga a Váně, 2020). V dnešní době už je napříč českými věznicemi dostupná téměř všude, a to zejména díky soustavné práci spolku Vězeňské duchovenské péče, což nastiňuje např. český evangelický farář Bohdan Pivoňka ve své publikaci *Duchovní služba v postkomunistickém vězení* (2018). I přesto se však soudobá podoba vězeňské péče, stejně jako její dostupnost, potýká s řadou limitů, a vězeňští kaplani zauímají stále velmi specifickou pozici v porovnání s ostatními zaměstnanci českých věznic (tamtéž). Kaplanská pracovní pozice nese zcela odlišný charakter pozice, který kaplany odlišuje od zbytku vězeňského personálu. Kaplani při své práci principiálně směřují především ke vzájemně důvěrnému, mnohdy hlubokému, až přátelskému vztahu, a jejich komunikace s vězni si klade ambice k rovnocennému charakteru rozhovorů, což je oproti dalšímu personálu věznice naprosto neobvyklé. I proto se kaplani nezdíka potýkají s nepochopením, někdy až antipatiemi ze strany ostatních zaměstnanců (Beláňová a Trejbalová, 2020). Role kaplana je několika studii a výzkumy charakterizována jako role „produkcující řadu nejistot“ (Beláňová, 2018), a to zejména kvůli zmiňovanému nejednoznačnému postavení vězeňských kaplanů mezi ostatními kolegy a vztahu kaplana a vězně.

2.1 Pozice duchovní péče v odborné literatuře

Duchovní péče je na poli penitenciární sociologie, stejně jako andragogiky, spíše minoritně zastoupeným tématem (Beláňová, 2018). Mnohem častěji zastoupenou a vědecky často diskutovanou skupinou kaplanů jsou kaplani působící ve zdravotnických organizacích, či v armádě (Horák, 2018). Je otázkou, proč tomu tak je; mezi nejčastější předpoklad se řadí jistá neatraktivita tématu vězeňství a vězňů jakožto osob narušujících sociální normy a zákony (Pinerová et al. 2021). Tématu vězeňských duchovních se věnuje v České republice zatím pouze hrstka autorů; mezi nejznámější a nejcitovanější patří například Lukáš Dirga, Jan Váně,

Václav Mitáš, Andrea Beláňová, Tereza Trejbalová, Daniel Topinka, Eva Čermáková, Lenka Linhartová ad. Nejčastějšími tématy diskutovanými v kontextu kaplanské profese a role bývají často legislativní záležitosti, následně také teologická témata, a v posledním dvacetiletí také neojediněle témata spjatá s komparací doby normalizace s dobou porevoluční, reflektující změny ve vězeňství, příp. vznik kaplanství jako povolání (Beláňová, 2018). Pakliže mluvíme o duchovenské péči v penitenciárním kontextu, nejčastěji najdeme v české literatuře práce zaměřující se na penitenciární péči. Post-penitenciární duchovenské péči, tedy duchovenské péči po propuštění vězně, je bohužel zatím v českém kontextu diskutována zcela minimálně, což je značná škoda přinášející limity do celého tématu vězeňské duchovenské péče; do post-penitenciárních výzkumů lze jen zřídka „sáhnout“ pro data, která by jakkoli diskutovala vliv a potenciální přínos duchovenské péče do života vězně po propuštění, případně do tématu prevence recidivy (Dirga a Váně, 2020). Motejl et al. (2011) podtrhují důležité funkce vězeňské duchovní služby: důležitá sociální funkce při resocializaci; významná forma pomoci, která mimo naplňování spirituálních cílů přispívá také k lidskému rozvoji odsouzených. Děje se tak způsobem, který má za cíl posílit mravní cítění odsouzených, posílit, či u některých přímo vzbudit schopnost akceptovat svou vinu, projevovat upřímnou lítost a prokazovat vůli a odhodlání k vedení lepšího života pro návratu z věznice. Dále uvádí: „Duchovní služby nabízí uvězněné osobě možnost hledat jinou životní cestu, změnit životní styl, najít naději ve víře, získat pokoru a důvěru ve vyšší hodnoty, případně navázat mezilidské vztahy mimo delikventní subkulturu“ (tamtéž, s.88).

2.2 Vězeňský kaplan: role a kompetence v penologickém kontextu

V České republice působí ve vězeních dohromady asi 50 kaplanů a kaplanek (VDP ČR, 2021). Označení kaplan vychází z latinského „capellanus“, které odkazuje na spojení duchovního s kaplí, a označuje duchovního, který byl svou církví pověřen k tomu, aby pastoračně pečoval o specifickou skupinu lidí, či potřebných, jako např. nemocných, vojáků, anebo právě odsouzených. Řada kaplanů či kaplanek kombinuje duchovenskou činnost ve věznicích i s dalšími institucemi, a to konkrétně s nemocnicemi, policií a armádou, civilním letectvím, námořnictvím, či s jinou prací v rámci svých církví atd. (Beláňová, 2018). Činnost vězeňského kaplana mohou vykonávat vysvěcení knězi, kazatelé, ale také laičtí členové (vždy však

s povinností vlastního křtu a oficiální příslušnosti k dané církvi) celkem 21 církví⁸, které mají povolení provádět ve věznicích duchovní a pastorační činnost a konají tak z vlastní vůle, tj. dobrovolně. Kaplana nelze na pozici vězeňského duchovního umístit nuceně, je ale nutné doporučení od své (registrované) církve pro umístění do konkrétní věznice. Aby byl kaplan do věznice umístěn, je potřeba rozhodnutí ze strany vedení konkrétní věznice. Není tedy pravidlem ani zákonnou povinností institucí věznic, aby měly k dispozici kaplana. Činnost vězeňského kaplana je charakterizována jako „spirituální, pastorační a náboženská péče“; nemá tedy nést evangelizační prvky, byť je kaplanovi umožněno v rámci pastorační péče připravovat odsouzené ke křtu, případně je přímo křtít, projeví-li o to samotní odsouzení zájem. Kaplani jsou sdružováni organizací Vězeňské duchovenské péče (VDP), která vznikla v roce 1994 jako registrované občanské sdružení. VDP vychází z náboženských přesvědčení o působení v tzv. „místech nouze“, kam se řadí i vězení, a sdružuje veškerou vězeňskou duchovenskou péči, stejně jako osoby tuto péči vykonávající, tj. kaplany a kaplanky (Pivoňka, 2018). Členem VDP se může stát každý člověk starší 21 let (duchovní i laik); podmínkou je souhlas s činností a cíli organizace, které je nastávající člen povinen naplňovat. Řada vězeňských kaplanů je přímo zaměstnaná Vězeňskou službou, a to na různé míry pracovních úvazků. V české praxi je relativně běžné ve větších věznicích zaměstnávat více kaplanů z různých církví, kteří bývají zaměstnáni na plný úvazek. U menších věznic je duchovenská činnost zpravidla zastoupena kaplanem na menší úvazek, či dobrovolníkem, který již přímo pod VDP nespadá a nepobírá žádnou finanční odměnu (Raszková a Hoferková, 2018).

Role vězeňských kaplanů je definovaná jako tzv. nadkonfesijní (Beláňová, 2018), což znamená, že kaplani jsou povinni poskytovat péči a své služby každému, kdo ji vyhledá; jejich cílová skupina, se kterou pracují, tedy může být různého náboženského vyznání, či bez vyznání. Kaplani také poskytují péči blízkým svým přímých svěřenců, a v rámci vězeňství poskytují velkou část péče také při procesu propouštění odsouzeného z vazby, a také bezprostředně po propuštění odsouzeného, při procesu začleňování se zpět do společnosti. Kaplanská péče je ve většině definována svým ekumenickým charakterem a soustřeďuje se na poskytnutí

⁸ Seznam církví, které mohou poskytovat duchovní péči ve vězeňském prostředí: Apoštolská církev, Bratrská jednota baptistů, Církev adventistů sedmého dne, Církev bratrská, Církev československá husitská, Církev řeckokatolická, Církev římskokatolická, Českobratrská církev evangelická, Evangelická církev augsburského vyznání v České republice, Evangelická církev metodistická, Jednota bratrská, Křesťanské sbory, Náboženská společnost Svědkové Jehovovi, Pravoslavná církev v českých zemích, Slezská církev evangelická augsburského vyznání, Starokatolická církev v České republice (Zákon č. 3/2002 Sb.: Zákon o svobodě o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech).

vyslechnutí, promluvy, meditace, ztišení či jiné péče bez ohledu na vyznání, názory či postavení vězně (Menke, 2018). Tento charakter kaplanské služby je někdy popisován také jako tzv. kategoriální pastore, příp. strukturální pastore (Halík, 2012; Horák, 2018), přičemž označení „pastore“ může být lehce zavádějící, vzhledem k tomu, že odkazuje na duchovní péči o věřící. Kategoriální či strukturální pastore, či možná lépe řečeno péče, je uskutečňovaná zpravidla v necírkevních institucích (kromě vězeňství také např. v policii, zdravotnictví, ozbrojených silách), je založena na principu dobrovolnosti (tj. využívá ji jen ten, kdo o ni projeví zájem), a nemá primárně evangelizační či misijní charakter. Menke (2018) kaplanskou službu nazývá jako tzv. službu přítomnosti, kterou podrobněji rozvádí Mons. Holub takto:

„ve službě duchovních se [...] nejedná o misijní hlásání víry [...], nejedná se ani o jakési moralizování a napomínání-základem pro kaplana je úcta ke svobodě každého jednotlivce, ale jde především o službu naslouchání, o službu spoluprožívání pracovních i osobních radostí i těžkostí v úctě k osobnímu tajemství každého, kdo se kaplanovi svěří“ (Ministerstvo obrany ČR).

Mimo přímou církevní činnost, kterou kaplani poskytují v rámci duchovních a pastoračních rozhovorů, příprav na křest, hagioterapeutických sezení apod., jsou však také důležitým, někdy až mediačním faktorem v prostředí věznice. Odsouzení i personál se mohou často ocitát ve vypjatých, či jinak stresových situacích, a kaplan zde může působit jako jakýsi facilitátor přijatelné atmosféry. V neposlední řadě je také kaplanská činnost jakousi formou projevu zachování lidské důstojnosti, která je často ve vězeňském prostředí potlačována či omezována, byť má situace dle odborné literatury zlepšující se tendenci (Martinek, 2022).

Propuštěním na svobodu nekončí proces provázení a pomoci odsouzenému. Spíše začíná nová etapa, ve které se zapojují do práce s odsouzeným i odlišné orgány, jako např. probační a mediační služba atp. Postpenitenciární péče se dotýká všech osob, které byly propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody. Jde o komplexní systém preventivních opatření, které se začínají odehrávat v momentě, kdy odsouzená osoba vkročí zpět do „svobodného světa“ za zdmi věznice. Je zásadní složkou v celém procesu trestu odnětí svobody; plní jak preventivní, tak integrační a resocializační složku. Pro vězeňské kaplany služba rozhodně nekončí spolu s vypršením trestu odsouzeného. Naopak; kaplani často pomáhají odsouzeným překlenout období několika měsíců po propuštění na svobodu a doprovázet je tak, aby byli co nejlépe integrováni zpět do společnosti. Období po propuštění z věznice je totiž nejrizikovějším obdobím pro recidivu; řada odsouzených, kteří si svůj trest odpykali, se dopouští největšího

množství delikvence právě v tomto období⁹. Toto období bývá také velmi těžké z hlediska obnovy blízkých vztahů, zejména rodinných, kdy nezřídka během výkonu trestu došlo k jejich přetrhání či oslabení. Propuštěný se tak může potýkat s celou řadou problémů, a to zdaleka nejen těch praktických, ale také vztahových, duševních a existenciálních (Mitáš, 2007; Martinek, 2022). I proto bývá dobré, když má propuštěný po boku k dispozici někoho, koho znal z výkonu trestu, a to zpravidla někoho z personálu, ať už jde o vychovatele, pedagogy, nebo právě duchovního.

Role kaplana je v měsících po propuštění odsouzeného podobně komplexní, jako období samotné. Organizace Vězeňské duchovenské péče neustále rozšiřuje možnosti nástroje, které jsou dostupné kaplanům i propuštěným; v současné době nabízí mj. např. i startovací byty, propuštěným může VDP pomoci také s finančními a pracovními povinnostmi a záležitostmi (Raszková a Hoferková, 2018).

2.3 Další vzdělávání vězeňských kaplanů

Vzhledem ke komplexitě práce vězeňského kaplana, a ne vždy lehkému prostředí věznice, kde kaplan působí, je zcela na místě kaplanům poskytovat dostatek relevantního vzdělávání, které je může nadále rozvíjet v odborných dovednostech práce se zcela specifickou skupinou odsouzených. Kaplan je povinen do služby vězeňského duchovního vstupovat s vysokoškolským (teologickým) vzděláním, případně je zavázán si toto vzdělání do 4 let od nástupu do funkce doplnit (Mitáš, 2007; Pivoňka, 2018), řada kaplanů však přichází i se sekulárním vzděláním. V rámci výkonu kaplanské služby ve vězení, a v rámci členství ve VDP mají pracovníci přímo povinnost účastnit se různých druhů a forem vzdělávání, a to jak vstupních školení určených nejen pro duchovní, ale pro všechny pracovníky Vězeňské služby ČR, tak následně i řady pastoračních a odborných vzdělávacích kurzů a seminářů. Mezi nejčastější formy tohoto odborného vzdělávání patří např. odborné metodické semináře pořádané Vězeňskou službou a Vězeňskou duchovenskou péčí, které jsou tematicky zaměřené na aktuální témata práce s odsouzenými, a často mají podobu exkurzí, mezioborových diskusí a přednášek, či komunikace se zahraničními kontakty a předávání zkušeností. Ve vztahu k ostatním, sekulárním pracovníkům vězeňské služby, a podpoře vztahů mezi nimi (vzhledem

⁹ Někdy se období po propuštění nazývá tzv. „křizí první hodiny“, kdy se propuštěný ocitá na svobodě, před budovou věznice, a neví, kam dál. Stojí tvář v tvář nové realitě, ve které o něj již není postaráno, jeho denní řád není pevně určen. U sebe má jen malý obnos hotovosti a mnohdy se nemá kam vrátit. Po odpykání dlouhých trestů vězni často ani neví, jak si objednat jídlo v restauraci, jak si vyhledat informace na internetu aj. (Mitáš, 2007).

k problematice minulosti a vývoji těchto vztahů) kaplani také navštěvují pravidelné semináře, jejichž náplní je dialog mezi duchovními a profánními zaměstnanci VS ČR na nejrůznější penologická témata, doplněny často o vstupy odborníků z řad penologie, ale i mimovězeňských oborů (Mitáš, 2007). Častým zdrojem vzdělávání, především toho teologického, ale také prostředkem k předávání zkušeností, jsou tzv. kaplanské porady, pořádané VDP, konané zpravidla jednou, někdy i vícekrát za rok. Na těchto poradách se mají možnost setkat navzájem kaplani z celé České republiky (VDP, 2021).

2.4 Historický vývoj duchovní péče a kaplanství ve vězeňství: od starověku po období normalizace

Chceme-li se dívat na historii kaplanského povolání, není možné tak činit izolovaně od dalších aspektů, a je tedy nezbytné dívat se i na celkový historický vývoj vězeňství a tzv. „penitenciární filozofie“, která ušla od dob starověku po současnost velmi dlouhou vývojovou cestu, plnou zádrhelů a překážek, ale charakteristickou pevnou vůlí a odhodláním.

Ač zřetelné počátky duchovenské péče v českých věznicích spatřujeme především až v průběhu 20. století, zejména v období první republiky (Mitáš, 2007), historie působení duchovních při práci s odsouzenými rozhodně není „výdobytkem moderní doby“. V celosvětovém měřítku se bavíme již o raném starověku, kdy můžeme dohledat první zmínky o spojení duchovní a penitenciární péče. Kontextu českých věznic budou věnovány pozdější řádky tohoto textu; úvodní část a následující odstavce se budou soustřeďovat právě na mezinárodní historický kontext vývoje penitenciární péče a vězeňství jako takového; i toto téma nese v rámci této diplomové práce svou relevanci.

Na úvod tohoto stručného historického exkurzu, v rámci kterého se časově ocitáme zhruba v prvním století našeho letopočtu, je nutné brát v úvahu pozici křesťanství a křesťanů, kteří se v období vlády římské říše nacházeli především v pozici vězněných a trestaných. S postupnou legitimizací křesťanství nicméně duchovní pomalu začali získávat více svobody, důvěry a autority, a mohli tak rozšiřovat svá pole působnosti. Z hlediska andragogiky má pozice duchovních v oblasti vězeňství svou relevanci; duchovní totiž plnili ve společnosti primárně edukační funkci. Mitáš ve své práci (2007, str. 8) uvádí pravděpodobně nejstarší dochovanou citaci spojující penologický kontext s kontextem edukačním. Tato citace pochází z konce prvního století, a byla určena císaři Traianovi¹⁰, který byl nabádán, aby: „[...] křesťany sice

¹⁰ Traianus, česky Traján, známý také pod jménem Marcus Ulpius Traianus, byl římským císařem v letech 98-117 (Campbell, 2016).

nadále internoval, cílem střežení však nemá být jen trest, ale i pokus o navrácení ke staré víře“. Takový přístup však po dlouhá století nebyl zcela příznačným pro většinovou část penitenciárních zařízení. Primární motivací těchto zařízení bylo především vykonání jakési „odplaty“ na věznicích, za provinění vůči blahu společnosti. Odplata ve formě trestu odnětí svobody, mnohdy doprovázeného i fyzickými a dalšími tresty, byla často prezentována a vykonávána jako určité „společenské ponaučení“ před zraky veřejnosti, a fungovala tak jako jakási forma sociální regulace, která měla v ideálním případě za cíl odradit potenciální delikventy od trestných činů. I proto nesly v minulosti tresty za spáchání zločinů „charakter pomsty“ či určité nesmlouvavosti a definitivnosti; jednalo se např. o fyzické utínání částí těla, nejčastěji ruky či jazyka, případně tresty smrti (Štěrba, 2007; Lynch, 2011).

Koncept „dlouhodobého“ věznění nebyl příliš častým, mj. také proto, že ubytování vězně v tehdejší době představovalo značnou ekonomickou zátěž. Závažné delikty byly proto často řešeny tím nejvyšším možným trestem, tj. popravou. Delikty menší závažnosti byly zpravidla řešeny pokutou či krátkodobým uvězněním v městské šatlavě, případně různými formami tělesných trestů, které delikventovi měly mimo fyzickou bolest způsobit i doživotní „památku“, která by upozorňovala na jeho kriminální minulost i zraky širší veřejnosti (Mitáš, 2007).

Zásadní změna týkající se jak postavení křesťanů ve společnosti, tak i přístupu k detenci, trestu a delikvenci nastala v období vydání tzv. Milánského ediktu¹¹ v roce 313, kdy můžeme zaznamenat explicitní průnik křesťanství do oblasti vězeňství. Císař Konstantin v ediktu mj. stanovuje, „*aby pro lepší kázeň vězňové dle pohlaví odděleni byli, zdraví jejich by šetřeno a duševní potěchy jim dopřáno bylo*“ (Řezáč, 1852 in Mitáš, 2007). Ve stejném století se setkáváme taktéž se závěrem tzv. Nicejského¹² koncilu, který postuluje, aby „*jáhnové, kněží, i biskupové týhodně ano i denně do věznic přicházeli, vězňů na příčiny neštěstí jejich se doptávali, a o potřeby jejich se starali*“ (tamtéž).

I v dalších pramenech, čerpajících z ne tak dávné minulosti, se můžeme setkat s apelem na to, aby bylo duchovním (zejména biskupům) umožňováno vstupovat do věznice a promlouvat s vězni (Yellin, 1983; Hirsch, 1992). Apel byl v tato historická období sice veden převážně na

¹¹ Milánský edikt, známý někdy též jako tzv. Konstantinův edikt, vydaný r. 313 n.l. císařem Konstantinem I. Tento edikt uděloval křesťanům svobodu. Historicky navazoval na tzv. toleranční edikt vydaný císařem Galeriem, který plošně ukončil pronásledování křesťanů. Milánský edikt byl v historii křesťanů zcela zásadním milníkem; byť nebylo v této době ještě uznáváno jako státní náboženství, bylo alespoň zrovnoprávněno spolu s pohanstvím a započala rozsáhlá finanční podpora výstavby kostelů, chrámů a dalších křesťanských staveb. Konstantin v ediktu mj. upravil také např. zacházení s odsouzenými a zmírnil tresty mučení (Küng, 2005; Frýdek a Stará, 2013).

¹² Někdy též známý jako nikajský. Byl vydaný r. 325 n.l. a byl prvním ekumenickým (sjednocujícím všechny existující křesťanské církve) koncilem, jehož hlavním výsledkem bylo uznání Ježíše Krista za pravého Boha. V rámci nikajského koncilu byl taky stanoven základ tzv. kanonického práva, tj. náboženského práva všech křesťanských církví (Frýdek a Stará, 2013).

evangelizaci vězňů (což z historického hlediska není k podivu), kněží byli však vedeni také ke snaze o empatii a péči o duchovní stav vězňů, stejně jako na upozorňování na případné konání bezpráví a nelidské zacházení s odsouzenými. Kontakt odsouzeného s duchovním byl v určitých kontextech a obdobích mj. vnímán také jako jakési zvýhodnění vězně před soudem; odsouzení, kteří prokázali základy víry, např. znalostí Bible, se nezřídka vyhnuli přísnějšímu trestu (Lynch, 2011).

Přístup k detenci apelující na edukaci vězně a snažící se o více lidské jednání vůči odsouzenému se v historii vězeňství příliš dlouho neudržel a jak uvádí František Josef Řezáč (1852, s.7), v období středověku se způsob trestání a věznění delikventů vrátil do „starých kolejí“, resp. k přístupu, který vězně spíše dehumanizoval:

„(...) staré trýznění se obnovovalo, kolem lámání, za živa pohřbení, upalování, dření a vaření zaměstnávalo katů množství; věznice byly buď vysoké, nedostupné tvrzní věže, aneb hluboká smrdutá doupata, a jenom aby vězeň trestu pekelnému ušel, mělo oň býti postaráno (...) Úpadkem vědy a umění, ochablostí víry a vyzáblostí rozumu, porušením mravů, slovem úpadkem civilisace a zbožnosti ztrácelo se milosrdenství-nastala opět přísná toliko spravedlnost a nezřídka jen pomsta právo zastupovala... Vězeň byl opět hrou náruživosti.“

V toto historické období bylo tedy postupně upuštěno od přítomnosti církve a penitenciární filozofie nabrala znovu směr, který měl v první řadě oddělovat delikventy od zbytku společnosti prostřednictvím tzv. generální prevence, tj. nekompromisností a přísností odradit delikventy od dalších trestných činností. Stále převažovaly tresty absolutní (tj. trest smrti) či jiné tělesné tresty (Mitáš, 2007). S podobou věznic přibližující se k tomu, co známe v převážné většině jako věznice v současnosti, se setkáváme až po Třicetileté válce (tj. v 17. století), kdy byla z hradů a vojenských pevností vytvářena zařízení pro věznění delikventů. Navzdory tomu, že tedy toto období učinilo velký obrat (někdo by mohl říci i krok zpět) v rámci penitenciárního zacházení s odsouzenými, budeme-li se snažit, můžeme i v této době jisté záblesky najít. V rámci zmiňovaných hrdelních (absolutních) soudů byli kněží přizýváni pro duchovenskou péči o vězně před exekucí. V některých zařízeních se také objevovali římskokatoličtí kněží, aby zde sloužili bohoslužby, zpovědi a další svátosti (tamtéž).

Významnou událostí pro účely našeho výzkumu byla výzva biskupa Hughua Latimera (Anglie, 15. a 16.století), který na popud vlastního zážitku z odnětí svobody trval na tom, aby byla vězňům zpřístupněna duchovní služba, za kterou byl dokonce kněžím vyplácen plat (pro srovnání a ilustraci, která může být pro někoho úsměvná, pro jiného hořkosladká-na území České republiky se začala odměna za kaplanské působení v penitenciárních zařízeních vyplácet

až v 90. letech 20. století.). Počátky působení kaplanů ve věznicích můžeme zasadit právě do Anglie, ze které dále toto povolání putovalo dále (tamtéž).

Zásadní obrat zpět k humanizaci vězeňství na území české země a střední Evropy učinily tzv. tereziánské, a následně i josefínské reformy v období vlády císařovny Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Byla zrušena tortura a Josef II. v roce 1787 dokonce přinesl do debaty týkající se podoby detence koncept převýchovy a vzdělávání pachatelů s účelem obrácení k pozitivní změně (Francek, 1999). To je pro oblast vězeňství důležitá změna, k jejímuž prohlubování docházelo v průběhu dalších století, a kdy se na vězně postupně přestávalo nahlížet především jako na „vydělence ze společnosti“, ale spíše jako na „objekt edukačního působení“, jehož delikventní chování má být nejen trestáno, ale také napravováno a znovu nastavováno, a to mj. za pomoci personálu vězeňských zařízení (kam již patří i duchovní). Jak již bylo v textu uvedeno, duchovní plnili často funkci nejen evangelizační, ale také edukační. Toto jejich působení bylo následně od poloviny 19. století nahrazováno a plněno přímo učiteli, které věznice počaly zaměstnávat (Mitáš, 2007; Řezáč, 1852). Věznům tak bylo zprostředkováváno tzv. základní vyučování, které se ve svém obsahu postupně stále rozšiřovalo; odsouzení se tak mohli vzdělávat například v literatuře, zpěvu, jazykovědách, ale i kreslení ad. Výuka byla zároveň ohraničena pravidelnými zkouškami, které určovaly, zda bude vězeň pokračovat ve vzdělávání, či zda od něj bude „osvobozen“.

Duchovní nicméně s předáním klasického edukačního programu do rukou učitelů o svou profesi ve vězeních nijak nepřišli. Obsah jejich práce se začal soustředit více na duchovní působení, stále se ale věnovali pedagogické činnosti, a to např. prostřednictvím výuky zpěvu, literatury, a především samozřejmě náboženství. Dle odborné literatury se přístup duchovních ve vztahu k věznům vyznačoval zejména jistou mírou laskavosti a trpělivosti, která byla ve spektru dalších funkcí vězeňské služby poněkud ojedinělou. Tento přístup koneckonců nebyl aplikován pouze na odsouzené, ale i na zbytek personálu věznic, čímž duchovní měli šířit příjemnější a naděje-plnější atmosféru jak v otázkách zlepšování vězeňského prostředí jakožto pracoviště a místa k odpykávání trestu, tak v otázce efektivnější a kvalitnější nápravy vězně (Uhlík, 1993).

Od roku 1809 se mohli odsouzení účastnit pravidelných bohoslužeb; roku 1826 došlo k zákonnému ustanovení dvou profesionálních duchovních, kteří měli působit v České zemské trestnici (také známá jako Svatováclavská věznice). Svatováclavská věznice, která byla v letech 1809 až do jejího zrušení r. 1889 největší věznicí v Praze, je zmíněna je v této práci z toho důvodu, že právě v ní působil v letech 1851-1861 v této kapitole již citovaný František Josef Řezáč; český katolický kněz, ale také pedagog a spisovatel, který je zcela stěžejní ikonou české

penitenciární i postpenitenciární péče, a Vězeňská duchovenská péče, která zaštiťuje všechny duchovní působící ve věznicích, se oficiálně hlásí k jeho myšlenkám a dílu (Kýr, 2019). František Josef Řezáč je osobou pro penologii a vězeňskou duchovenskou péči tak stěžejní, že mu v této práci bude věnována následující samostatná kapitola.

Řezáčovo konání, které mělo za výsledek řadu reformativních změn v tématu vězeňství a vězeňské péče, na nějakou dobu pomyslně stabilizovalo poměrně komplexní a složité období mnoha etap vývoje duchovenské služby v penitenciární péči. V období první republiky v tomto směru neprobíhaly žádné razantní změny, vývoj stále běžel, ale nenesl se v duchu dynamických obrátů. Na poli edukace odsouzených se stále se kladl důraz na vzdělávání a rozvoj. Z hlediska duchovenské péče se do systému začali zařazovat i zástupci dalších církví, mimo původní římskokatolickou. Největší díl duchovenské péče náležel náruči řeholních řádů, a to konkrétně řádu sester sv. Karla Boromejského (tzv. Boromejek), a řeholního řádu Sv. Františka (tzv. Františkánů) (Uhlík, 2006).

Zásadní zvrát, a téměř půl století trvajícím období, které by se v rámci duchovenství (obecně, nejen na poli penitenciární péče) dalo nazvat obdobím temna, nastal po skončení druhé světové války a následným nástupem komunistické strany Československa. Již v únoru 1948 počala absolutní regrese jakéhokoli křesťanského působení ve věznicích; kaplani byli z institucí propuštěni. Odsouzeným byla odepřena účast na bohoslužbách a kaplani byli z institucí masově propouštěni a často za své duchovenské působení trestáni. Jakákoli náboženská činnost byla v celé společnosti považována za nelegální, což bylo později ošetřeno i zákonem.

Mimoto byl obnoven trest smrti, který byl vykonáván odsouzeným za politické zločiny; tato skutečnost zvyrazňuje prvek dehumanizace, která byla v tomto historickém období znovu vnesena (nejen) do prostředí vězeňství (Mitáš, 2007).

Institucionalizovanou formu duchovního působení ve věznicích bychom tedy vzhledem k těmto celospolečenským změnám a omezením spíše hledali až po Sametové revoluci, tj. po roce 1989. Tento vývoj, směřující již k soudobé podobě vězeňské duchovenské péče, bude diskutován v pozdějších kapitolách.

2.5 František Josef Řezáč: reformátor duchovenské péče a vzdělávání

Jak již bylo v textu minulé kapitoly zmíněno, František Josef Řezáč byl vlivným českým reformátorem, pedagogem, politikem, filozofem a především knězem, který významně ovlivnil směr a vývoj celkové podoby vězeňství, a zejména také duchovenské péče ve věznicích. V kontextu tématu této diplomové práce by bylo nemyslitelným jej opomenout. Řezáčovo jméno a odkaz se objevuje v téměř každé odborné práci pojednávající o tématu vězeňství a

rozvoje odsouzených. Pro ilustraci Řezáčovy významnosti v penologickém kontextu můžeme sáhnout např. po Ceně Františka Josefa Řezáce, která je udělována zasloužilým pracovníkům vězeňské služby (Mitáš, 2007).

František Josef Řezáč se narodil r. 1918 v Čechách, resp. Poleradech (později Řezáč také užíval pseudonym „Polehradský“, který odkazoval na jeho rodnou ves). Většinu svého života působil jako duchovní, byl vysvěceným knězem, zajímal se převážně o témata pedagogická, filozofická, politická, ale také o problematiku vězeňství. Jeho revoluční přístupy a názory zapříčinily jeho uvěznění v r. 1948. Z odborné literatury je známá především jeho snaha o reformaci školství a vězeňství, Řezáč byl však také relativně plodným autorem a politikem. Jedním z Řezáčových významných působišť byla již zmiňovaná Svatováclavská trestnice, kde přes 7 let vykonával funkci vězeňského kněze. Jeho další profesní kroky následovaly do kněžské kázně sv. Jiří na Hradčanech a jeho posledním působištěm byla obec Liteň, ve které působil jako farář v letech 1865-1879, a kde stejného roku i zemřel (Mitáš, 2007; Kýr, 2019).

František Josef Řezáč byl od začátku svého působení velkým propagátorem jakési nadstandardní péče o odsouzeného; usiloval o to, aby přístup k resocializaci a „převýchově“ vězňů byl realizován důsledně a komplexně, s přesahem do vzdělávacích a rozvojových aktivit a dalších způsobů, které by vězně vedly k polepšení a úspěšné převýchově. Tresty a hříchy s nimi se pojící však Řezáč nijak nepopíral, ani nebagatelizoval; zločinnost naopak vnímal a popisoval v celospolečenském měřítku jako velké zlo, které je nutno překonat šířením dobra, které spatřoval právě v reedukaci a celkovému morálnímu rozvoji jedince. Snažil se přinášet jakousi lidskost do vnímání odsouzeného; věřil, že každý člověk si zaslouží důstojné zacházení. Hlavní hodnoty viděl v rodině, společnosti, morálních zásadách. Jeho přesah do pedagogiky byl zapříčiněn právě velkým zájmem o to, aby byla ve státě především podchycena prevence jakéhokoliv delikventního chování; usiloval o to, aby byli i ti nejmladší žáci od začátku školní výchovy vedeni k pevným morálním hodnotám, a byla tak posílena intervence v boji proti počtům delikventů v zemi (Uhlík, 1993).

Řezáč promlouval také k duchovním o konkrétních způsobech práce a aktivitách, kterými by měli zacházet s odsouzenými, ale také např. o tom, jakou osobnost by měl vězeňský duchovní mít (laskavý a pečující, ale také pevný a zásadový). Řezáč byl na svou dobu také velmi pokrokový ve své podpoře tzv. ekumenického působení duchovních ve věznicích, kooperaci různých křesťanských při náboženských úkonech vnímal jako obohacující jak pro odsouzené, tak pro samotné duchovní (Mitáš, 2007).

Významná na tehdejší dobu byla i Řezáčova iniciativa v rámci postpenitenciární péče; dbal na to, aby se odsouzení po propuštění začleňovali do společnosti např. dobrovolnickou činností, a

ke komunikaci a zapojení propuštěných do běžného života povzbuzoval jak církve, tak i obce a různé spolky (Kýr, 2019).

Důležitost Řezáčovy osobnosti dokazuje také fakt, že Vězeňská duchovenská péče v roce 2015 adoptovala jeho hrob na Olšanských hřbitovech, o který pečují vězni z Pankrácké vazební věznice. Každý rok se zde 14.12., na Den českého vězeňství, Vězeňská duchovenská péče schází u pietního aktu, kterým osobnost i významný odkaz Františka Josefa Řezáče uctívají. Slovy hlavního kaplana Vězeňské služby, Pavla Kočnara, je:

„[...] dílo F.J. Řezáče to nejlepší dědictví, které české vězeňství má“. Každoročně je tento akt i výzvou k tomu, aby i současné vězeňství a duchovenská péče nezapomínala na to, přinášet reformní a nové myšlenky a přístupy zlepšující životy všech odsouzených, i celé společnosti (Kočnar in Zvolánek, 2019).

3 Současná podoba duchovenské péče v českých věznicích

Jak bylo nastíněno v minulých kapitolách, přibližně třetinu 20. století znemožňoval politický systém Československa téměř jakékoli působení duchovních, nehledě na prostředí. Z toho důvodu ve většině odborné literatury pojednání o tomto období zcela chybí, a někteří z autorů zabývající se náboženstvím a duchovní péčí explicitně argumentují vynecháním pojednání této historické kapitoly (Mitáš, 2007). Kapitola tedy začíná až rokem 1989, a sleduje vývoj duchovenské péče od tohoto roku do současnosti, tj. mapuje stav a proměny vězeňské duchovenské péče v posledních necelých 40 letech.

3.1 Vývoj a proměna duchovní péče a kaplanství: porevoluční doba až současnost

Kapitola pojednávající o historickém vývoji duchovenské péče po revoluci nemůže začít zmínkou o ničem jiném, než o zcela zásadní politicko-společenské změně, která po roce 1989 nastala. Změna se v tomto období dotkla všech oblastí, nevyjímaje ani vězeňství. V historii vězeňství na území Česka nebývá výjimkou deklarování amnestie při zásadních celospolečenských změnách; tato skutečnost je dle Brunové (2020) jakýmsi dokladem o skutečném překročení stínu minulého režimu či uspořádání, a jakýmsi ztělesněním definitivního odklonu od předchozího, což by mělo mít za výsledek určité uklidnění společnosti. V porevolučním období proběhly velké amnestie, a to nejprve na popud Gustava Husáka (1989), a následně Václava Havla (1990). V rámci těchto akcí bylo propuštěno celkem 23 260 osob z celkových 31 000 vězněných; pouze 7000 odsouzených tedy v ústavech zůstalo. Takto rozsáhlá amnestie měla, vcelku logicky, za cíl to, že v průběhu dalších let hojně narůstala kriminalita a amnestovaní se vraceli zpět do výkonů trestů. V průběhu roku 1990 poté opakovaně docházelo k velkým protestům odsouzených, kteří požadovali propuštění, a reagovali taky na mnohé další problémy tehdejšího vězeňství, jako např. problémy s ubytovacími kapacitami, stravováním, zdravotní a hygienickou péčí, špatnými pracovními podmínkami apod. Tyto nedostatky volaly po razantních změnách v českém vězeňství, a proto byla v roce 1991 zformulována tzv. Koncepce rozvoje českého vězeňství, která postulovala velkou řadu cílů a úkolů pro úspěšný rozvoj českého vězeňství. Tento dokument lze v jistém smyslu považovat za jakési oficiální odstartování moderního vězeňství na území Česka, které má stavět na základech kvalitní penitenciární péče a principech sociální spravedlnosti. Humanizace vězeňství, podpořená i vznikem samostatné České republiky, která přijala tzv. Evropská vězeňská pravidla, měla za důsledek větší respekt vůči odsouzenému, povinnost

zajištění důstojného života v průběhu výkonu trestu, zajištění kvalitnějšího personálu aj., byl v historii českého vězeňství zcela klíčovým momentem, navracejícím se k principům zmiňovaného Františka Josefa Řezáče. Spolu s přechodem k modernějšímu, západoevropskému modelu vězeňství, se Česká republika počala navracet také k principům, které trest odnětí svobody nepovažovat pouze za nástroj represe, nýbrž také jako možnost reedukace a resocializace odsouzeného; důraz začal být kladen na zkvalitnění systému vzdělávání, apelovalo se na rozšíření možností kvalifikací a rekvalifikací odsouzených, a to nejen v průběhu VTOS, ale také po propuštění (Brunová, 2020; Mitáš, 2007). Právě po období rozsáhlých amnestií, a v průběhu velkých nepokojů, probíhajících po celém území Česka, bylo vyhověno žádostem některých církví a duchovních o vstup a působení ve Vězeňské službě ČR. Od roku 1990 následně do věznic začaly docházet první duchovní, avšak bez jakékoliv přípravy k práci s odsouzenými, což se ukázalo být zcela neudržitelným. Duchovní tak absolvovali své první oficiální školení, které je systematicky provádělo pravidly a fungováním VS ČR, a připravovalo je na specializovanou činnost v prostorách věznic. Je důležité podotknout, že v tuto historickou dobu duchovní sloužili ve věznicích zcela zadarmo a dobrovolně, což byl stav, který se změnil až po několika dalších letech. Toto „vpuštění“ prvních duchovních na do věznic započalo tendenci vytvořit určité uskupení církví působících ve věznicích, vzhledem k tomu, že mj. stále převažoval zcela laický a nezkušený přístup duchovních k práci s odsouzenými, který potřeboval systematictější a hlubší orientaci a uvedení do problematiky, pakliže se číslo duchovních působících ve VS mělo rozšiřovat. Zásadní krok přišel v roce 1994, kdy byla založeno již zmiňované občanské sdružení Vězeňské duchovenské péče, které začalo sdružovat jak duchovní, tak laiky, propojovat je s jednotlivými věznicemi, a mj. jim také poskytovat cenný zdroj odborného vzdělávání v problematice vězeňství a fenoménů s ním souvisejících, ale také prohlubovat teologické znalosti a vědomosti, zlepšující a zkvalitňující práci duchovních ve věznicích (Mitáš, 2007). Od roku 1996 bylo duchovním umožněno uzavírat pracovní poměry s VS, a do historie tak vstoupili první oficiálně zaměstnaní kaplani (Pivoňka, 2018).

3.2 Specifika a způsoby práce duchovních s odsouzenými

Specifik kaplanské práce ve věznicích je celá řada. Pro začátek je velkým specifíkem české kulturní prostředí a jeho již zmiňovaná značná část historie v období komunismu, která významně ovlivnila podobu a prožívání náboženství, postavení duchovních, a přirozeně také samotnou roli vězeňských kaplanů. Dalším specifíkem souvisejícím s českým kulturním prostředím je jeho náboženské prostředí. To bývá často charakterizováno jako ateistické. Česká

republika zaujímá pravidelně prvenství mezi předními příčkami zemí s nejnižším počtem věřících osob či osob bez náboženství a víry (Váně a Štípková 2013; Hamplová, 2013). Realita však není tak černobílá; Tomáš Halík (2012) premisu ateistického Česka kontruje, a nazývá český národ národem tzv. „něcistů“: [...] v Boha nevěřím, ale něco nad námi být musí“. Tento výraz má odrážet rozdíl mezi ateistickým postojem, v rámci kterého jedinec věří v naprostou absenci jakékoliv „vyšší moci“, či spirituální entity, a postojem, který se dle Halíka vyznačuje vírou v „něco“, ke kterému se hlásí řada Čechů, ač mnohdy nedokáží charakterizovat a definovat, co by „to něco“ mělo být. Často uváděný ateistický postoj má zde spíše odrážet vyhraněnou pozici Čechů a Češek proti (převážně) katolické církvi jakožto instituci, a zdůrazňovat značnou nedůvěru, lhostejnost či ostražitost. V souvislosti s dlouhodobou nedůvěrou a odtržením českého národa od náboženství, církevních institucí, ale v poslední době také slábnoucích rituálů majících původ v náboženství, jako např. svateb a křtin, se prohlubuje česká tendence k určité „alternativizaci“ náboženství, pod kterou můžeme řadit právě onen zmiňovaný Halíkův „něcismus“, ale také relativně silnou inklinaci k východním náboženským směrům, New Age směrům náboženství a víry, a také ezoterismu a sektářství. Nešpor (2009) zmiňuje, že kořeny necírkevní religiozity a spirituality jsou v české společnosti velmi dávné a sahají dle něj až do období první republiky. Dekády komunistického režimu, potlačujícího církve a náboženství, tedy nemusí být přímou příčinou soudobé inklinace k New Age náboženství, ale spíše jakýmsi zesilujícím prvkem.

Dalším specifikem kaplana působícího ve věznicí je již zmiňované postavení mezi dalším personálem. V první řadě bývá práce kaplana velmi zřídka plně definována a strukturována. V mnoha případech je do velké míry na samotném kaplanovi, jak si svou náplň práce definuje, a závisí zde samozřejmě i na tom, jak ke kaplanské roli přistupuje samotné vedení věznice. Pro personál věznice může být často velmi těžko pochopitelné, co přesně kaplan v rámci svého působení vykonává (Beláňová, 2018). Také vztah kaplana s vězněm bývá velmi odlišný od vztahů s ostatními pracovníky věznice, a to nejčastěji dozorci; kaplani mají zpravidla větší časový prostor (a často, z pozice jejich role, také větší vůli a zájem) pro budování vztahu s odsouzeným, a mají větší možnost a šanci na to, navázat s odsouzeným bližší a hlubší vztah, který by měl být stavěn na hodnotách vzájemného respektu, což je v kontextu vztahů mezi odsouzeným a personálem poměrně ojedinělé.¹³ Některé vězeňské personály jsou schopny tato

¹³ Beláňová (2018) uvádí v přepisu jednoho z rozhovorů studie „Být kaplanem v Česku: Zdroje nejistoty a nacházení opory.“, že jeden z malých, leč důležitých detailů a charakteristik kaplanské práce s odsouzenými je určitý „rituál“ přivítání odsouzeného, které se vyznačuje drobným pohoštěním odsouzeného, jako např. kávou či čajem. Takové zacházení je zcela ojedinělé, a respondentka, která tuto odpověď poskytuje, zároveň zmiňuje, že takový vstřícný zvyk, zdůrazňující respekt kaplanů vůči odsouzeným, by měl být v blízké budoucnosti zakázán.

specifika vztahu kaplana a odsouzeného akceptovat, a dokonce je využít ku prospěchu celého personálu. Jiné mají tendenci se proti kaplanům vymezovat, a nezřídka jim i jejich práci a působení ve věznicích ztěžovat (Beláňová, 2018).

Sekulární prostředí České republiky pravděpodobně do jisté míry charakterizuje i způsob, jakým řada klientů, v tomto případě odsouzených, na roli a práci kaplana nahlíží. Odsouzení mohou často na kaplanovu práci nahlížet skrze optiku stereotypních představ o pastorační a náboženské činnosti, mohou se domnívat, že je kaplan bude chtít za každou cenu evangelizovat. Odsouzení často mohou i kaplanské činnosti „využívat“ ke svému prospěchu, a to např. snahou o zmírnění trestu ve spojení s určitou pozicí „kajícího se“ odsouzeného. Nezřídka také přicházejí do kaplanské péče z čisté zvědavosti či nudy, na čemž není nic odsouzeníhodného, přihlédneme-li k poměrně monotónnímu režimu života ve věznici a snaze udělat maximum pro to, aby trest utíkal co nejrychleji. Často to může ale kaplana uvést do problematické pozice a pátrání, ne-li spoluvytváření motivace pro spoluúčast na společných sezeních.

3.3 Vztah vězeňské duchovenské péče a andragogiky

Duchovní péče ve vězeňském prostředí se s disciplínou andragogiky překrývá v mnoha cílech práce s odsouzeným. Stěžejní hodnotou v obou oborech v rámci penologie je rozvoj jednotlivce. K jeho rozvoji duchovní péče směřuje mnoha formami a způsoby, a spolu s dalšími andragogickými metodami tak vytváří celý soubor rozvojových aktivit, které mají za cíl dovést odsouzeného k určité restrukturalizaci dosavadních způsobů života a možnosti tyto způsoby přehodnotit, změnit a vytvořit si nové. Stejně jako andragogika, i duchovní péče při práci s odsouzenými klade velký důraz na sebedisciplínu a vlastní píli a snahu jedince. Účast na duchovních aktivitách je mnohdy přímo podmíněná vlastní aktivitou, plněním úkolů, studiem textů, reálií, modliteb aj. V procesu efektivní a přínosné duchovní péče je tedy zapotřebí aktivní snahy participanta, tj. odsouzeného, o účast na vlastním rozvoji (Kulasová, 2023; Martinek, 2022; Mitáš, 2007)

Pojem andragogiky, respektive penitenciární andragogiky, se ve vězeňském kontextu začal objevovat v 70. letech 20. století (Veteška, 2016). V mezinárodním kontextu je pojem andragogiky (andragogy) užívaný méně než v českém kontextu, kde si za poslední desítky let tento pojem již vydobyl své místo na poli akademické terminologie. V zahraničních pramenech se tedy většinou setkáme spíše s pojmy vzdělávání (education), nápravné vzdělávání (correctional education) či prostě-vězeňské vzdělávání (prison education) (UIL, 2024; Veteška, 2016). V rámci (post)penitenciární andragogiky jsou hlavními tématy především vzdělávání odsouzených, jejich resocializace a edukační, mentální i emoční rozvoj. Penitenciární a

postpenitenciární andragogika by se dala považovat za disciplínu hraniční, vzhledem k tomu, že na vzdělávání, resocializace a reintegraci odsouzených do společnosti se podílejí nejen specializovaní andragogové, ale také sociální pracovníci, speciální pedagogové, sociální pedagogové, psychologové, poradci atp. Je tedy těžké tuto disciplínu jasně a pevně ohraničit, protože se v mnoha oblastech protíná se dalšími příbuznými obory. Užívaný pojem resocializace zde znamená především snaha o jakési přepsání starých, a v případě odsouzených zpravidla i nefunkčních sociálních a kulturních norem a návyků, které odsouzeného do VTOS přivedly. Resocializace má být, a to i v kontextu penologie, spíše nežli jakýmsi krutým nakázáním disciplíny, nátlaku či donucení spíše určitou nabídkou ke zlepšení života a dalších životních cest, které se mohou od těch dosavadních pozitivně lišit (Moravcová a Průka, 2011). Samozřejmě ale tento proces musí mít své pevné hranice, tím spíše v prostřední věznice.

3.4 Vězeňská duchovenská péče a její vliv na well-being odsouzeného

Jak v zahraničních, tak v tuzemských zdrojích bývá stále častěji skloňován pojem duševního zdraví, a ani vězeňský kontext není výjimkou. V posledních letech prudce roste počet výzkumných studií zkoumajících vlivy na duševní zdraví odsouzených, stejně jako způsobů a možností, jak duševní zdraví odsouzených zlepšovat, a jak s ním co nejefektivněji a nejkvalitněji pracovat (Bartlett a Hollins, 2018; Gómez-Figueroa a Camino-Proaño, 2022; Mikšík, 2009). Přestože idea přímého spojení duševních onemocnění s vysokou kriminalitou je spíše jakýmsi zpopularizovaným obrazem, posilněným častým zobrazováním v kultuře a médiích (v posledních letech např. zejména ve spojení s tzv. masovými střelbami (Ghiasi, Azhar a Singh, 2023), pozornost vůči duševnímu zdraví v kontextu vězeňství je stále důležitá. Zmiňované spojení a zobrazení duševně nemocných osob jako nebezpečných kriminálních již přímo vyvrací řada odborných studií (a naopak ukazuje, že psychicky nemocní mají větší tendenci být obětí trestného činu, než jeho pachateli), duševní onemocnění či poruchy chování se však ve vězeňském prostředí stále objevují velmi běžně; WHO uvádí, že problémy spojené s duševním zdravím se ve věznicích objevují až 7x více, než v běžné populaci (Gómez-Figueroa a Camino-Proaño, 2022). Řada odsouzených už do vězení s duševním onemocněním či obtížemi přichází; často si je nesou jako jakési „pozůstatky“ různých traumatizujících zážitků, např. z dětství (Veteška, 2016; Veteška a Fischer, 2020) Nejčastěji přicházejí s úzkostně-depresivními poruchami či poruchami chování (RAN, 2022). Vězeňské prostředí bohužel k rozvoji či posílení duševních onemocnění spíše přispívá, než že by jej snižovalo. Zcela stěžejním je proces adaptace odsouzeného na prostředí věznice, které však bývá pro vězně zpravidla velmi náročným, a to především u odsouzených, kteří do věznice přicházejí poprvé.

Pochopitelně se reakce na prostředí věznice liší v závislosti na jednotlivci, ve všeobecnosti ale bývají tyto reakce často charakterizované určitou mírou agresivity, nespolupracujícího přístupu, uzavřenosti do sebe, příp. dalších a různých obranných mechanismů. Tíha uvěznění ale může spolu s dalšími faktory bohužel často přispět ke spuštění spektra psychických poruch či poruch chování-nejčastěji se jedná o nespavost a bolesti hlavy, obsesivní a úzkostní stavy, strachy, paranoie apod. V závažnějších případech se potom může objevovat i sebevražedné chování či různé formy sebepoškozování (Liebling, 2007 in Veteška a Fischer, 2020).

Velmi důležitým vlivem v oblasti duševního zdraví ve vězeňském prostředí, a také v procesu adaptace odsouzeného na prostředí, je tzv. klima věznice, které tvoří řada faktorů, jako např. vzájemný přístup vězňů, přístup vězeňského personálu, kvalita a rozsah nabízených rozvojových aktivit (sportovní vyžití, studium, hudební, pohybové a zájmové aktivity), dostupnost psychologické a psychoterapeutické péče, a v neposlední řadě také péče duchovní a pastorační (Johnson, Jang a Bradshaw, 2021)

Duchovní a pastorační péči se připisují pozitivní efekty na well-being odsouzených z několika důvodů. Dříve, než přejdeme k těm primárně nábožensky orientovaným, je třeba uvést, že kaplanská činnost je často jakousi facilitační činností z hlediska emočního rozpoložení odsouzeného; mimo evangelizační či jinak nábožensky tematizovanou konverzaci často představuje jeden z mála lidských a respektujících rozhovorů, který odsouzený v prostředí věznice může absolvovat (Beláňová, 2018). Pakliže se chceme zabývat vlivem na well-being kaplanského působení z hlediska náboženské činnosti, je jedním z těchto důvodů např. práce s primárními emocemi a morálními principy, se kterými náboženství ve většině pracuje; patří sem např. koncept odpuštění-sobě i okolí, zpytování svědomí, lítost nad vlastními hříchy, princip vlastní odpovědnosti, vděčnosti. Náboženství také otevírá diskusi pro zásadní existenciální témata, mezi která patří smysl života, životní poslání, životní cíle a hodnoty, morální zásady aj. Toto všechno jsou koncepty, se kterými se řada odsouzených setkává v takto intenzivním či blízkém kontaktu zcela poprvé, nebo poprvé po velmi dlouhé době. Práce s těmito koncepty, pakliže je dobře uchopena, přispívá ke zdravému zpracování negativních emocí jedince, a pomáhá v rozvoji těch pozitivních. Úvahy nad existenciálními tématy mohou také odsouzené motivovat a dávat jim konkrétní představy o tom, jaký může být život „venku“, pakliže nebudou páchat trestnou činnost. Angažovanost v duchovních a náboženských aktivitách také může vést ke zmírnění některých zmiňovaných duševních obtíží, jako např. úzkostných či depresivních stavů, ale také např. zmírňovat stavy frustrace a agrese (Johnson, Jang a Bradshaw, 2021).

V neposlední řadě je přístup pastoračních a duchovních pracovníků ve vězeňství v převážně většině významně odlišný od přístupu zbytku vězeňského personálu, ačkoliv i tento přístup se v posledních letech mění. Přesto zůstává zbytek vězeňského personálu pod mnohem větším „drobnohledem“ pravidel a omezení, která musí personál dodržovat. Duchovní mají v tomto ohledu mnohem svobodnější pole působnosti, a mohou proto s odsouzenými otevírat témata, na které jinde ve výkonu trestu není příliš prostoru (Beláňová, 2018).

3.5 Komparace kaplanství v českém a zahraničním kontextu

Pro rozsah a účely této práce jsem v této kapitole pracovala se zahraničními zdroji referujícími o kontextu vězeňského kaplanství především v evropském prostředí. Činila jsem tak mj. z důvodu kulturního a společenského kontextu a určité podobnosti či příbuznosti evropských kultur. V evropských věznicích převažují většinou zástupci křesťanských církví (na západě Evropy především protestantských církví, na jihu a východě jde také o církev pravoslavnou, příp. katolickou) (Martínez-Ariño a Zwilling, 2020), v posledních letech však roste poptávka také po zástupcích Islámu; pro tyto účely bývají často přizýváni např. imámové či jiní zástupci s islámským náboženským zázemím (Stifoss-Hansen, Danbolt, Frøkedal, 2019). Tento trend je sice patrný už i v českých věznicích, v jiných zemích Evropy, jako je např. Německo, Velká Británie či Skandinávie je však mnohem znatelnější.

Evropský kontext vězeňského kaplanství sdílí zajímavý fenomén, specifický pro vězeňské prostředí, a objevující se téměř bez výjimky ve všech větších zemích Evropy. Tímto fenoménem je určitá specifická postavení vězeňských kaplanů v kontextu pracovního personálu. Norští autoři Stifoss-Hansen, Danbolt a Frøkedal (2019) také uvádějí, že zatímco kaplani působící v oblasti zdravotnictví aj. jsou považováni za určité „spojence“ a bezprostřední pomocníky těchto organizací, ve vězeních je ze strany pracovního kolektivu patrný jakýsi odstup zaujímaný vůči vězeňským kaplanům. Důvody jsou podobné, jako v českém kontextu; kaplanská pozice je často vnímána nepřátelsky proto, že kaplani volí v komunikaci s vězni jinou, laskavější rétoriku, často působí jako „spojenci“ vězňů, spíše než pracovníků věznic, a nezdávka také sdílí jiný pohled na způsob zacházení s odsouzenými. Ze strany odsouzených participujících ve výzkumu prováděném v německých, švýcarských a italských věznicích jsou kaplani jedním z prvních kontaktů, které odsouzený po příchodu do výkonu trestu má. Odsouzení kaplany vnímají od začátku jako zaměstnance věznic, kteří jsou určitým způsobem odlišní a zpravidla odsouzené navštěvují v civilním oblečení, což je jeden z aspektů, který v očích odsouzených vytváří jakousi vnímanou specifickou a jedinečnou kaplana mezi zbytkem vězeňského personálu (Becci, 2011).

Kaplani ve veřejném sektoru jsou zpravidla nejčastěji zastoupeni kaplany z nemocničního a vojenského prostředí, vězeňští kaplani bývají většinou druhou až třetí nejpočetnější skupinou. Vězeňské kaplanství se v mnoha zemích Evropy, stejně jako v Česku, formovalo nejprve jako dobrovolná služba, která nebyla finančně odměňována (Ishchuk a Sagan, 2020), a musela si svou cestu do oficiální vězeňské služby daných zemí také vybudovat v průběhu let. Kaplani často pracují s podobnými tématy, jako v Česku, tj. s rozvojem a motivací odsouzených, podílejí se také na specializovaných programech podporujících např. prevenci sebevražedného chování. Kaplani na Ukrajině (Ishchuk a Sagan, 2020) se např. angažují také ve specializovaném programu proti vyhoření profánních zaměstnanců vězeňské služby. Stejní autoři také uvádějí vysokou efektivitu kaplanského působení na odsouzené; dle autorek až 90 % odsouzených, kteří absolvují pastorační péči, vykazuje známky lepšího a kvalitnějšího života. Autorky však nepřibližují, co to přesně znamená, a zda se tedy jedná o pozitivní efekt na redukci recidivy odsouzených, nebo míní lepším životem jiné aspekty.

V závislosti na jednotlivé zemi, její religiozitě, kulturnímu a historickému zázemí, a podobě vězeňské péče, se mírně liší i povaha práce kaplanů. Zatímco v některých zemích, jako je například Itálie, je působení kaplanů velmi soustředováno na etickou a morální výchovu, stejně jako postpenitenciární podporu odsouzených ze strany kaplanů např. ve Švýcarsku či Německu je pracovní agenda kaplanů plněna zejména pastorační a spirituální péčí a výchovou. V každém případě je však duchovenská péče ve většině zemí a případů používána především v procesu určité kultivace osobnosti odsouzeného, a to nejen prostřednictvím spirituální osvěty, ale také důrazem na hudební, výtvarné a sportovní aktivity, které duchovní často zaštiťují (Becci a Dubler, 2017).

4 Výzkumná část

Výše uvedená teoretická část tvoří základ zaštiťující realizaci výzkumu. Poznatky z odborných zdrojů uvedených v teoretické části práce byly vodítkem a východiskem pro podobu a obsah realizovaného výzkumu. Ten se soustředil na prohloubení zjištění o roli vězeňských kaplanů a jejich přínosu odsouzeným a jejich rozvoji.

4.1 Výběr výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek tohoto výzkumu představovali vězeňští kaplani a kaplanky, aktivně vykonávající tuto profesi na území České republiky a mající uzavřený pracovní poměr s VS ČR. Tato cílová skupina, jak již bylo zmíněno v teoretické části (2.2. Vězeňský kaplan: role a kompetence v penologickém kontextu) dohromady sčítá v současné době 53 kaplanů a kaplanek¹⁴ (respektive 46 kaplanů a 7 kaplanek), kteří zastupují celkem 11 různých církví¹⁵.

Tato skupina je relativně malá a velmi specificky zaměřená, což pro výzkumníka představuje určitou badatelskou výzvu, a to jak v možnostech výběru respondentů a sběru dat, tak i v orientaci v odborné literatuře a akademickém zakotvení celkového tématu a jeho aktérů. Mým osobním cílem v počtu respondentů pro dostatečnou saturaci kvalitativního výzkumu bylo získat 4-6 rozhovorů; s ohledem na specifitu cílové skupiny a časové možnosti respondentů v době sběru dat, tj. měsíci březnu, kdy mají obecně duchovní více pracovních povinností jak vně věznic, tak i mimo ni (často působí aktivně i ve svých církvích), než v jiné části roku, a to kvůli křesťanskému svátku Velikonoc (tuto skutečnost následně zmiňuji také v 7. Limity studie a návrhy pro další výzkum), který je doprovázen řadou náboženských svátostí a mimořádných bohoslužeb. Můj cíl se mi i přes tento limit podařilo naplnit; vzorek obsahuje výpovědi celkem 5 respondentů, a to 4 kaplanů a 1 ženské kaplanky, s celkovým zastoupením 5 různých církví,

¹⁴ Vedle celkového počtu kaplanů, kteří jsou zpravidla zaměstnáni věznicí na pracovní úvazek různé délky, je na území České republiky pod institucí Vězeňské duchovenské péče ještě 136 dobrovolníků z řad věřících. Tato skupina nebyla do výzkumu v rámci výzkumného vzorku zahrnuta, je však nezanedbatelnou součástí Vězeňské duchovenské péče, a stejně nezanedbatelný je její přínos službě (VDP ČR, 2021).

¹⁵ Seznam církví, které mohou poskytovat duchovní péči ve vězeňském prostředí: Apoštolská církev, Bratrská jednota baptistů, Církev adventistů sedmého dne, Církev bratrská, Církev československá husitská, Církev řeckokatolická, Církev římskokatolická, Českobratrská církev evangelická, Evangelická církev augsburského vyznání v České republice, Evangelická církev metodistická, Jednota bratrská, Křesťanské sbory, Náboženská společnost Svědkové Jehovovi, Pravoslavná církev v českých zemích, Slezská církev evangelická augsburského vyznání, Starokatolická církev v České republice. (Zákon č. 3/2002 Sb.: Zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech).

což považuji za relativně uspokojivý výsledek.¹⁶ Níže uvádím tabulku respondentů; pro etické účely práce byla změněna jména všech respondentů, a odpovídající realitě je tedy kraj působení a příslušnost k církvi. U jediné ženské respondentky byly odpovědi v přepisu rozhovoru, stejně jako citované výňatky z něj v této diplomové práci převedeny do mužského rodu, aby kaplanka nemohla být identifikována. Toto opatření jsem zavedla po diskusi s vedoucím práce především z důvodu nízkého celkového počtu kaplanek ženského pohlaví, a absence zavedení zmiňovaného ošetření odpovědí respondentky by mohla narušit snahu o anonymizaci dat.

Průběh výběru a oslovení respondentů byl ovlivněn (a pro mne značně zjednodušen) především kontakty na kaplany, které jsem sehnala přes své blízké a známé. Přes známost se mi nakonec podařilo setkat se 2 kaplany. Zbytek kontaktů jsem získala přes oficiální webové stránky Vězeňské duchovenské péče¹⁷, kde jsem si prostřednictvím e-mailu kontaktovala dohromady cca 15 kaplanů působících na území hlavního města Prahy, a dále Středočeského, Ústeckého, Libereckého a Plzeňského kraje. Tyto geografické oblasti byly zvoleny především z praktických důvodů přiměřené dojezdové vzdálenosti do max. 90 minut od Prahy. Všichni kaplani byli již v e-mailu obeznámeni s povahou a charakterem mého výzkumu. Byli obeznámeni se skutečností, že můj výzkum není nijak finančně dotován, a tedy ani rozhovory nebudou nijak finančně odměněny¹⁸. Po domluvě na datu a místě setkání (náboženské a duchovní prostory, fary, v některých případech také kavárny nebo venkovní prostředí parků atp.) proběhl vždy cca 1,5hodinový rozhovor, jehož zvukový záznam byl s vědomím a souhlasem kaplanů a kaplanek nahráván. Na úvod schůzky také kaplani podepisovali informovaný souhlas (viz Příloha č. 1 - Vzor informovaného souhlasu), ve kterém byli znovu obeznámeni s cílem práce, průběhem rozhovorů, a především ujištěni o anonymizaci

¹⁶ Autoři Baker a Edwards (2012) hovoří o tom, že limit počtu respondentů v kvalitativním výzkumu musí být zákonitě vždy určen arbitrárně; není možné odhadnout ani říct, kdy už nám odpovědi stačí, či jaký počet respondentů je potřebný k dosažení a obsažení všech možných oblastí zkoumaného tématu. Výzkumník musí počítat s tím, že těchto neprobádaných oblastí a nezodpovězených otázek bude v průběhu sběru a analýzy dat vždy spíše přibývat než ubývat. V silách výzkumníka či výzkumného týmu konkrétního projektu není obsáhnout všechna témata, a ani to není dost dobře možné. Výzkumník se tedy v určování „dostačujícího“ počtu respondentů musí řídit tím, zda informace a data, která vzešla z rozhovorů, potvrzují či vyvracejí výzkumníkovy předpokládané hypotézy či závěry, a že tyto hypotézy nejdou „dále“ než data, která by je mohla potvrdit či vyvracet. Dostačující počet respondentů se pochopitelně také opírá o zkoumané téma; jak moc je zastoupené ve společnosti, jak velká reálně zkoumaná skupina je (např. jsou-li naši cílovou skupinou matky na mateřské dovolené, pravděpodobně pracujeme s větším vzorkem, než když jsou naši cílovou skupinou matky na mateřské, které zároveň vlastní krejčovství).

¹⁷ Webové stránky Vězeňské duchovenské péče: <https://www.vdpcr.eu/>

¹⁸ Čas kaplanů a kaplanek jsem se snažila vždy kompenzovat alespoň úhradou společné útraty, pakliže jsme byli v kavárně či restauraci, všem respondentům jsem také donesla drobné dárky jako poděkování.

sesbíraných dat, stejně jako o způsobu, jakým bude s daty nakládáno v průběhu práce, i po jejím dokončení.

Tabulka č.1: Seznam a identifikace respondentů

Jméno kaplana (pseudonym)	Kraj působení	Příslušnost k církvi	Délka působení ve věznici v letech
Josef	Ústecký	Evangelická církev metodistická (dále ECM)	14 let
Vít	Praha	Českobratrská církev evangelická (dále ČCE)	22 let
Antonín	Středočeský	Římskokatolická církev (dále ŘKC)	14 let
Jan	Středočeský	Církev bratrská (dále CB)	7 let
Eliáš	Plzeňský	Křesťanské sbory (dále KS)	18 let

Zdroj: vlastní tvorba autorky práce

4.2 Metodologický postup sběru a analýzy dat

Metodologický postup sběru a analýzy dat byl do velké míry určen formulací výzkumného cíle a výzkumného problému diplomové práce:

Výzkumným cílem práce je analyzovat a prohloubit zjištění a informace o profesi vězeňského kaplana, jeho roli ve VS ČR, a především zmapovat, jakými způsoby přispívá kaplanská činnost k rozvoji a reintegraci odsouzených. Výzkumný problém této práce je definován následovně: Jakými způsoby duchovní a náboženská péče přispívá k reintegraci a rozvoji odsouzeného do společnosti?

Tento výzkumný problém nese tzv. deskriptivní, tedy popisný charakter. Popisný charakter výzkumného problému je dle Zháněla, Hellebrandta a Sebery (2012) definován jako takový, který popisuje stav a výskyt jevu, a nepátrá nutně po kauzalitě či jiném vztahu. Často používá otázky typu „Jak? Jakým způsobem?“. Popisný druh výzkumného problému bývá typický pro

kvalitativní význam, který na otázky „jak“ hledá odpovědi v kvalitativních rozhovorech, dotaznicích, prostřednictvím pozorování aj. Výzkumný problém může mít i další dvě podoby, a to tzv. relační a tzv. kauzální charakter výzkumného problému, který již pracuje s různými proměnnými a zkoumá vztahy mezi nimi. Pro relační a kauzální typy výzkumných problémů jsou typické kvantitativní statistické metody, jako např. chí-kvadrát, korelace, faktorová analýza, t-testy a další (Zháněl, Hellenbrandt, Sebera, 2012).

K dosažení výzkumného cíle byly formulovány celkem 3 výzkumné otázky, zkoumající jednotlivé aspekty, které mne ve výzkumu zajímaly, a to specifitu role kaplana, dále aktivity, které při práci s odsouzenými využívá a v čem vidí největší efekt své práce, a také faktory, které práci kaplanů znesnadňují, ale i podporují:

VO1: Jaké specifické aspekty a metody charakterizují duchovní službu poskytovanou odsouzeným?

VO2: Jakými konkrétními aktivitami duchovní přispívají k rozvoji a vzdělání odsouzených, a jak tyto aktivity podporují přípravu k reintegraci do společnosti?

VO3: Jaké zdroje, překážky a výzvy identifikují duchovní ve své práci s odsouzenými?

4.2.1 Metoda sběru výzkumných dat

Sesbíraná data respondentů vznikala prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů, které jsou charakterizovány předem určeným souborem otázek (Hendl, 2023). Výhodou polostrukturovaného rozhovoru je, že se dialog nemusí striktně řídit předem daným pořadím otázek, což z mého pohledu umožňuje rozhovoru vyvinout se daleko přirozeněji a pokrýt větší množství témat, než si výzkumník předsevzal. To považuji za velkou výhodu i proto, že díky tomu může výzkumník neplánovaně objevit další zajímavé oblasti výzkumu, na které by v případě strukturovaného rozhovoru, ve kterém se striktně dodržuje pořadí otázek, pravděpodobně nedošla řeč. (Reichel, 2009; Hendl, 2023).

V průběhu rozhovorů jsem tedy pracovala s předem připraveným souborem otevřených otázek (viz Příloha č. 2- Seznam otázek do rozhovorů), které jsem dopředu konzultovala s vedoucím práce. Při tvorbě otázek jsem vycházela především z teoretických východisek a nastudované odborné literatury. Předem připravených otázek bylo celkem 15 a byly rozděleny do celkem 3 tematických okruhů, které měly za úkol hledat odpovědi na výzkumné otázky: 1. Kontext kaplanské práce (3 otázky), 2. Charakter služby vězeňského kaplana, penitenciární vs. postpenitenciární duchovní péče (3 otázky), 3. Portrét odsouzeného a vztah kaplana a odsouzeného (9 otázek). Dle uvedených výhod, které spatřuji v polostrukturovaných

rozhovorech, jsem v průběhu rozhovorů doplňovala připravený set otázek doplňujícími dotazy, sloužící především k upřesnění diskutovaného tématu, případně jiných otázek, které mne v průběhu rozhovoru napadly, a považovala jsem je vzhledem k povaze výzkumu za relevantní. Někdy se také sami kaplani od otázek či předem určených témat odkláněli, což při reflexi nepovažuji za rušivé; naopak jsem často dostala zajímavé podněty na oblasti, které mě dosud nenapadly, a tyto „odbočky“ proto vnímám jako velmi cenné.

4.2.2 Metoda analýzy výzkumných dat

Jako metodu analýzy získaných rozhovorů s respondenty jsem použila metodu tzv. tematické analýzy. Tematická analýza je hojně užívanou metodou pro práci s kvalitativními daty napříč všemi humanitními obory, nejčastěji však v oblasti psychologie, sociologie a filozofie. Tematická analýza pracuje se dvěma odlišnými přístupy k zpracování dat s ohledem na tvorbu výzkumných otázek, a to jmenovitě s přístupem induktivním, a přístupem teoretickým. Při induktivní analýze dat, někdy také nazývané jako tzv. „bottom up“ přístup, tvoříme výzkumnou otázku až v průběhu seznamování se s daty. Přístup teoretický, tzv. „top down“, postupuje opačně, a pracuje od začátku s předem formulovanou výzkumnou otázkou (či otázkami). Výzkumné otázky jsou tedy v teoretickém přístupu tematické analýzy známy již před zahájením analytické práce s daty. V průběhu zpracování dat se výzkumník může soustředit na hledání konkrétních oblastí, které si předem určil, čímž také často dává v průběhu analýzy za vznik dalším subtématům, která se v procesu objeví (Galíková, 2021; Braun & Clarke, 2006).

Pro účely této práce jsem zvolila přístup druhý, tj. teoretický, a před začátkem analytické práce jsem si zvolila následující výzkumný problém, a z něj vycházející výzkumné otázky; vše uvedeno na konci této kapitoly.

Pro průběh analýzy dat jsem se řídila 6 fázemi, které Braun & Clarke (2006) postulují ve svém popisu principů tematické analýzy. Těmito fázemi jsou:

1. Úvodní seznámení se s daty, zahrnující provedení transkriptu dat, jejich opakované čtení a zaznamenání prvotních poznatků vyvstávajících z počáteční analýzy.
2. Tzv. generace kódů, což jsou jakékoliv pro výzkum relevantní a zajímavé motivy, témata či rysy, které se v datech objevují.
3. Třídění a pojmenování těchto vygenerovaných kódů do nadřazených kategorií; hledání a formulace těchto zastřešujících kategorií, nebo témat.
4. Opakované revize témat a kódů; ověřování jejich relevance vzhledem k výzkumnému problému a výzkumným otázkám, a následné generování tzv. „tematické mapy“.

5. Finální pojmenování zastřešujících témat a jejich následné rozpracování ve spojení s odbornou literaturou; generování definic pro každé z formulovaných témat.
6. Finální prezentace analýzy, obsahující selekci relevantních příkladů, zasazených do uceleného akademického textu či zprávy.

2 fáze tohoto postupu jsou pro ilustraci přiloženy v tabulkách níže; zobrazují zmiňované generování prvotních kódů a sdružování kódů do nadřazených témat/kategorií, a následuje i zobrazení tematických map (tematické mapy v procesu tvorby + finální tematické mapy), které jsou výsledkem předchozích kroků. Finální tematická mapa formuluje hlavní témata a názvy kapitol praktické části této diplomové práce:

Tabulka č.2: Zobrazení procesu generování prvotních kódů

PROCÉS GENERACE PRVOTNÍCH KÓDŮ (respondent Josef, ECM, Ústecký kraj)	
TEXT ODPOVĚDI RESPONDENTA	PRVOTNÍ KÓDY
„A další prvek je poslušnost k Ježíšovu slovu, že máme chodit tam, kde jsou lidi v nouzi [...] někdy bych rád utekl k ovečkám na hory, ale nemůžu. Tady dole, v nížině, je peklo. Když si holt Bůh vybral, tak si vybral Sodomu. Nížinu. Velké město, pulzující.“	Motivace k vykonávání povolání vězeňského kaplana Principy kaplanské práce a vztah ke skupině odsouzených
„Soucítím, no, to je takový... jako vidím v nich lidi, vidím v nich jakoby možné normální lidi. “	Vztah kaplana k odsouzenému Specificita kaplanské práce spočívající v odlišném postoji k vězni
„Oni ví, že tam najdou nějaké pochopení, jdou tam promluvit s člověkem, který není z toho mocenského personálu. Vytržení z reality [...] Někdy ze setrvačnosti chodí dále, ale někdy je tam i nějaká změna. Chtějí nějak využít ten čas.“	Motivace a důvody vyhledání kaplana odsouzeným Vztah odsouzeného ke kaplanovi Absence prvku moci v přístupu kaplana k odsouzenému

Zdroj: vlastní tvorba autorky práce

Tabulka č.3: Ukázka z tvorby tematické mapy

PROCÉS ŘAZENÍ VYGENEROVANÝCH KÓDŮ DO NADŘAZENÝCH KATEGORIÍ; HLEDÁNÍ SPOLEČNÝCH TÉMAT MEZI RESPONDENTY			
RESPONDENT	TEXT ODPOVĚDI	KÓD	SPOLEČNÉ TÉMA

Josef, ECM, Ústecký kraj	<i>„Tak oni mají důvěru, že nezneužijí těch informací a to, co mi řeknou, že s nimi budu nějakým způsobem soucítit nebo to pochopím.“</i>	Důvěra jako charakteristický znak vztahu kaplan-odsouzený; pochopení	Specifika vztahu kaplana a odsouzeného
Eliáš, KS, Plzeňský kraj	<i>„ten kaplan se nechová zákeřně, nebo agresivně, takže oni si tam fakt někdy jdou i zrelaxovat, odpočinout, protože tam je to prostor, kde oni si ty záda nemusejí chránit.“</i>	Možnost uvolnění, bezpečného prostředí	
Antonín, ŘKC, Středočeský kraj	<i>„Hodně musíte verifikovat to, co vám říkají (...) Ne co vám říkají, ale co chtějí vám říct mezi řádky.“</i>	Přítomnost lži, nutnost verifikace	

Zdroj: vlastní tvorba autorky práce

Tabulka č.4: Zobrazení výsledné tematické mapy

VÝSLEDNÁ TEMATICKÁ MAPA			
HLAVNÍ TÉMA	Specifické aspekty charakterizující duchovní službu poskytovanou odsouzeným	Aktivita duchovních přispívající k rozvoji a reintegraci odsouzených do společnosti	Zdroje, překážky a motivace kaplana v práci s odsouzenými
SUBTÉMATA	“Typický” odsouzený v kaplanově péči	Rozhovor jako nástroj vedoucí ke změně	Zdroje a motivace kaplana v práci s odsouzenými
	Možnosti a důvody pro vyhledání	Skupinová práce	Hlavní překážky a výzvy v práci kaplana s odsouzenými

	duchovní péče odsouzeným		
	Specifika vztahu kaplana a odsouzeného	Systematické programy vzdělávání a rozvoje odsouzených	
	Kaplanův postoj k odsouzeným	Extramurální aktivity	
	Kaplanovo místo ve vězeňském personálu	Postpenitenciární péče: role a činnost kaplana	

Zdroj: vlastní tvorba autorky práce

4.3 Etika výzkumu

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách metodologické části, etické ošetření výzkumu bylo zajištěno několika způsoby; jednak pomocí písemného informovaného souhlasu (kapitola 9.1. příloha č.1- Vzor informovaného souhlasu), a dále potom přímo při zpracování dat. Povaha výzkumu je otevřená (Silverman, 2005), což znamená, že respondenti věděli, že budou „zkoumáni“ oni, nebo spíše jejich odpovědi, byli obeznámeni se zkoumaným tématem práce, a s účastí ve výzkumu dobrovolně souhlasili. Přestože tato skutečnost již byla v práci dříve zmíněna, do kapitoly o etickém ošetření výzkumu rozhodně patří také, proto ji uvádím znovu: v rámci informovaného souhlasu byli respondenti obeznámeni s anonymizací všech odpovědí; tato anonymizace se týká i genderu, a to z toho důvodu, že ženských vězeňských kaplanek je na území České republiky velmi málo, a některé konkrétní odpovědi, ze kterých by byl patrný ženský rod, by mohly přispět k nechtěnému odhalení identity respondentů. Všechny rozhovory jsou tedy přepsány do mužského rodu, včetně jediného rozhovoru, který byl veden se ženskou kaplankou. Jediný bližší indikátor výzkumného vzorku je ten, že všichni působí ve věznicích na území Čech; na zveřejnění tohoto indikátoru byli respondenti upozorněni předem.

Audionahrávky byly získávány s vědomím a svolením všech respondentů. Primární data výzkumu (tj. audionahrávky a jejich transkripty) byly po dobu práce archivovány tak, aby k nim

mimo mě, výzkumníci, neměl nikdo přístup. Tato data byla po dokončení této diplomové práce bezpečně smazána.

Na závěr části o etice výzkumu bych ještě ráda uvedla jednu skutečnost, se kterou jsem se v průběhu sběru dat setkala. Jeden z respondentů náš rozhovor uvedl tak, že mi na předem poslané otázky odpověděl písemně, přičemž vypracovaný soubor odpovědí měl s sebou, položený na stole. Dotazoval se mě také, zda chci ústní rozhovor uskutečnit, vzhledem k tomu, že odpovědi mám sepsány v dokumentu. Při realizaci výzkumného rozhovoru měl poté tento respondent tendenci na některé mé otázky, které přímo vycházely z předem připravené struktury, reagovat odkazem na vypracované dokumenty, otázkou se nechtěl v ústním rozhovoru zabývat a snažil se ji často obejít se slovy „to si můžete potom přečíst“. Po detailním pročtení vypracovaných dokumentů, u kterých jsem se v rozhovoru ujišťovala, že je opravdu vypracoval kaplan (dotazy na čas, který mu vypracování zabralo a kdy otázky vzhledem ke své velké vytíženosti vypracovával), jsem zjistila, že odpovědi byly s největší pravděpodobností vygenerovány pomocí programu umělé inteligence, chatu GPT či podobného. V odpovědích, které jsou sice psány v ich-formě, jsou zachovány varianty obou rodů, mužského i ženského (protože AI pravděpodobně nedokázala z otázek určit, zda má jako respondent vystupovat v ženském, či mužském rodě), a odpovědi mají podobnou strukturu jako ty, které mi AI vygenerovalo, když jsem si tuto svou hypotézu snažila ověřit v praxi.

Tímto faktem nechci v žádném případě snižovat relevanci ústních výpovědí tohoto respondenta; považuji jen za důležité tuto zkušenost uvést, i s jistým ohledem na budoucí výzkumníky a výzkumy realizované v budoucích letech, kdy AI pravděpodobně bude běžnou součástí našich životů. Odpovědi, které mi respondent v písemné formě poskytl, jsem v práci nepoužila, protože je nepovažuji za relevantní, a především nejsou osobní výpovědi respondenta, nýbrž jakýmsi arbitrárně vytvořeným souborem odpovědí sesbíraných na základě pro AI dostupných zdrojů.

5 Výsledky výzkumu

Výsledková část je tvořena induktivní analýzou 5 rozhovorů uskutečněných v průběhu března 2024 dle kvalitativně výzkumného přístupu tzv. tematické analýzy (více viz kapitola 4.2. Metodologický postup výzkumu a sběru dat). Hlavní kapitoly, které tvoří výsledkovou část, jsou celkem 4 a nesou názvy vycházející přímo z předem stanovených výzkumných otázek (kap. 4.2.2. Metoda analýzy výzkumných dat). Pod každou touto hlavní kapitolou (výzkumnou otázkou) je několik dalších subkapitol, které již nesou názvy podle témat vzniklých v procesu kódování. Celé schéma kapitol je zobrazeno v tematické mapě (kap. 4.2.2. Metoda analýzy výzkumných dat, tab. 4: Zobrazení výsledné tematické mapy).

5.1 Specifické aspekty charakterizující duchovní službu poskytovanou odsouzeným

Pozice kaplana ve vězeňském personálu je jednou z nejmladších rolí vůbec; trvá necelých 40 let, a vytváří tak sama o sobě jistou specifitu této role, podpořenou její relativní novostí (Pivoňka, 2018). Odborná literatura podtrhuje specifitu kaplanovy role napříč vězeňským personálem; tato specifita má řadu aspektů, které jsem analýzou rozhovorů, ve snaze odpovědět na první výzkumnou otázku, zkoumající právě konkrétní aspekty utvářející specifitu kaplanovy role, zachytila v následujících kapitolách.

5.1.1 „Typický“ odsouzený v kaplanově péči

Specifita populace, se kterou kaplan ve vězení pracuje, je sama o sobě dána tímto prostředím a cílovou skupinou, se kterou pracuje. Pakliže má kaplan zkušenosti s duchovním vedením z civilního světa, potkává se ve vězení zpravidla se zcela odlišnou skupinou, než na kterou lze např. v církvi narazit. Kaplani Eliáš, Josef, Jan i Vít se všichni shodují na tom, že je z celkového počtu odsouzených nacházejících se ve věznicích vyhledává pravidelně mezi 10-15 %. Tato čísla odpovídají informacím uváděným na oficiálních stránkách Vězeňské duchovenské péče. Jediný kaplan Antonín uvádí, že průběžně a pravidelně setkává a pracuje s větší poměrovou částí odsouzených, a to zhruba přes 20 %: „*Tohoto času ke mně chodí přes 140 vězňů. 140 vězňů, s tím, že máme okolo 750 vězňů. Komplet asi.*“

Kaplani sami reflektují, že z této již samotně specifické populace pracují s ještě specifičtější vzorkem; přicházející odsouzení, kteří kaplana vyhledávají se zájmem o účast na duchovních aktivitách (což není zdaleka jediným důvodem pro vyhledání kaplana; tato skutečnost bude

diskutována v nadcházející kapitole), jsou dle kaplanů charakterističtí určitou odhodlaností, motivací a obecně vyšším projeveným zájmem o změnu a účast na vlastní resocializaci, rozvoji a vzdělávání: „*Já pracuju s takovejma fakt do určitý míry motivovanýma, jo. Více či méně, ale každý tam tu motivaci nějak má.*“ (Eliáš)

Kaplan Josef přiznává, že se k němu pravděpodobně dostává úzký okruh odsouzených, který je jistým způsobem alespoň minimálně „eticky vybaven“, tj. vnímá závažnost toho, co spáchal, nebo alespoň připouští možnost toho, že jeho minulost nebyla v souladu se žádoucím chováním jedince ve společnosti: „*Co se týče toho věřící odsouzeného, tam jsou takové poznávací prvky, že jo. Že uznává svoji vinu, je mu jasný, že tam je právem, že překročil určitá pravidla, která jsou vůči Bohu, vůči společnosti. Je tam snaha pracovat na sobě, je otevřený zkoumat svoji vůli, zabývat se tím. Podřizuje se tomu božímú slovu, nebojuje s ním většinou, souzní s tím. A potom začíná mít rád lidi. Znakem křesťana je, že začíná mít obecně rád lidi, nejen ty přátele, i ty nepřátele. Že přestává už, utočit, pomlouvat. Takový ten boj.*“

Dle Josefa se „nejhorší případy“ odsouzených, které své činy nereflektují, nebo k tomu ani nejsou otevření, případně závažnost svých činů přímo popírají, ke kaplanovi většinou nedostanou. Pakliže dostanou, je to především ze zjištěných důvodů, které budou diskutovány v následující kapitole, ale zřídka kdy je příchod motivován opravdovým a upřímným zájmem odsouzeného na vlastní změně: „*Ne, spíše, spíše pravděpodobně se vyhnu takovým těm lidem, kteří vlastně nechtějí dobro. Neinklinují k dobru třeba ničím, jako chtějí, jsou spokojeni s tím, s tím zlem, co dělají. Tak ty se té kapli vyhnu. Tam se s nimi asi nesetkám. Setkám se s těma, kteří nějakým způsobem, ještě tam nějak to dobro rezonuje, no. Jo. To je asi to, co je spojuje. Jako lépe žít. Já si myslím, že ten člověk, který je hodně zdevastovaný, se té kapli vyhne. Jako má strach tam jít. Možná i strach před sebou.*“

Kaplani ve většině vyvraceli můj předpoklad toho, že je navštěvují především odsouzení, kteří jsou věřící: „*Většina je nevěřící. Nebo takoví věřící, že byli třeba pokřtěni jako miminka, jejich babička je občas vzala do kostela, taky ten typ. Že nemají „nevíru“ v Boha stvořitele. Nepochybují o tom třeba, inklinují k tomu. Ale že by podřídili život věřícímu standardu, tak těch je minimum*“ (Josef). Většina přichozích se tedy dle kaplanů s křesťanstvím, nebo jiným náboženstvím, nesetkala, anebo setkala velmi okrajově, a to nejčastěji v dětství, ze strany prarodičů či jiných příbuzných. Řada odsouzených přichází s vědomím, že jsou pokřtěni, neví ale, co to přesně znamená, protože je k aktivnímu náboženskému životu nikdo nevedl. Většina kaplanů (Vít, Eliáš, Josef, Jan) se také shoduje na tom, že rádi pracují právě s odsouzenými, kteří přicházejí bez větších předešlých zkušeností křesťanství či křesťanských duchovních aktivit: „*Já mám skoro radši civilnější, liberálnější skupinky*“ (Vít); „*Já je vnímám pozitivně,*

protože jsou takový otevření, jsou plní otázek, poprvé de facto se baví o duchovních věcech, poprvé se baví s farářem.“ (Josef). Pakliže ke kaplanům přicházejí i aktivní věřící, případně ortodoxní věřící, vnímají kaplani, že se liší očekávání a přání od kaplanské služby, na rozdíl od nevěřících odsouzených. Institucionalizovaní věřící odsouzení po kaplanech často chtějí institucionalizovanou duchovní péči, charakteristickou především tradičními církevními obřady, jako jsou bohoslužby, mše, svátosti odpuštění apod. Ne všichni kaplani však tyto svátosti ve vězeňském prostředí vykonávají, nebo vykonávat chtějí (Josef, Vít, Jan), a proto se setkávají s určitým zklamáním či frustrací z těchto nenaplněných potřeb věřících odsouzených. Tyto zkušenosti jsou pro kaplany známé, nejsou však nijak zvlášť běžné.

Co se týká témat, která odsouzení přinášejí do duchovní péče, jsou především charakterizována i dle délky pobytu ve vězení; např. ve vazební věznici, ve které působí Josef, který se setkává s odsouzenými, kteří zde tráví první okamžiky po zatknutí a přinášejí nejčastěji témata určité psychické tísně, nouze. Často se ocitají v krizových stavech, typických intenzivními emocemi smutku, zklamání, ale i agrese. Duchovní služba má potom především charakter zklidňujícího kontaktu, přijetí a uklidnění odsouzeného a validace jeho pocitů, rozpoložení a stavu. Tyto pocity někdy bývají umocněny u recidivních odsouzených, kteří se vracejí poněkolkráté: *„Pokud něco přináší, tak takovou tou nouzi. Že tam jsou zase, že se jim to nepovedlo. Že promrhávají ten život. Závislosti. Partnerské vztahy, pokažené.*“ (Josef)

Témata, která přinášejí odsouzení, kteří jsou s kaplanem v dlouhodobějším kontaktu, se týkají především rodiny, vztahů a odloučení, stesku po blízkých. Nezřídká odsouzení přinášejí i frustrace, které běžně přináší VTOS do podoby blízkých vztahů; ty se často rozpadají, zejména ty partnerské, odsouzení se potýkají např. s pocity žárlivosti, pakliže si partner na svobodě najde nový vztah, příp. s velkou frustrací způsobenou tím, že péči o vlastní děti odsouzených najednou vykonává i nový partner, který odsouzeného ve vztahu nahradil jak v roli partnera, tak v roli rodiče: *„Určitě, protože jim si rozpadají ty rodiny, že jo. Statisticky po pěti letech, ale je málokomu to pět let vydrží. Takže se řeší, že jeho žena si našla jinýho partnera, že s ním má dítě, že někdo vychovává jeho dítě a on to takhle nechce, a že neví asi, kam se vrátí, protože ta žena ho vykopla, že jo. No, tak to vlastně řeší“* (Jan); *„Většinou řešíme danou situaci, co se děje v base. Řešíme smutek, odloučení od rodiny, od dětí. Řešíme, že chtějí se pomodlit, chtějí se pobavit s normálním člověkem. A pak situaci přijetí viny a trestu. To řešíme hodně, jako často. Přijetí viny. Ztrácejí sociální vazby. Ztráta něčeho, co měli rádi. Jak to vidíte v tom kontextu dlouhých trestů, tak většinou je to pravdivé, je to trpké, ale je to pravdivé“* (Antonín). Kaplani se samozřejmě setkávají s řadou recidivujících odsouzených. U některých tato setkání působí zklamání a zapřičiňují jakousi změnu postoje k takovému odsouzenému, typickou

například omezením frekvence kontaktu oproti dřívějšímu (Eliáš), jiní v těchto opakujících se zkušenostech i přes jistou frustraci hledají způsoby, jak vlastní práci zlepšit, zefektivnit a předcházet tak podobným případům (Josef). Charakteristikou kaplanské práce je však základní premisa toho, že spolupráci s odsouzeným odmítnout nemohou; tato premisa vychází z náboženských principů odpuštění hříchů a opakovaného dávání nových šancí pro změnu a nový začátek. Proto se většina kaplanů snaží s těmito případy zacházet, jak nejlépe to jde, na pocity zklamání se příliš neupínat a poskytovat péči stejné kvality, jako tomu bylo doposud, či v období výkonu prvního trestu odsouzeného:

„Ježíš taky dává druhou i třetí, čtvrtou šanci. Tak co máš dělat? Já ho nemůžu odmítnout. Z principu nemůžu odmítnout službu. Ale už je to jiný. Už selhal jednou, dvakrát, tak už to tak dělím dvěma. Ty jeho rozhodnutí. Ale vždycky musíš znova a znova mu tu šanci dát. Ale pokud mám, třetí týden, hodinu a půl, nebo hodinu, a mám teďka i jiný, takový, co to myslí vážně, kterým třeba věřím víc, tak tomu to třeba už dám jenom jednou za čtrnáct dní. Už to není tak intenzivní, prostě na bohoslužby chodit může, ale kontakt je už trochu jiný.“ (Eliáš)

„To je prostě realita, takže je to tak, že opravdu za všech okolností i ti lidi, kteří prostě mě mnohokrát zklamou a lžou mi, a já to vím, že mi lžou, tak se snažím na to vždycky při tom dalším rozhovoru zapomenout a nebrat na to ohled a nedělat si nedělat si nějaké překážky vlastně k tomu rozhovoru.“ (Jan)

„Ten člověk je náchylný zklamat. Vrátit se zpátky. Když se to stane, vyrovnávám se s tím... No, tak, jako s každým zklamáním. To chvílku bolí a pak si tak jako člověk řekne, co v tom mohl udělat víc. Takže mám to tak, že je to cesta k nějakému zdokonalení ve službě. Nějaká profesionalizace. To vyhnout se tomu. Udělat to líp příště.“ (Josef)

„Člověk vždycky znova dostává šanci, každé ráno, člověk má vždycky novou šanci na život, a i ten vrah, i ten recidivista jako má šanci dál žít... No ale někdy, přiznám se, když třeba ráno koukám, kdo si mě objednal, a vidím tam, sedí po čtvrtý, jako v tom, v té elektronické kartě, tak skoro spíš jdu radši za někým, kdo je poprvé. To někdy, jo. Tam, když mám skupinku, které strašně nutně se mnou chce mluvit a zjistím, že všichni jsou už potřetí, tak se tam tolik nehrnu jako někam, kde jsou lidi poprvé, jo.“ (Vít)

5.1.2 Možnosti a důvody vyhledání duchovní péče odsouzeným

Odsouzení, kteří nastoupí do VTOS a jsou obeznámeni se svým vlastním programem zacházení, se mohou k vězeňskému duchovnímu dostat několika způsoby. V naprosté většině případů by je o této službě měl informovat vychovatel, který kaplanskou službu objasní a odsouzenému alespoň zhruba vysvětlí, proč a jakým způsobem může péči kaplana využít. Odsouzený

následně může o kontakt s kaplanem žádat skrze tzv. žádanky, které odevzdává vychovateli. Tuto žádost může odsouzený podat každý den, je však na kaplanovi samotném, jak častý kontakt s odsouzeným udržuje. Z výpovědí respondentů této diplomové práce platí zpravidla týdenní či dvoutýdenní frekvence setkání při tzv. individuálních rozhovorech, doprovázená další kaplanskou činností, která bude přiblížena v nadcházejících kapitolách. Žádanky, které se kaplanovi každý den sejdou, určují většinu chodu jeho dne, jak přibližuje respondent Josef: „...já si sladím si to, ten svůj seznam těch žadatelů, posbírám ty žádanky, ano. Ty odevzdávají vychovateli. A já jim, já jim říkám dobře, že mají možnost jednou týdně. Že častěji nemůžu, že to nestíhám víckrát.“

Nežřídká se stává, že kaplanskou péči odsouzenému doporučí např. psycholog, psychoterapeut či jiný odborný pracovník věznice, a to i za předpokladu, že sám není věřící, jak dokládá respondent Vít: „...potřebuje péči, a dokonce psychiatricka jí poradila, ať to zkusí se mnou, což jinak s touhleto konkrétní psychiatrickou nemám příliš kontakty nijak“ (Vít).

Obvyklou zkušeností kaplanů bývá také skutečnost, že je odsouzení vyhledají po tom, co dostanou určité doporučení od svých spoluvězňů: „...anebo jim to doporučují ti, co tam byli minule. To je dost častý, jo. Ty takový jako lidi, kteří jsou spíš nepřátelský vůči církvi, když jim řeknou, jako, pojd' ke kaplanovi, to je docela fajn, tak jdou, no“ (Vít). Tyto reference, „lákačijící“ odsouzené k návštěvě kaplana, zahrnují také kaplanovy doplňkové aktivity, které ve své práci používá, které zahrnují nejčastěji filmy, dokumenty či četbu knih, včetně nenáboženských:

„...To je taky žádaný, kvůli tomu tam chodí někdy. Protože se dozvědí, že to je dobrý, že to je jako, že to je dobrý film, dobrý dokument. Že jim to něco dalo, těm lidem.“ (Josef)

„...Třeba mi jednou řekli chlapi, že jeden chlapík tady žije jako ze msty. No, že se těší, že zabije někoho, kdo mu, kdo mu ublížil, kdo ho dostal do basy. A někomu to řek. A ten někdo, spoluvězeň, řekl mně: pane kaplane, musíte mu pustit Chatrč (pozn. náboženský film o pomstě a odpuštění). Tak jsme to tak udělali, že se udělala skupina, toho jsem přizval, jestli nechce vidět film Chatrč, že by se mu mohl líbit, to bylo takhle naaranžovaný. A on opravdu, ten film ho zasáhl. Strašně to k němu mluvilo. Říkal mi potom, že pro něho byl zásadní i pro jeho budoucí život. Takže to bylo tak.“ (Eliáš)

Někdy dokonce dochází k určitému tendenčnímu chování ze strany odsouzených, kteří duchovní péči ve VTOS konzumovali či stále konzumují, k jakési skupinové snaze o facilitaci či mediaci vlastní skupiny spoluvězňů: „A tam ti, jako vězni, lidi se občas vzájemně napomenou. Anebo prostě, třeba zrovna včera jeden takovej chlapík, kterýho se nedá poslouchat, po desátý líčí, jak se proti němu spikla italská policie, jak to všechno na něj nahráli.“

A potom ty francouzský soudy, že to teda bylo naprosto strašný. A nejhorší je česká justice. A furt to mele dokola. Tak ty chlapy už ostatní ho vysloveně jako brzdili, že ať už až ti při to nechá pro sebe. Takže ty ho prostě už korigovali. A to má větší váhu, než když to dělám já“ (Vít).

Toto vzájemné ovlivňování mezi odsouzenými je vzhledem k izolované povaze prostředí věznice vcelku pochopitelným fenoménem. Považuji však za zajímavé zjištění jakýchsi dvou „směrů“ tohoto ovlivňování. Zatímco v některých případech mají pozitivní reference ostatních spoluvězňů vliv na to, že odsouzený vyhledá kaplanskou péči, a nechá ji na sebe působit, v jiných případech bývá naopak účast na duchovní péči odsouzeným znepríjemněna ze strany spoluvězňů natolik, že se i odsouzený, který věříci je, či má motivaci se účastnit duchovních aktivit, raději rozhodne nezúčastnit, často i z bezpečnostních důvodů:

„Ti věřící vězni vůči nevěřícím vězňům tak jsou jiný, že mají tu naději v Kristu. Že opravdu vůči těm jiným vězňům ti věřící mají tu naději v Kristu a snaží se řešit svůj život opravdu s tou Boží pomocí. A taky jsou se svojí vírou více na očích vůči bezprostřednímu okolí, a to zároveň je i nějak tak testuje, jestli chtějí nebo nechťejí, protože když dozorce zakřičí bohoslužba nebo barákový (pozn. odsouzený), když zakřičí bohoslužba, tak se dva tři vězni zvednou a jdou. A ostatní vědí, že tenhle chodí k tomu kaplanovi. A někdy jsou i terčem šikany za to. A když se někdo chce nechat pokřtít, když je to osobnost, tvrdák, chlap, tak si respekt zjedná, ale když je to normální člověk, který není nějaký bitkař, tak někteří mi to i řekli, ať se nezlobím, že by rádi chodili, ale že čelí posměchu a urážkám, jako někdy třeba, kdo přišel z bohoslužby, a hned mu někdo za to vrazil. Takže někteří se nechali odradit vyloženě tady tím tlakem toho okolí. Takže opravdu víc se svojí vírou jsou na očích určitému okolí.“ (Eliáš)

5.1.3 Specifika vztahu kaplana a odsouzeného

Důvodů, proč odsouzení vyhledávají duchovní péči, je velká a pestrá řada. Jedním z nich je určitá specifická vztahu odsouzeného s kaplanem, který je mj. charakterizován vysokou mírou důvěry, která může být v průběhu VTOS opakovaně narušována ze strany ostatních spoluvězňů, ale i dalších pracovníků vězeňské služby. Někteří odsouzení tak vyhledávají kontakt s kaplanem i z toho důvodu, že hledají jakýsi prostor, kde by si mohli odpočinout od neustále obezřetnosti, ve které většinu času ve VTOS žijí: *„ten kaplan se nechová zákeřně, nebo agresivně, takže oni si tam fakt někdy jdou i zrelaxovat, odpočinout, protože tam je to prostor, kde oni si ty záda nemusejí chránit. Tam je prostě nikdo nesoudí, jen posloucháš a necháš je mluvit.“ (Eliáš)*

Jistý podíl na důvěryhodnosti role kaplana hraje i fakt, že duchovní jsou vázaní povinností mlčenlivosti. Na rozdíl od jiných odborných pracovníků, např. psychologů, psychiatrů atp., tedy

nejsou povinni o odsouzených vést žádné záznamy, ani záznamy jejich sezení či konkrétní detaily rozhovorů. Odsouzení se za nimi tak často chodí svěřit se záležitostmi týkající se nejčastěji (avšak ne pouze) svého trestu, jeho okolností atp. s nadějí, že jejich výpověď (ať už upřímná či ne) bude kaplanem přijata a nikam dále nešířena. I tato skutečnost určitého „tajemství“, které může někdy ve vztahu kaplana a odsouzeného při sdílení vzniknout, může určitým způsobem napomáhat k vytvoření důvěryhodného vztahu: „*Tak oni vědí, že máme prostě jako mlčenlivost. Katoličtí kněží mají vysloveně to zpovědní tajemství, a my máme taky mlčenlivost. Tak a když říkají, chtějí říkat něco okolo s tím trestem, tak se ještě přeptají, jestli jako tak to můžou říct a tak. No třeba, nebo třeba psychologové mají povinnost všechno hlásit. V těch zápisech i citujou, co kdo řekl doslova s uvozovkami, což se mi moc nelíbí. Ale oni to mají jako povinnost. Ale netají se před těma vězněma s tím (...)*“ (Vít).

„*No, důvěra. Tak oni mají důvěru, že nezneužiju těch informací a to, co mi řeknou, že s nimi budu nějakým způsobem soucítit nebo to pochopím. A potom ten přátelský vztah ze strany jednoho kaplana, že vlastně se k nim chová, jako kdyby v tom vězení nebyli. Ale samozřejmě zase sám sebe povzbuzuji a učím se je i vidět jako kriminálníky. Ty, kteří udělali nějaký špatný čin, zločin nebo tak. Abych na to nezapomněl, že tam ta společnost je poslala z nějakého důvodu. To si myslím, že ti kaplani si musí hodně připomínat, protože mají tendenci vidět jenom toho člověka.*“ (Josef)

Právě kaplanova tendence vidět odsouzeného „pouze jako člověka“, pozbývající roli odsouzeného, je však něco, s čím kaplani pracují, a dokonce pracovat musí. Souvisí také úzce s faktem, že se kaplani dle vlastních výpovědí setkávají každodenně se situacemi, kdy odsouzení lžou, vymýšlí si, a nejsou k nim upřímní. I to je součástí práce vězeňského kaplana, a skutečnost, se kterou se kaplan musí vyrovnávat; jak prostřednictvím vlastních intervizí, tak i bezprostředně ve vztahu s odsouzeným a nastavením vhodné komunikace. „*To je základní rozdíl mezi farářskou praxí, jako v kostele, na faře, a ve vězení. Že prostě člověk musí počítat s tím, že lidi lžou. Někdy tušíte, někdy i víte, že ten člověk lže, a někdy nevíte (...) lidi, kteří mají za sebou nějaký trestný čin, tak to prostě i nějak ospravedlní, takže vymýšlejí různé historky, nebo prostě aspoň polehčující okolnosti nebo něco. Snaží se vykreslit svůj obraz lepší. Takže ve vězení je spousta tzv. „nevinných“ (Josef). „Výsledkem toho páchání jsou prostě nabouraný, narušený opravdu. Oni fakt jako hodně lžou, vymýšlí si, takže musíš vždycky tak nějak jako mít filtr“ (Eliáš). „Hodně musíte verifikovat to, co vám říkají. Co je důležité, co fakt řeší, a co si chtějí jenom oni na vás vyzkoušet. Takže musíte vždycky brát věci, informace. Ne co vám říkají, ale co chtějí vám říct mezi řádky. To mě naučily léta praxe.“ (Antonín)*

Lež je zkrátka v kontextu kaplanovy práce její nedílnou součástí, a jako takovou ji kaplan musí přijímat, jinak by se ve své práci s odsouzenými příliš daleko nedostal. Může ji oslovovat, může se s ní snažit pracovat v náboženském kontextu, ale jak se několik respondentů shoduje (Vít, Eliáš, Antonín), v duchovní práci s odsouzenými nejde možná ani tolik o to, být svědkem zcela upřímných zpovědí odsouzeného, jako spíše vyslechnout jakýkoli bol, který má odsouzený na srdci, ať už je pravdivý, či není. Toto tvrzení dokládá i respondent Vít: *„Takže tady (pozn. odsouzení u kaplanů) mají určitou důvěru a je to pro ně výhodný, že mají komu jako to prostě vypovědět ten svůj případ. Ať už popravdě nebo úplně po lži, tak prostě je to pro ně důležitý.“* V některých případech práce kaplana s odsouzeným také hrozí zneužití vytvořené důvěryhodnosti. V závislosti na blízkosti vztahu, který si s kaplanem vytvoří, a soucitu, který v kaplanovi mohou vyvolávat, může na naléhání či vytrvalé prosby odsouzeného v některých situacích docházet i ke hrubému porušení řádu věznice ze strany kaplana, a to např. když vynáší ven dopisy odsouzeného pro jeho blízké či rodinu, pravidelně mu zprostředkovává telefonní hovory, či nosí komodity, ke kterým by se odsouzený za normálních okolností nedostal. Takovou zkušenost, ať už přímou, či nepřímou, mají všichni z dotazovaných respondentů:

„Jo, takže, takový to klasický, že chtějí známku po tobě, nebo kafe. Oni ví, že to nejde, jo. Prostě to neděláme, protože to se zamotáš, víš, to je totiž nefér. Jako, kdybych dal známku jednomu, tak ji musím dát i druhému. Kdybych dal kafe jednomu a to jako, já nejsem prostě, nemám fabriku na kávu. Máš tam 1350 jako duší, jo. Když někomu dám známku, jo, když opravdu jako má nouzi a potřebuje třeba napsat... Takže, když někdo fakt nemá, tak mu třeba známku dám, jo.“ (Eliáš)

„Pak je problém, že některý kaplani jsou taky jako příliš hodný, a pak jako se nechají zmanipulovat, takzvaně namotat, a pak jim poskytnout jako službu ilegální. Tak jako, největší průser je vynést nějaký dopis. Byť není o ničem důležitým, to se nesmí, prostě to se nedělá.“ (Vít)

Většina respondentů (Vít, Jan, Antonín, Josef) se s takovými odsouzenými setkává na týdenní, někdy i denní bázi. Zároveň ale respondenti reflektují, že s takovými zjištěnými motivy přicházejí častěji nově příchozí než odsouzení, se kterými respondenti pracují pravidelně a dlouhodobě. Motivace příchozího, která je dle kaplanů patrné již z prvního, maximálně prvních pár sezení, pakliže se odsouzený vrátí, a která se vyznačuje určitou zjištěností, způsobuje zpravidla zpevnění hranic vztahu mezi kaplanem a odsouzeným, a většinu kaplanů také přiměje k jasnější komunikaci toho, co duchovenská péče je, a co mohou odsouzení u kaplanů najít. Pakliže tedy odsouzený přichází ke kaplanovi poprvé a chce po něm známku, kávu či jinou nadstandartní péči, je tato nesprávná motivace kaplanem vykomunikována a odsouzenému je poskytnuta

možnost přijít znovu, pakliže má k duchovní práci jiné motivace. Řada odsouzených, která kaplana vyhledá, jej tak za těchto okolností navštíví často pouze jednou, případně se kaplana pokouší kontaktovat opakovaně, ale zpravidla bez šance. Někteří kaplani připouští, že tuto vymáhanou nadstandartní péči některým odsouzeným poskytují, zpravidla to ale je vězeň, se kterým kaplan spolupracuje již nějakou dobu, má s ním vytvořený nějaký vztah, důvěru a zároveň na společné práci vidí, že je odsouzený motivován i z jiných důvodů než jen z těch zjištěných, jak dokládá např. Antonín: *“Chtějí jít ven. Chtějí jít se mnou na extramurálku (pozn., extramurální aktivity zahrnující např. vycházky ven, mimo prostory věznice). A já ty lidi neznám ještě. Protože přes mě chtějí se dostat do nějaký práce. Oni vědí, že já mám dlouhé prsty. Ale zase, jak ty lidi znám, doporučím je, oni si toho váží a vědí, že by zklamali mě a už se za nikoho víc pak nezaručím. Já jim říkám, jak vy se budete chovat ke mně, tak se budu já chovat k vám.”*

Kaplani Eliáš a Antonín se pravidelně setkávají s požadavky odsouzených na různé náboženské předměty; nejčastěji růžence, přívěšky s křížem a dalšími náboženskými symboly, což má dle Eliáše i jakýsi mocenský, statusový symbol, případně slouží jako „pomůcka“ k tomu, aby odsouzení vypadali, že jsou nábožensky aktivní, což jim může být ku prospěchu: *„A co mně třeba vadí trošku, je to, že musím třeba povolovat nebo doporučovat růžence a křížky vězňům, kteří vůbec nevěří. Tak, protože chtějí. Je to nějaký symbol, status, taky jim to může pomoci, že vypadají, že něco dělají. To tak ale nemůže vypadat...“* (Eliáš). Ve věznici, ve které Eliáš působí, proto došlo k určitému omezení vydávání těchto předmětů, a odsouzení se musí prokázat náboženskou aktivitou, jako např. pravidelnou návštěvou bohoslužeb či účasti na jiných duchovních aktivitách, a to po dobu nejméně 3 měsíců, aby si právo na náboženské předměty „vysloužili“: *„Tři měsíce ten vězeň musí mít práci za sebou nebo bohoslužbu nebo něco. Bible chtějí, ale nedáváme, protože jsou drahý a moc jich nemáme. Jinak dávám jedno evangelium, až ten člověk má zájem.”* Eliáš reflektuje, že jim toto zavedení pomohlo „odfiltrovat“ některé odsouzené, kteří náboženských symbolů využívali ku svému prospěchu, který nemá s náboženstvím nic společného.

Požadavky na fyzické výtisky Bible jsou zcela specifickým fenoménem v oblasti vězeňství. Vznášeny jsou mj. také, pakliže jsou vězni v důsledku nějakého kázeňského provinění umístěni na tzv. „díru“ či „samotku“, což je slangové označení pro samostatné cely, ve kterých je odsouzený zavřený po určitou dobu pouze s přístupem k toaletě, jídlu a pití, a matraci, a to pouze po dobu určenou ke spánku. Na takovém místě je však vězňům povolena z volnočasových aktivit právě pouze četba Bible, a proto ji často od duchovních vyžadují. Ze zkušenosti obou kaplanů však tento požadavek bývá zřídka kdy vznášen v souvislosti

s opravdovým zájmem o duchovní literaturu; odsouzení nejčastěji jemný papír, ze kterého je většina vydání Bible tvořena, používají k vlastní výrobě cigaret:

„Takže to se zneužívá. Víš, ono, jak je to na tom jemným papíře, tak si z toho dělají cigarety... Naštěstí teď se ty nové zákony dělají na takovém tvrdším papíru, tak se to tím trochu eliminuje, ale stejně...“ (Eliáš)

Kaplan Antonín se s touto skutečností snaží vyrovnat, mít pro odsouzené pochopení a dosadit si do těchto situací vlastní smysl, který by mu pomohl frustraci překonat: *„A nejsem naivní v tom, že jsem rozdál 200 růženců. 100 Bibli. Jak jdu na „díru“, vždycky chtějí po mně Bibli. Vždycky jim přinesu Nový zákon. Nový zákon, to je nejlepší čtení, a oni tam jsou 28 dnů, nebo 20, tak po deseti dnech mi napíšu, že už si to přečetli a že mám přinést celou Bibli. Tak jim přinesu celou Bibli. A pak mi řeknou, že nemají co ubalit (...) Mám tam dvě, tři Bible, které jsou fakt na papírky. Tak jim řeknu, nejdřív si to přečtěte a pak si můžete říct, dneska jsem kouřil to a to evangelium. Ale z druhé strany je to i pro ně ten ventil. Jediný ventil, co můžou mít. Dneska jsem kouřil Matouše, Jana a Lukáše. Takže bolí mě z toho srdce, ale z druhé strany, co je lepší? Aby ten člověk se zklidnil, aby byl v pořádku, nebo aby dělal bordel? Účel světi prostředky. Šťve mě to, že je to Bible, ale můžou mít tam jenom Bibli. Takže to jsou věci, které zažívám hodně.“*

5.1.4 Kaplanův postoj k odsouzeným

Řada odsouzených kaplany vyhledává i kvůli jejich přístupu směrem k nim, který je zásadně odlišuje od zbytku vězeňského personálu. Tento přístup sami kaplani popisují jako *„důvěrnější, osobnější, lidštější, intenzivnější“* (Vít), a je založen na základní křesťanské premise toho, že *„Pán Bůh nenávidí hřích, ale hříšníka miluje“* (Eliáš), který kaplany povzbuzuje k tomu, aby na odsouzené nahlíželi jako na osoby, které jsou hodny respektujícího a úctyhodného zacházení, jak dokládá na svém kaplanském působení i Jan: *„Můj kolega a já s těma lidma jednáme jako s lidma, kteří mají, jak to mám říct, právo na nějakou úctu, protože jsou to pořád lidi, ať udělali, co udělali.“*

Odsouzený se tak u kaplana zpravidla ocitá v důstojném rozhovoru, který nenesé prvky vulgárního či jinak ponižujícího zacházení směrem k odsouzenému, což je něco, co odsouzení dle kaplanů mohou často zažívat ze strany vězeňského personálu, především potom dozorců (avšak nejenom). Toto důstojné zacházení s odsouzeným se může projevovat v každodenním vězeňském životě různě: *„A já třeba, když já třeba zavolám, já nevím, pane Novák, jo, nebo pane Velek, nebo pane Hrdlička, jo, když se, jdu ke katru, tak jako-dozorce by zařval: Hrdlička! Dozorci dokonce někdy komunikují i, jakože, tykají, jako padej, a tak“* (Eliáš); *„Co mě naučila*

basa, je ta cela jejich intimní místnost. Vždycky jak někam jdu, klepu. Klepu, ať je nepřekvapím něčím“ (Antonín); Jan: „*No, myslím si, že jsme jedineční tím opravdu jako osobním vztahem. Který je asi ojedinělý. Protože já třeba můžu tomu odsouzenému podat ruku, což jako ostatní zaměstnanci by fakt neměli. Že vlastně oni musí udržet ten vztah na jako přísně profesionální úrovni. A já si můžu dovolit tam jako strčit ten lidskej přístup, jednat s nima jako s lidma“*. Byť je takové chování v rámci vězeňského personálu spíše méně častým, kaplan se má snažit tento přístup šířit i mezi své neduchovní kolegy: „*A je to i o tom vzbuzovat zájem v rámci i toho personálu. Tak nějak šířit do celé té věznice. Už jenom ten jiný pohled na toho vězně. Že to je taky člověk, ne jenom číslo“* (Josef).

Co se týká vztahu kaplana a odsouzeného, respekt musí být oboustranný; kaplani si vztah zpravidla nastavují, a v průběhu upravují, pakliže je to nutné, tak, aby základní premisa respektujícího přístupu byla udržena na obou stranách: „*A je vždycky mezi námi respekt. Respekt. Já si jich vážím. A oni si musí vážit mě. Nikdy, jak mluvíme o vážných věcech, nikdy se to nenadlehčuje. Vždycky se snažím je vnímat. Být tam pro ně. A být tam kvůli nim. Mám čas na ně. Řeším jejich problémy. A fakt jsem tam pro ně“* (Antonín). Reciprocitu ve vztahu kaplana a odsouzeného se snaží dodržovat i respondent Vít, který ke vztahům s odsouzenými přistupuje poněkud neortodoxně a jak sám přiznává, ne zcela v souladu s tím, co kaplanům jejich služba přikazuje či zakazuje: „*Já třeba porušuju předpis, že se nemá mluvit o osobních věcech, které oni o mně ví, o rodině, že se nemají sdělovat prostě důvěrné informace. To já nerespektuju. Protože když mám s někým rozhovor, tak jako si myslím, aby to bylo fér, takže jako nejenom, že toho člověka vyslýchám já jakoby, ale že taky o sobě něco řeknu. A to je to, co mně se osvědčilo, nevím, občas toho povím moc, že mám doma nějaký problém třeba, ale... Oni to ale hrozně ocení. Nebo nějak to řeknou, nebo to nepojmenujou, ale cítíte, že jako, vás berou trošku jako spojence. A zároveň musí mít člověk tu hranici.“* Tímto přístupem kaplan Vít nastavuje mezi ním a odsouzenými určitý princip rovnocennosti, který může odsouzeným pomoci překonat určitý pocit jakéhosi „polopropustného zrcadla“; tzn., že kaplan může ze své pozice o odsouzeném vědět mnohem více informací, než odsouzený o kaplanovi (např. náhledem do spisů, které mají kaplani k dispozici), a může tak být po dlouhou dobu narušena určitá důvěra vztahu. Tato ukázka je zde zobrazena cíleně, protože zastupuje jeden z názorů na vztahovost kaplana a odsouzeného, ve kterých kaplani nejsou zcela sjednoceni; tento zcela otevřený a reciproční přístup ke sdílení s odsouzenými mezi respondenty zastupuje pouze respondent Vít. Ostatní kaplani se pohybují někde na rozmezí škály; někteří z nich si soukromí striktně hlídají (Jan, Josef), jiní v tomto ohledu nejsou nijak zvlášť obezřetní, ale

rovnocenné sdílení s odsouzenými zařazují spíše až po propuštění odsouzených z VTOS, tj. v rámci případné postpenitenciární péče.

Při duchovních aktivitách, které kaplani s vězni podnikají, reflektují všichni respondenti jakousi snahu o opětovné zachování respektu a důvěry v duchovní proces odsouzeného. Aktivitami se je snaží podporovat k vlastní samostatnosti, kritickému myšlení, aktivizovat, žádný z kaplanů se ale nesnaží odsouzené přímo řídit či vést nebo evangelizovat. Všichni dotázaní respondenti se shodují v tom, že chtějí u odsouzeného především vzbuzovat zájem; o svět, Boha, náboženství, ale i vzdělání a nové způsoby, jak žít život. Setkání s kaplany má být pro odsouzené jakýmsi pozváním k vyzkoušení něčeho nového, co jim může obohatit život a nasměrovat jej novým, možná zdravějším a udržitelnějším směrem:

„My do toho jdeme prostě dost jinak než asi jiný personál, i když možná jsou kaplani, který jsou na tom podobně, ale já prostě tomu vězně dávám důvěru.“ (Eliáš)

„Ten kaplan má jednu takovou roli, že tam má právě vzbuzet ten zájem u člověka. Což si myslím, že dělá (...) Je špatně, když ten kaplan se snaží toho člověka úplně vést, měl by dát právě prostor té jeho aktivitě. Aby on začal se nechat vést, tak je to nejlepší, Bohem sám.“ (Josef)

„No jako samozřejmě, že chci, aby ten život změnili, aby našli úplně jinou pevnou půdu pod nohama, aby ten jejich život našel úplně jinou kvalitu. To jako rozhodně chci, ale jako já nemůžu nikoho spasit, že jo? Takže já chci, aby jako oni dostali ještě jinou informaci o tom, jak se dá žít. A když budou hledat prostě Pána Boha, tak jim chci stát po boku, jak to jenom půjde.“ (Jan)

5.1.5 Kaplanovo místo ve vězeňském personálu

Již v teoretické části této práce bylo zmíněno, že kaplani neměli v historii vězeňství vždy jednoduchou roli v rámci zbytku vězeňského personálu. Mým badatelským záměrem bylo mj. ověřit aktuálnost tohoto stavu kaplanské role v rámci vězeňské služby. Každý z respondentů reflektuje, že se někdy setkal s určitým opovržlivým, či jinak odmítajícím chováním ze strany dalšího personálu věznice, zároveň se ale všichni shodují v tom, že tento fenomén se rapidně zlepšuje, a vztahy s personálem věznice mají spíše zlepšující se tendenci. Někteří respondenti (Josef a Vít) se stále potkávají s určitým odstupem ze strany některých kolegů: *„Jsem součástí, ale ne úplně. Úplná integrace tam není. Tam jsem pořád trošku jinej. Trošku jinej právě tou specifikou toho. Nemám takovou tu úplně od nich vykazatelnou činnost, protože tomu oni nerozumí. Ta vězeňská dozorčí služba, tady ti příslušníci, jako těžko přijímají, že jsem k těm vězňům kamarádký“ (Josef); „Normální civilní personál nemá tak moc velký pochopení pro takový ty náboženský potřeby a tak. Jsou některý lidi, kterým jsme tak jako trošku pro smích,*

nebo nás tak jako úplně třeba neberou vážně“ (Vít). Jiní kaplani se naopak pohybují ve velmi přátelském kolektivu (Jan): „Myslím si, že máme jako opravdu moc hezké vztahy“. Tento kaplan zároveň vyobrazuje jakousi historii „cesty“ role kaplana ve vězeňském personálu: „Je to trochu tak, jako když přijde dítě do hotového kolektivu, jo. Ti spolužáci ho přijmou, ale jako ono je furt tak trošku mimo, protože nemá ty společné vzpomínky, jo, vlastně jako něco se tam prošvihlo, co už se jako nedožene, takže jako to dítě může být jako platnou součástí toho kolektivu a může se jako zapojovat, ale furt tam tak nějak jako úplně 100 % nepatří.“

Většina kaplanů má své „recepty“, jak s personálem vycházet, jak si hledat cestu mezi ně. Zpravidla mezi tyto přístupy patří jakési přiblížení se personálu a pokus o boření určité stereotypní představy duchovního, jako někoho, kdo má jen náboženské zájmy, a postrádá složku „obyčejného člověka“. Personál si tak někdy může připadat, že má ke kaplanům daleko, že je nic nespojuje. Často je také pro personál určitým dráždivým prvkem fakt, že ne všichni zcela rozumí tomu, co přesně kaplan s odsouzenými dělá, a řada z nich tak profesi a její přínos může zpochybňovat. Naprostá většina kaplanů však už v dnešní době našla způsob, jak být v personálu plnohodnotnou složkou a jak se s ostatními kolegy bavit, a to především prostřednictvím neformálních rozhovorů a projevení upřímného zájmu. Kaplany také spojuje to, že si často uvědomují, že je jejich způsob práce diametrálně odlišný od zbytku personálu, především dozorců, jejichž práci kaplani vnímají jako velmi nelehkou, a k jejich práci chovají respekt, který je dle nich důležitý ve vztahu k dozorcům čas od času i vyjadřovat. Uvědomují si také, že jsou na práci těchto kolegů do jisté míry závislí; zájem o dobré vztahy je tedy z jejich strany přítomný, protože jim mnohdy ulehčuje práci:

„Tak to je první krok, jo. Sednout si s nimi a popovídat i tak jako o osobních věcích, to je hrozně důležité. Ale někdy přijdu na oddíl a potřebuji rychle, aby mě jako tři, čtyři lidi vyndali a potřebuji, že je jako málo času. Ale někdy přijedu, už mám čas a prostě prvně co se sejdu s tou osobou, zeptám se, jak jde služba, jak jde den a tak, jak se mají. A pak se příště úplně jinak pracuje, že na té vazbě jsme na nich hodně závislí, že jo. Oni musí jít, vstát, otevřít celu, ty lidi prohlídnout a pak nám je předají. A když jako je jim někdo nepříjemnej a nepěkně se k nim chová, tak se nepřetrhnou, no nějak samozřejmě, jo. Když se trochu známe, tak jsou ochotný, i když já třeba přijdu a oni: no dnes celej den běhám, tak já řeknu jo, tak já přijdu později, nebo jo, já vím, omlouvám se, ale tak potřeboval bych teďka jako, odpoledne už tady nebudu, nebo něco, takže se nějak domluvíme, jako. Jo, jo, takže nějaká lidskost.“ (Vít)

„Jako víte co, my tam nejsme jenom pro vězně, my jsme i pro zaměstnance. Takže i moje osobní zkušenost je, že prostě někteří zaměstnanci přijdou se svým osobním problémem a můžou mi to říct, protože u mě mají jistotu, že to nikde neřeknou. A že je neodsoudím. A chodí za vámi i

ostatní. Tak, tak to mi taky přijde, ne úplně ojedinělý, ale ne, nemyslím si, že to je vždycky běžný. Ted', ted' mi říkala jedna kolegyně, to mě jako taky tu jako, že mě má moc ráda, že mám takové soucitné srdce. Kolegyně, prostě psychologka, že jo. To je, to je prostě hezký.“ (Jan)

„Vlastně za ty léta už nás znají a vědí, že se snažíme v podstatě, o něco podobného jako oni, aby se lidi nevraceli, aby se nějak tak jako napravili a společně si uvědomili své chyby. Takže bych řekl, že jsme relativně respektovaný, no. A i mezi tím ozbrojenými teda mezi těma uniformama teda, no. Taky se dá říct, že jo. Tam je důležitý, aby u těch rozhodnutí a člověk jako dal najevo, že si váží jejich práce těžké. Já bych to dělat nechtěl. Prohlížet lidi a hlídat a tohle všechno, Ale někdo to dělat musí prostě. Včetně těch prohlídek a vodit je a tak. Takže jako naznačit jim, že nepovažujeme, je prostě za blbce, ale dělají důležitou práci těžkou a nepříjemnou, kterou dělat nemusíme. A oni to vycítí.“ (Vít)

„No, lidskost, no. Takové jako, no, boží působení v rámci, v rámci té organizace. Takové zlidštění, no. Myslím si, že ta kaplanská služba přináší zlidštění takovou jako... boření blbé nálady. Kaplan se k ní nepřidá. A ve výsledku z nás mají užitek nakonec, že mají tu službu klidnější, nebo pokojnější.“ (Josef)

Kaplan Antonín vztahy s civilními kolegy posunul natolik, že se schází i ve volném čase, a zájemcům nabízí ochutnávku duchovních zážitků: *„A pak ještě ted'ka v květnu budu mít den kaple. Tak jak je noc kostelů. Noc kostelů v církvi. Tak já mám den kaple. A to dělám pro zaměstnance. Ne pro vězně, ale pro zaměstnance. Přinesu Bible. Malé, velké. Pokecáme. Přinesu chlebičky. No, třeba 20 lidí chodí (...) Zemřeli nám dva kolegové a domluvil jsem se s ředitelem, že pro ty kolegy uděláme bohoslužbu pro zaměstnance, co nemůžou na pohřeb, aby mohli se tam rozloučit s tím kolegou. To bylo zatím nejhezčí, že přišlo přes 30 lidí. A to jsou takové momenty, kdy kaplan přichází k tým kolegům a můžeme tam hodně působit. A když se něco řeší, tak chtějí po mně radu, modlitbu a být tam pro ně.“*

5.2 Aktivity duchovních přispívající k rozvoji a reintegraci odsouzených do společnosti

Kaplan má dle oficiálního popisu jeho činnosti dle Nařízení generálního ředitele VS ČR-NGŘ 54/2017 o organizaci a výkonu duchovní služby ve Vězeňské službě České republiky (VS ČR, 2017) prostor pro řadu aktivit, které může v práci s odsouzenými vykonávat. Veškerá kaplanova činnost by dle tohoto nařízení měla naplňovat duchovní potřeby odsouzených, stejně jako na vytvářet podmínky pro úspěšné začlenění odsouzených zpět do společnosti a občanského života. Mé otázky v rozhovorech s dotazovanými kaplany se proto soustředily na zjištění toho, jaké konkrétní aktivity kaplani využívají nejčastěji, jaké z těchto aktivit mají

nejvíce v oblibě a proč, jaké z aktivit vnímají jako neúčinnější a jak sledují ve své práci rozvoj odsouzených.

5.2.1 Rozhovor jako nástroj vedoucí ke změně

Zcela nejčastější zmiňovanou aktivitou, která je zároveň mezi kaplany reflektována jako aktivita nejnáročnější, ale z jejich pohledu nejprínosnější a také přinášející nejvíce radosti a smysluplnosti kaplanům samotným, jsou tzv. individuální rozhovory. Ty mají podobu setkání pouze ve 2, tedy kaplana a odsouzeného, a frekvence těchto setkání závisí především na časových možnostech kaplana a zájmu odsouzeného, přičemž je běžné, že se v rámci individuálních rozhovorů kaplan stýká s odsouzeným klidně i po několik let v pravidelných intervalech. V tomto nerušeném, zpravidla hodinovém (někdy kratším či delším) rozhovoru může odsouzený přinášet jakákoli témata, která chce s kaplanem otevřít. Kaplan zde má jakousi facilitační funkci; měl by především naslouchat, snažit se o vyjádření pochopení. Kaplanova činnost při individuálních rozhovorech by neměla mít pouze evangelizační charakter; měla by plnit také funkci regulací emocí odsouzeného, a dle principů křesťanství také vést rozhovor o tématech viny, odpuštění a způsobů, jak k nim má odsouzený dojít především sám. Individuální rozhovory jsou také primárním prostorem pro vznik důvěry a blízkosti vztahu kaplana a odsouzeného, a to především v případech dlouhodobé spolupráce: „*Asi individuální rozhovory mě baví nejvíc. Hodně mě baví ty úvodní. Nebo vůbec i ty první rozhovory. To dělám hrozně rád, že se s někým sejdu. Poznávám toho člověka. Vzájemně se poznáváme. Mnoho zajímavých témat. Snažím se nějak, když to je jeden člověk, tak je to pro mě mnohem snazší, než kdyby bylo víc. Nějak cíleně vyjádřit, co to zhruba tu křesťanství nějak trošku obnáší*“ (Vít); „*Asi, jako ty individuální jsou těžší samozřejmě. Protože tam to jde víc do hloubky a je to hodně osobní a vlastně vy, ať chcete nebo nechcete, tak se stanete součástí toho příběhu*“ (Jan).

Některé rozhovory mají povahu čistě konverzační, mnohdy i zdánlivě banálních témat týkajících se frustrací ze života ve věznici (Antonín, Jan), stížností na kvalitu stravy, vzdělávání, zdraví, spoluvězně a vztahy mezi nimi atp. Dalšími tématy, která již byla zmíněna v předchozích kapitolách, bývá zpravidla rodina, blízké a rodinné vztahy mimo věznici (Antonín, Jan, Eliáš, Vít), témata týkající se budoucnosti. Ne všichni odsouzení v individuálních rozhovorech vyhledávají náboženskou tematiku; někteří z nich prostor s kaplanem vyhledávají spíše kvůli jakémusi bezpečí tohoto prostředí a rozhovoru, a chtějí se jednoduše svěřit někomu, kdo do rozhovoru nebude nutně zasahovat, napadat jej či analyzovat, obracet výpovědi proti odsouzenému či je jakýmkoliv jiným způsobem (zne)užívat či postupovat dále. Rozhovory tedy mohou mít i funkci relaxační, odpočinkovou, kdy odsouzený

dostane možnost mluvit o jakémkoliv tématu, které zrovna potřebuje řešit. Některé kaplany v úvodních individuálních rozhovorech zajímá původ páchaní odsouzeného (Antonín): „*Při nástupu každému vězni dám hodinku svého života, s tím, že fakt jdeme do problematiky až, proč vězeň začal páchat. Kde nastal ten problém, že páchal. A pak si ho zařadím do své péče.*“

Někteří odsouzení také vyhledávají individuální rozhovory ne nutně kvůli konverzaci, ale spíše kvůli atmosféře, kterou soukromé setkání s kaplanem nabízí, a které se vyznačuje v této práci již zmiňovanou úrovní lidskosti, příjemnosti, vstřícného a slušného zacházení ze strany kaplana, které může odsouzenému připomínat komunikaci, kterou zažíval před výkonem trestu: „*Tak jako, já se snažím i kolegové, my jsme tři, aby byla nějaká jako dobrá atmosféra. Aby to bylo prostě prostředí, kde jeden od druhého se zajímá, může tam jako nějak jako se relativně s důvěrou jako projevit a snažím se nějak jako mít porozumění a povzbudit a tak.*“ (Vít)

Funkce individuálního rozhovoru, které byly v této kapitole zmíněny, mohou mít zásadní vliv na osobní rozvoj a vývoj odsouzeného, který může hrát stěžejní roli při následné reintegraci po propuštění z VTOS. Emoční regulace, doprovázená přijetím aktuálního emočního stavu odsouzeného kaplanem, může být pro vězně ojedinelým, ne-li prvním setkáním s reakcí tohoto druhu, a tento přístup může výrazně ovlivňovat sebepojetí odsouzeného, i následné vyrovnání se s přijetím viny za spáchaný čin, regulované kaplanovým doprovázením v náboženských a duchovních pomůckách, sloužících k psychické úlevě, jako je např. modlitba. Poskytnutí prostoru bez předsudků a soudů může odsouzenému napomoci k zahájení procesu sebereflexe, který může být vlivem soudů, kterým odsouzený pravděpodobně často čelí, potlačen v souvislosti s vězňovými obrannými mechanismy, které mohou být zautomatizované. Změna přístupu tedy může vyvolat i změnu běžných reakcí. Takový prostor může zároveň odsouzenému nabídnout větší volnost a čas ke snaze o porozumění vlastním činům a motivacím k nim.

Rozhovor nesoucí prvky respektujícího a lidského přístupu může být v mnohdy dehumanizujícím vězeňském prostředí pozitivní vliv na odsouzeného ve smyslu nápomoci k zachování vlastní důstojnosti a způsobů slušné komunikace, která je pro úspěšnou reintegraci zpět do společnosti stěžejní, pakliže chce odsouzený vést udržitelný a spokojený život.

Kaplan Eliáš uvádí, že důležitou složkou individuálních rozhovorů, která má jistý motivační prvek, jsou témata budoucnosti a plánů odsouzených po tom, co ukončí VTOS. Takové rozhovory, jsou-li vedeny ve vážnosti, mohou mít silný motivační charakter, a mohou formovat aktivizaci k dalším rozvojovým aktivitám, jako např. rekvalifikaci, doplnění vzdělání, účast na rozvojových programech atp.: „*Někdo třeba mluví o svých plánech. To je dobrý, jo. Že je můžu podpořit, že plánuje budoucnost, jo. Jeden chlapík říkal, že získal nějakou louku, takže by ještě*

přikoupil, a že by tam založil rybník, a že by vlastně tam dělal sadbu jakoby rybek, jo. Je to pak takový odhodlání, oni se kolikrát začnou pak užít i jazyk cizí, ne všem to teda vydrží, ale někdy je ta budoucnost prostě přiměje, to přemýšlení o tom, jak by to mohlo být,“

Častým prvkem individuálních rozhovorů jsou i modlitby; buď pronášené ze strany kaplana směrem k odsouzenému, tj. nesoucí jakýsi charakter požehnání odsouzeného, někdy se také odsouzený s pomocí kaplana učí, jak se modlit k Bohu, modlit se za své blízké, ale i zemřelé. Kaplan Josef hovoří o síle takových momentů: *„Potom modlitba, obrovský význam, modlitba taková ta osobní. S jednotlivci. Požehnání osobní. No, dost často ty lidi ho rozpláče. Že jim někdo přeje dobro.“* Setkání se s přáním dobra ze strany kaplana může mít pozitivní vliv na odsouzeného a jeho sebereflexi, stejně jako např. přivedení ke vztahu s Pánem Bohem a principem Božího odpuštění: *„A fakt prosit o odpuštění. A prosit o to, aby jim oni, a Pán Bůh odpustil, a oni odpustili sami sobě, za ten určení nebo něco, jak s nimi začínají pracovat vždycky. Musíme si uvědomit, co se stalo, proč se to stalo“* (Antonín).

Kaplan Antonín takový proces podporuje i dalšími aktivitami, které vězeň musí splnit: *„A musí napsat dopis. Dopis na to, aby oni to ze sebe dali pryč. To je pro ně hodně povzbuzující. Sice jim nic nepříjde, žádná odpověď, ale je to nějaká úleva a oni se za to můžou modlit.“*

V souvislosti s individuálními setkáními kaplana a odsouzeného mají kaplani Jan i Antonín mají dokonce zkušenost konání určitých náboženských rituálů v individuálním kontaktu s odsouzeným, a to především rituálu rozloučení se se zemřelým, pokud se odsouzený nemůže pohřbu zúčastnit:

„Oni jako mají fakt problém, když se nemají možnost rozloučit s nějakým jejich zemřelým. Tak oni mi popisují stavy, že třeba leží a mají pocit, že jim někdo sedí na hrudniku. Že nemůžou dechat vůbec. Tak to jsou takový ty věci, kdy já s nima zapálím tu svíčku, modlíme se, zemřelého odevzdáváme Pánu Bohu a tak. Snažím se jen upokojit nějakým způsobem, že pro ně je to fakt šíleně složitá situace.“ (Jan)

„Jak jsou fakt násilné tresty, tak je nepustí ven. Tak já jsem ochoten s těmi lidmi asi dvakrát, třikrát sednout před pohřbem, aby ten člověk se mohl rozloučit. Nechám ho v kapli, zapálí si tam svíčku. Mám tam vždycky kapesníčky, aby se mohli ulevit. To jsou věci, kdy přicházejí, přicházíme o své nejbližší. A už se s nimi nerozloučíme.“ (Antonín)

Tyto uvedené služby jsou pro odsouzené ze strany kaplanů zcela exkluzivní. Nikdo jiný z personálu s nimi tyto aktivity neprovádí; jednak to nemají v popisu práce, zároveň je ale kaplan také jeden z mála osob v personálu, který má pro individuální práci s vězněm vyhrazenou tak velkou časovou dotaci, která není ohraničena konkrétními výstupy, jako např. diagnostickými zprávami u psychologů:

„No, myslím si, že opravdu jako o to, že na ty lidi máme čas.“ (Jan)

„Vždycky se snažím je vnímat. Být tam pro ně. A být tam kvůli nim. Mám čas na ně. Řeším jejich problémy. A fakt jsem tam pro ně. A to nás asi docela odlišuje od zbytku personálu.“

(Antonín)

Dalšími náboženskými rituály, které odsouzení někdy vyhledávají, anebo vyplynou z charakteru práce kaplana a odsouzeného, je svátost křtu, tedy oficiální přijetí křesťanské víry osobou, v tomto případě odsouzeným. Byť většina kaplanů drží zásadu toho, že by křest měl proběhnout až po propuštění z VTOS (Jan, Vít, Eliáš, Antonín), přípravy na křest, tj. cyklus sezení, kdy kaplan s odsouzeným hovoří o křesťanství, jeho zásadách a seznamuje jej s touto vírou, kaplani podporují, a realizují je jak při individuálních setkáních, tak při speciálních skupinových setkáních zájemců o tuto svátost: *„Potom jeden den v týdnu mám skupinu těch, co jsou tady, co tady vykonávají výkon trestu. Pět až sedm lidí, kde už, kde už mám program jako systematický. Jako biblické vzdělávání“ (Josef).*

Tato událost je taky zásadní zkušeností pro odsouzené, při které jsou kaplanem vyzýváni k tomu, aby se sami aktivně vzdělávali, např. čtením náboženských textů, studiem Bible, psaním vlastních úvah na konkrétní témata, či studiem konkrétních modliteb. Z těchto úkonů jsou potom odsouzení „zkoušeni“, aby dokázali, že chtějí svátost křtu přijmout, a myslí to vážně. Příprava bývá často několikaletá, ne vždy ji kaplan stihne ve VTOS dokončit; dlouhé trvání však eliminuje určité zneužití této služby odsouzeným ku vlastnímu prospěchu, např. vyvolání dojmu náboženské aktivity, která by mu mohla pomoci např. při zvažování podmíněného propuštění:

„Některé pokřtím ve věznici. A některé až potom ve výstupu. Raději až po výstupu. Ale když má vysoký trest, tak jsme křtili ve věznici. Ve výkonu trestu. A třeba připravujeme půdu pro podmíněčné propuštění. Ale není to to hlavní. Nechci, aby to byl motiv.“ (Josef)

„Já na to křtění tak moc nejsem, ale hlavně je zásada, že když někdo se pokřtí, tak začne příprava. A doporučuje se, aby se to pak ten samotný křest provedl až jako venku. Pokud nemá trest, přes pět let, řekněme, jo, tak se doporučuje, že je to lepší potom. Ale občas taky jsou křty. Ale u těch vlastně více dlouhodobějších trestů.“ (Vít)

5.2.2 Skupinová práce

Individuální rozhovory jsou jednou z řady metod způsobů práce kaplana. Druhou nejfrekventovanější službou kaplanovy každodenní práce jsou skupinové aktivity. Tyto skupiny mohou mít cílený účel, jako např. biblické vzdělávání (Josef, Vít) či např. přípravu k dalšímu náboženskému studiu (Jan), přípravu ke křtu (Josef, Vít, Antonín, Jan), anebo jsou kaplanem

pojaty jako více či méně volný prostor k diskuzi nad zadaným textem náboženského charakteru (nejčastěji využívají tzv. biblická podobenství, tj. příběhy, které jsou jakýmsi alegorickým zobrazením příběhu, který by měl mít nějaké morální ponaučení, zobrazovat určité etické dilema apod.), který má ve skupině vzbudit rozvahy nad etickými a morálními pravidly. Nezřídká však skupiny slouží také ke skupinovému sdílení příběhu vlastního trestu či životního příběhu. Kaplan Josef při těchto skupinových aktivitách příliš nedbá na to, aby bylo zapojení všech odsouzený stejnoměrné, spíše jim nechává prostor pro to, zorientovat se ve skupině, či se v ní vyjadřovat dle vlastní potřeby: „*No, pracuji většinou ve skupině, takže tam přijdou jenom 6, 5, 7, 8 lidí. A dám nějaký téma, no ono to vyplyne, samo to téma. Ptám se, proč jste přišli, co vás tady přivedlo, a z toho vyplyne to téma nějaký. Tam se ty lidi zapojují. Někdo mlčí, někdo je aktivnější, no. Tak nechám mlčet člověka, když nechce mluvit, chce přemýšlet.*“

Kaplani zde zmiňují hojně užívání i tzv. hagioterapie¹⁹, což je forma psychoterapie, která ve své práci využívá právě zmiňovaných náboženských podobenství, pomocí kterých klienta provádí i vlastními zážitky a dovoluje mu určitou restrukturalizaci či re-modelaci některých traumatizujících či jinak zatěžujících životních zkušeností a zážitků. Zároveň může docházet k jakési inspiraci k tomu, jak se chovat v běžném životě, a jaké nástroje zmiňované v biblických alegoriích k tomu lze využívat. Kaplan Antonín má v hagioterapii několikaletý odborný výcvik, na který jej vyslala Vězeňská služba spolu s Vězeňskou duchovní péčí, aby si rozšířil vzdělání o další metodu práce s odsouzenými. Jiní kaplani (Jan, Eliáš) čerpají z poznatků hagioterapie především v rámci samostudia knih napsaných o této problematice. Většina kaplanů (Antonín, Eliáš, Jan, Josef) se však shodují, že hagioterapie, či používání podobenství v práci se skupinou vězňů, má velký efekt a přínos jak v dynamice skupiny, tak na osobní prožívání odsouzených: „*No, čteme biblické příběhy a vyprávíme si o tom, jako když je nějaká situace, tak se to tak jako, že trošku otočí do nějaké hagioterapie. Ale jako většinou je to normálně jako biblická hodina nebo jako nedělní škola pro děti, protože oni neznají ty biblické příběhy. Takže vlastně si snažíme zpřítomnit to, co čteme v té Bibli, tak ty principy prostě přenést do běžného života. Jako co se s tím dá teda dělat v normálním životě.*“ (Jan)

„*V té hagioterapii mám asi takových patnáct příběhů ze Starého zákona a z Nového zákona. Ted'ka jsem měsíc dozadu dělal Marnotratného syna²⁰. Úžasné, ale úžasné to bylo. V té*

¹⁹ Hagioterapie vychází z principů tzv. existenciální psychoterapie, a dotýká se velmi hlubokých témat. Řeší tedy hluboké otázky lidské existence, počínaje smyslem života, přes etické a morální hodnoty, otázky dobra, zla, utrpení, smrti atp. Tato forma terapie se hojně používá v terapii závislých pacientů, ale také odsouzených. Právě analogie biblických příběhů může tomuto typu klientů často pomoci vidět se v jiném, novém světle, a nabízet různé alternativy řešení, které by klienta za normálních okolností nenapadly. V České republice je hlavním průkopníkem tohoto přístupu MUDr. Mgr. Prokop Remeš (Remeš, 1998).

²⁰ Jeden z biblických příběhů referujících o vztahu pokání a odpuštění Bohem.

hagioterapii je právě úžasné, že přes Boží slovo můžeme aplikovat spoustu věcí do normálního světského života. A to je jako pecka, že oni viděj, že to Boží slovo je vlastně v životě uchopitelné. A dělá to s nima teda velké věci, jako.“ (Antonín)

„A to je docela u toho poslouchaj. Hodně je zaujme vždycky třeba, jestli znáte podobenství o dělnících na vinici²¹. To je takový, to se dobře rozproudí diskuze. Když je v té skupině tak trochu mrtvo, tak tohle to přečtu a pak se jich zeptám, co si o tom myslí, a to dost často někdo řekne jo, to jako chápu. Anebo řeknou, to je nespravedlivý, to nejde. A začnou se mezi sebou třeba dohadovat a pak tím se nastartuje rozhovor. Někdy. Tohle to jako, to lidi rádi poslouchaj. To funguje, no.“ (Vít)

Kaplan Vít se snaží své trestance systematicky vzdělávat např. i v historii či literární výchově. Odsouzené zároveň podněcuje k vlastní aktivitě a dává jim prostor věnovat se ve skupinové práci tématům, které je samotné baví a zajímají: *„Jo, tam pracujeme systematicky. Já třeba zavádím, snažím se, aby občas měl program někdo z těch členů té skupiny, a to teď v poslední době, to vlastně dlouhodobě to docela funguje. Vždycky se vyskytne nějaký vzdělanec, který jako vykládá prostě, dělá třeba knižní referát, nebo tak, byl tam chlapík, který se velmi dobře vyznal v dějinách. Takže měl takový sondy do historie, to bylo zajímavý. Nebo tam byl jeden architekt, kterej taky vlastně se zabýval historií, a zase z jinýho úhlu, jak se formovala třeba Evropa, po rozpadu Římské říše, to byly velmi zasvěcený přednášky, to je štěstí, když se to povede, teda, jo. Byl tam taky chlapík, který je hodně sečtější, který zase dělal referát ze světských knih, z Remarqu třeba, jako jsme měli.“*

5.2.3 Systematické programy vzdělávání a rozvoje odsouzených

Skupinová práce kaplanů s odsouzenými řadě z nich dovoluje praktikovat různé druhy systematizovaného vzdělávání a rozvoje. Řada kaplanů odsouzené systematicky vzdělává v problematice etiky a morálních hodnot, a to již zmiňovanou hagioterapií či prací s podobenstvími, nebo přímo specializovanými programy, ve kterých o etických problémech diskutují, a skupinovou práci podporují vlastními doprovodnými aktivitami (Antonín):

„Máme takový program, Etika vážně a nevážně, a tam řešíme etické problémy, etické věci, pokoj, dobro, lásku, nenávisť, hněv a takové. Někjaký skupinový program, diskuzní. S tím, že to jsou fakt hezké ty věci. Ted' jsme dělali, před týdnem jsme psali deset věcí, kterých si vážíme, co chceme. Manželka, děti, společnost, práce a tak. Pak z těch deseti museli vybrat tři, co by dali pryč. Pak museli dát dalších pět pryč, až jim zůstaly tři. A nejvíc jim všem vychází žena, rodina a děti. Jako tři, čeho jsou schopní se nevzdat.“ (Antonín)

²¹ Příběh pojednávající o Boží lásce a štědrosti.

Kaplanu Janovi se v souvislosti s velkým zájmem o náboženské vzdělávání a etiku podařilo prosadit vlastní religionistický vzdělávací program, prostřednictvím kterého připravuje pravidelně skupinu odsouzených zájemců k přijímacím zkouškám dálkového studia bakalářského oboru teologie na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Tento studijní program je otevřen odsouzeným od roku 2009, a otevírána bývá pouze jedna třída odsouzených, tj. do 30 odsouzených, přičemž hlásit se ke studiu mohou vězni z celé České republiky: „*Takže jsem měl takovou úspěšnou třídu a pak vlastně se nám zdálo, že je to celkem nosné tady tohle vyučování, takže to pokračuje už mnoho let. Říkáme tomu, že je to religionistika. Ale kromě teda toho, že se seznamujeme s dějinama náboženství a vůbec náboženského přemýšlení a s církvema, které jsou a s náboženskými systémy jako takovými, tak se bavíme právě i o etice.*“

Kaplani Antonín a Jan přiznávají, že práce s motivovanými odsouzenými, často i vysokoškolsky vzdělanými, je pro kaplany samotné často také motivujícím faktorem k tomu, aby odsouzené více zapojovali do aktivit, vedli k samostatnosti, nezdědka jim vymýšlí také nad rámecové aktivity: „*Pravda je, že pro ty vysokoškoláky, kteří projeví zájem, nebo pro ty vůbec přemýšliví lidi, se snažím dělat nějaké aktivity, jsou třeba vzdělávací, opravdu, ještě nějak jinak, aby zaměstnali hlavu jako nějak jinak, protože pravda je, že když je to člověk, který je vysokoškolák a měl nějakou životní úroveň, tak když ho pak dají na tu cimru, kde má 6-7 pologramotných Romů, tak ten sešup společenský je opravdu obrovský*“ (Jan); „*Ale teďka pracuji tam s dvěma vysokoškolákama. To je úžasné, že to je celkem jiná práce. Oni jsou rozumní, vyslechnou si vás a máme úžasné debaty. Úžasné debaty a toho člověka to baví, jako jo*“ (Antonín).

Z hlediska přínosu tohoto přístupu odsouzeným je možné uvažovat o tom, že díky nadstandardní péči kaplanů mohou vzdělání odsouzení lépe a snáze udržovat jakousi životní úroveň, stejně jako úroveň vzdělanosti, což může být výrazným stabilizačním prvkem v podobě VTOS vzdělanějšího odsouzeného. Tento přístup jej může motivovat, a pravidelné udržování a zapojování do intelektuálních konverzací pro něj může být nápomocným prvkem pro lepší reintegraci do společnosti po propuštění z VTOS. Snaha kaplanů má zároveň své plody, jak dokládá výsledek práce kaplana Jana v systematické přípravě odsouzených ke studiu teologie: „*No a teď jako vidíte, že oni nemají žádnou představu o křesťanství, že vlastně ty přijímačky vůbec nemají šanci udělat, protože o tom neví vůbec nic (...) no a od nás jich bylo šest a všechny vzali. Tak to jsem měl pocit, že je dobrý.*“ (Jan)

V posledních letech hojně přibývá specializovaných programů ve věznicích, které jsou vyvinuty odborníky z řad psychologů, psychoterapeutů, psychiatrů, speciálních pedagogů, ale např. i duchovních, a které mají za cíl pracovat s vězněm v intenzivní podobě po několik týdnů

až měsíců. Tyto programy jsou často převzatou podobou programů pocházejících ze zahraničí, proto také většinou nesou anglické názvy, které bývají někdy volně přeloženy do češtiny. Programy bývají často specializované a rozdělené dle cílové skupiny odsouzených, tj. dle povahy trestu, který spáchali. Některé programy jsou tak určeny a specializovány např. pro pachatele násilných činů, sexuálně násilných činů, ale také pro mladistvé odsouzené či drogově závislé odsouzené, odsouzené se zvýšenými projevy agrese atp. Řada z těchto programů zapojuje do spolupráce i kaplany, jako tomu je např. v případě kaplana Eliáše, který spolupracuje na tzv. programu Reset, který se snaží o nastolení komunikace mezi pachateli a oběťmi, která má přispět např. ke zprostředkování komunikace oběti směrem k odsouzenému, která by mohla být pro obě strany úlevná: *„Třeba tady ten program Building Bridges. Protože tam se potkávají třeba znásilněný s pachatelem...A pak ten, o kterém jsem mluvil. Ta Věžňova cesta. Tak to právě je pod záštitou toho Mezinárodního vězeňského společenství. A oni to mají po celém světě nějak tak podobně dělaný. A co je geniální, že součástí každé lekce jsou dvě krátká videa. Takže se moji vězni podívají do věznic po celém světě. Do Afriky třeba. A tam se setkají s případy vrahounů opravdu jako nejtvrďšího kalibru. Teroristi a tak. Fakt úplně jiná liga trestanců. No a když tam mluví, jak uvěřili v Krista, jak proměnil ten jejich život, tak vidíš, jak ti vězni jen zíraj s otevřenou pusou. Takže já za ten program jsem hrozně rád.“*

5.2.4 Další nástroje duchovní péče v rozvoji odsouzených

Všichni z dotazovaných kaplanů velmi rádi a často využívají v práci s odsouzenými dalších podpůrných nástrojů náboženské výchovy a vzdělávání, jako jsou např. filmy či dokumenty. Dle některých jsou, jak již bylo v dřívějších kapitolách zmíněno, tyto aspekty duchovní péče také jedním z důvodů, proč ji někteří odsouzení mohou vyhledávat. Tyto, povětšinou vzdělávací či jinak rozvojové snímky mají dovést odsouzeného k zamyšlení nad různými tématy, jak existenciálními, filozofickými, vztahovými aj. Odsouzení však tuto formu edukace vyhledávají i proto, že je jednoduše „něčím jiným“ ve spektru dalších aktivit, které mají k dispozici, a řada z nich proto přichází do kaplanské péče právě na doporučení ostatních spoluvězňů související s těmito snímky (Josef, Vít, Eliáš): *„Někdy promítám filmy, dokumenty, tak tam to je delší samozřejmě. To je taky žádaný, i kvůli tomu tam chodí někdy. Protože se dozvědí, že to je dobrý, že to je jako, že to je dobrý film, dobrý dokument. Že jim to něco dalo, těm lidem“* (Josef).

Jindy si odsouzení chtějí jednoduše u snímku odpočinout, a nepřicházejí s žádnými většími očekáváními. Výsledek je proto někdy samotné může překvapit; někdy se jich promítaný snímek dotkne víc, než odsouzený sám čekal, a povzbudí ho k dalším aktivitám duchovní péče:

„Jsou dobrý filmy, který...Oblíbený film Chatrč. Potom Zázraky se dějí. Nebe existuje. Potom filmu se hned otevrou, hodně z nich se to dotkne, i když jsou to lidi, který se tváře jako drsnáci, nic je nezlomí... pak film končí a oni mají hlavu v dlaních a nařikají. Něco jim dojde. Ne vždycky samozřejmě, ale často, často se jich to dotkne, no.“ (Eliáš)

Zcela specifickým nástrojem, který jeden z dotazovaných kaplanů ve své práci využívá už několik let, jsou hudební koncerty. Pro zachování anonymity nebudu uvádět v citacích ani krycí jméno respondenta, vzhledem ke specifitě této nad rámecové aktivity, pro kterou je tento kaplan často i mediálně vidět. S pořádáním koncertů začal tento kaplan asi před 15 lety a za dobu, kterou koncerty pořádá, už různými věznicemi prošla řada známých hudebních skupin i interpretů. Kaplan uvádí, že se posluchačů často *„dotkne nejenom hudba, ale hlavně ty texty, který třeba potom i rozebíráme, diskutujeme o nich“*. Pro spoustu odsouzených je tento střet s živým kulturním zážitkem nejen zpestřením pobytu ve věznici, či odreagováním poslechem hudby. Pro řadu z odsouzených je to jeden ze zážitků, který je na moment mentálně vytrhne z prostředí věznice a dává jim ochutnat jakéhosi zážitku života „venku“. Mnohdy je tento zážitek inspiruje i k vlastnímu zapojení se do volnočasových aktivit, např. účasti ve vězeňské hudební kapele, či naučení se hrát na nástroj: *„některý viděj kapelu naživo úplně poprvé. A mnoho z nich se to teda fakt jako dotkne a jsou vděčný, hrozně vděčný. Některý to pak třeba i inspiruje, že se taky chtěj naučit hrát na nějaký nástroj, začít dělat něco kulturního, něco uměleckýho. A je to samozřejmě jako super zážitek i pro ten personál, žejo. Je to takový najednou jako společenství. A ten přístup těch muzikantů je skvělej taky.“*

5.2.5 Extramurální aktivity

Nezanedbatelnou součástí práce kaplanů jsou i tzv. extramurální aktivity, resp. doprovázení vězňů při těchto aktivitách. Extramurální aktivity jsou typem aktivit, které se odehrávají mimo prostory věznice, a které tedy pro odsouzeného představují jakousi ochutnávku života na svobodě, avšak zpravidla za dozoru a dohledu zaměstnance věznice. Extramurální aktivity, které se týkají kaplanů, nejčastěji zahrnují návštěvy kostelů či jiných církevních budov, účast na veřejných bohoslužbách, mších a jiných náboženských obřadech. Kaplan však hraje významnou roli nejen ve zprostředkování tohoto typu extramurálních aktivit; jeho slovo může být důležitým i v rozhodování o povolení návštěv rodiny či blízkých apod., a proto mohou někteří odsouzení kaplana vyhledat s touto zjištěnou vidinou: *„Občas se zneužívá té práce toho kaplana. Chtějí se protlačit k doktorovi, domů, za manželkou, dětma. Kaplan dokáže všechno. A to se oni asi dozívají od dalších vězňů, že to dokážeme.“ (Antonín)*

Většina kaplanů se ale zpravidla snaží tyto aktivity povolovat a zařazovat pouze u odsouzených, se kterými již mají vybudovaný nějaký vztah a alespoň minimální důvěru v to, že takové možnosti nebudou dlouhodobě zneužívat. Extramurální aktivity mohou mít ze zkušenosti kaplanů (Vít, Josef) důležitý vliv na utváření vazeb využitelných v postpenitenciární péči o odsouzeného, která nastává v momentě propuštění z VTOS. Někteří odsouzení jsou schopni navázat na místa, která v rámci extramurálních aktivit s kaplanem navštěvovali, a protože je považují za známá a bezpečná, mohou se do nich vracet pro jakousi útěchu či vyhledání kontaktu s kaplanem, pakliže např. hledají pomoc, nebo duchovní společenství, do kterého by se mohli začlenit:

„Máme to jako takovou součást práce. Někdy jsou ty tzv. extramurální aktivity. Já s nimi třeba jdu do kostela našeho v Nuslích a pak v návaznosti na to, oni tam pak třeba přijdou i z toho venku, a začnou se zajímat o tu farnost i třeba.“ (Vít)

„Tady vlastně v rámci extramurálních aktivit, to jsou ty aktivity, kdy vycházejí vězni ven, tak jednou měsíčně tady vedu na sboru bohoslužbu pro ně, ale jsou tu i jako ostatní lidi se sboru. A většina z těch vězňů teda říkají, že neslyšeli slovo, ale ta atmosféra. Že ty lidi jim podali ruku. No, že se cítili jako lidi. To je jako by posunulo. Potom začíná poslouchat ten člověk.“ (Josef)

5.2.6 Postpenitenciární péče: role a činnost kaplana

Pro profesi kaplana jeho úloha doprovázení odsouzeného většinou pokračuje i odchodu vězně z VTOS. Kaplan bývá často stěžejním článkem či spojkou, která dokáže odsouzenému zprostředkovat kontakty či přímo pobyty v azylových domech, církevních společenstvích, ale také např. předat kontakty na potenciální zaměstnavatele osob propuštěných z VTOS. Jeho činnost je v postpenitenciární péči velmi důležitá, ač samozřejmě platí, že je především na odsouzeném, zda výzvy pobytu na svobodě zvládne úspěšně, nebo se do VTOS brzy vrátí zpět. Zkušenosti mají kaplani z obou těchto světů, ač přiznávají, že spíše převažuje ten druhý, tj. vracející se recidivisté: *„My se věnujeme, to naše společenství, těm, kteří se rozhodnou změnit bydliště a chtějí tady se zapojit. V rámci toho našeho sboru a tady tohoto města. A to jsou jednotlivci. V současné době jsou to vlastně tři lidi. Jednu tady máme na ubytovně, jednu tady paní. Někteří prošli tou ubytovnou. A teď tam mám dva další zájemce, co chtějí. Přerušit ty kontakty, jít do jiného města, začít znovu. Takže v tom jim chceme pomoci. Ale není jich moc“ (Josef).*

Kaplan Jan si nedělá o svém duchovním působení na odsouzené přílišné iluze a uvědomuje si specifickou situaci, ve které se propuštěný nachází, pakliže se po dlouhé době ve výkonu trestu ocitá na svobodě: *„Jejich nadšení pro víru je opustí s tím, jak se za nimi zavře brána, nebo*

alespoň s většinou. Chci ale, aby si prostě pamatovali, že kaplan se k nim prostě chová slušně. Jo, že, že, prostě, no, v nich někdo pořád viděl, jako člověka, který dělá sice blbý věci, ale oddělil člověka od toho jeho činu. Ty časné starosti, které, jako, pro ty propuštěné, jsou opravdu, teda, že si to vůbec neumíme představit. Tak, samozřejmě, to je zaměstná natolik, že, nějaká víra a chození do kostela je na jejich, na hodnotovém žebříčku, je až někde hluboko v podzemí.“

Postpenitenciární péče tedy nenese příliš mnoho prvků duchovní či evangelizační práce, jako spíš práce sociální, a odehrává se již ze strany církve, ve které kaplan působí, nikoli ze strany Vězeňské služby. Mnoho kaplanů tak tuto práci vykonává i mimo za své vlastní náklady (např. úhrada poštovního, telefonního účtu, nákup šatstva, jídla, dopravy...): *„Ano, tadyhle jim nakupuju oblečení v sekáči, Některým. No, jako, za dobré peníze, za pětistovku je vlastně oblíknete, že jo. Z vlastní peněženky samozřejmě. Ale mám kontakty samozřejmě s kamarádkama, které občas něco přinesou po svých manželech.“* (Jan)

Kaplané neinvestují do postpenitenciární péče o propuštěné pouze finance, ale často také volný čas: *„Důležité je to zacházení, to, jak s ním zacházíš, to, co mu nabídneš, to, jak s ním pracuješ, to ale vyžaduje čas a energii, a na to musíš ten čas a energii mít, a někdy by opravdu to mohl člověk dělat naplno, což já jako kaplan můžu, ale stejně to přesahuje, já třeba někdy mám hodinu a půl, vylezu z basy, já ještě telefonuju v autě, ještě nad rámec mé pracovní doby.“* (Eliáš)

Většina kaplanů tuto část práce s propuštěnými vnímá jako něco, co je potřeba vykonávat, ale u většiny (Eliáš, Jan, Josef, Vít) to není část práce, která by je příliš bavila či naplňovala, byť si uvědomují její důležitost. Jedním z důvodů může být právě onen odklon od duchovní péče, dalším z důvodů může být častý střet se zklamáním ze selhání odsouzeného na svobodě. K důvodům se může přidávat také skutečnost, že řada odsouzených kontakt s kaplanem po propuštění nevyhledá či brzy přeruší. Hlavním a známým problémem návratu propuštěných zpět na svobodu bývá také návrat do známého prostředí, který je dle kaplanů zcela fatální: *Někteří se vrací, ale jich málo. To je těžký venku, to je těžký pro ně, když jsou ve vězení dlouho, tak ideální, kdyby odešel pryč. Když se vrátí do stejného prostředí, tak si třeba jen řekne, jdu to teď oslavit. A pak tam potká dva svoje kumpány a oni mu nabídnou třeba tu drogu, tak si dá a jestli rychle z toho nevyskočí, tak ho to semele“* (Eliáš); *„Takže, to, že se nějak projevovali v té kapli je fajn a já, jako, fakt sto procent prověřím tomu, že někteří tím byli oslovení. Ale, prostě ten venkovní život je semele totálně. A oni, jako, sem tam k nám do toho církve přijde nějaký propuštěnej, jako, ale nevydrží. Jo, protože je tak jinej sociálně, a ti lidi pořád chodí a ptají se:*

a jak se máš? A už máš práci? No, a ten člověk, jako, vlastně pořád říká, ne, nemám, nemám, tohle se mi nepovedlo, támhle mě nepřijali“ (Jan).

Prvotním úkonem kaplana v rámci postpenitenciární péče o odsouzeného, který jej poprosí o pomoc, je tedy distribuce kontaktů na zdroje pomoci, jako jsou nejčastěji azylové domy, probační a mediační služby a řada neziskových organizací věnujících se postpenitenciární péči: *„Ta post péče je strašně důležitá, a my musíme opravdu jako kaplani extrémně moc na tohle dávat důraz, spolupracovat s organizacema a s církvema, které jsou připravené pomáhat vězňům v rámci post péče.“ (Eliáš)*

Slovo kaplana je tu mnohdy rozhodujícím, vzhledem k tomu, že tyto služby mají omezenou kapacitu. Kaplan nejen předává propuštěnému kontakt, ale také se jistým smyslem za propuštěného „zaručuje“. Není výjimkou, že sám kaplan působí v rámci postpenitenciární péče na částečný úvazek i v neziskových organizacích či církevních službách poskytujících propuštěným azyl: *„Mám lidi, kteří tyhle z ty Vánoce po nějakých dvanácti letech budou doma. A nemají kam jít. Takže už pro ně mám asi tři azyláče, se kterýma spolupracuji. V Ostravě, Stráži a v Třebíči. A na moje slovo vždycky mi tam vezmou bývalého vězně. To už se známe léta. Léta spolupráce, léta dobrých vztahů.“ (Antonín)*

„Tady máme jedno podnikatele, podnikatelku teda, která je ochotná jim tu práci nabízet. A bydlení, jak se naskytne. Máme tu v církvi ubytovnu, takže vždycky nabídneme tu ubytovnu, ale dopadne to třeba, že nakonec jdou někam jinam. Ale to se vždycky nějak najde to bydlení. Je to sice složité, to bydlení je nejhorší. Sehnat pro ty lidi. Ta bytová otázka je velmi špatná.“ (Josef)

Důležitou funkcí, kterou kaplani v postpenitenciární péči plní, je jistý lidský faktor. Kaplan bývá jedním z mála z vězeňského personálu, ne-li jediným, který s vězněm mnohdy udržuje kontakt i po propuštění z VTOS. Odsouzení, které kaplani měli v péči, se na ně často obracejí a kontaktují je, aby jim dali vědět, jak se jim daří, často se i pochlubili, že jsou na svobodě, zaměstnaní, ve vztazích. To je dle kaplana Eliáše pro kaplanskou roli vcelku specifické, protože odsouzené často spojuje jakási touha na pobyt ve vězení zapomenout, a tedy přerušit i veškeré kontakty, které z prostředí věznice pocházejí. Kaplani se s odsouzenými někdy setkávají neformálně u kávy (Eliáš, Antonín) či komunikují přes sociální sítě (Vít, Jan, Antonín) formou, která spíše připomíná komunikaci starých známých, a má především informativní charakter ze strany propuštěného o jeho současném životě, životě po propuštění:

„A teďka mám takovou Whatsappovou skupinu, kde je moje telefonní číslo. A jak jsou venku, tak si mě najdou. A kdo se mi ozve z bývalých vězňů, že si mě zapamatuje až natolik, že si mě vyhledá na webových stránkách věznice, tak pak ho dám do toho seznamu na tom Whatsappu.“

A teďka mám asi tak šest těch lidí tam, bývalých vězňů. A vždycky, z času na čas, s nimi zajdu, buď sem přijedou na faru, anebo zajdu s nimi v Praze na pivo.“ (Antonín)

Duchovní působení kaplanů má také někdy své dlouhodobé výsledky, zasahující do období po propuštění. S návštěvou propuštěných v církvi kaplana se setkali všichni respondenti, pravidelné návštěvy či přímo připojení se k církvi reflektuje kaplan Antonín, Josef i Jan. Právě tato setkání a vztahy jsou něčím, co kaplanům dodává jakýsi pocit zadostiučinění, či plodů jejich práce:

„Teďka chodí ke mně Robert z Kolína, s manželkou a se třema dětma. Měsíčně aspoň jednou přijede z Kolína za mnou někam na bohoslužbu. A to je bývalý odsouzený. To jsou takové věci, že člověka to potěší. Vidíte ten výsledek svojí práce. Nebo z Prahy mi vždycky na Vánoce a na Velikonoce jeden bývalý vězeň pošle zprávu: Žiju, jsem a pracuji. Nefetuji, neprodávám drogy. To jsou takové bonbonky. A tohle je fakt takové něco, že člověka to potěší. Že oni přijdou, napíšou. Žiju, kaplane, jsem v Pardubicích. Mám novou rodinu. A budu se ženit. A chci, abyste mě doprovázel. Doprovázím lidi sem. Teďka budu mít tři křty venku. A to je to nic, nic. A pak se vám ty lidi ozvou.“ (Antonín)

5.3 Zdroje, překážky a výzvy duchovní práci s odsouzenými

Při realizování rozhovorů byl můj zájem soustředěn mimo témata pokrytá v předchozích částech analyzovaných dat také na to, jak, a především proč se rozhodli pro to, působit jako duchovní ve věznicích. V motivaci zodpovědět třetí výzkumnou otázku, tj.: „Jaké zdroje, překážky a výzvy identifikují duchovní ve své práci s odsouzenými?“, jsem se snažila svými dotazy cílit na to, co kaplany v práci podporuje a ujišťuje je o její smysluplnosti, ale zároveň také na to, co kaplanům práci s odsouzenými znesnadňuje a v čem vidí hlavní limity.

5.3.1 Zdroje a motivace kaplana v práci s odsouzenými

Každý z kaplanů má pochopitelně svůj jedinečný příběh, který ho přivedl k profesi vězeňského kaplana. Někteří z respondentů (Josef, Jan) reflektují, že svůj podíl na volbě právě tohoto povolání, vyžadující práci se zcela specifickou cílovou skupinou, měla jakási vlastní zkušenost s chováním na hraně zákona, a tedy i jisté pochopení pro skupinu odsouzených, které kaplanům umožňuje větší porozumění při práci s nimi:

„Tak mně to připadá, jakože, sám v sobě jsem se mnohokrát zklamal, a přesto, že jsem, jako byl z řádné rodiny, a ještě měl jsem, jako vlastně, hezký dětství, a prostě měl jsem dobrou výchovu, tak sem dělal věci, který prostě nebyly hezký.“ (Jan)

„Nějakým způsobem k tomu inklinuji, protože jsem uvěřil jako dospělý člověk, a ten můj život předtím byl takový, taky na hraně zákonů a různých úletů atd. Takže mám k tomu blízko, já těm lidem rozumím, nedělá mi problém s nimi komunikovat, nějak se s nimi ztotožnit, takže to je jeden takovej prvek.“ (Josef)

Respondenti Antonín, Vít a Eliáš reflektují, že je k profesi přivedla jakási spojitost se sociální prací, které se před výkonem kaplanské profese věnovali. Někteří kaplani (Antonín, Eliáš) mají mimo teologické vzdělání také vzdělání ve speciální pedagogice a etopedii mimo odsouzené již ve své kariéře pracovali i s jinými minoritními skupinami, např. Romy (Antonín), drogově závislími (Eliáš), či lidmi bez domova (Vít). Práce s lidmi je bavila a životní okolnosti je následně přivedly k výkonu kaplanské profese. Mimo zájem o pomoc lidem v nouzi, či krizové situaci, kterými odsouzení jistě jsou, jsou kaplani pochopitelně motivováni k práci i z náboženských a duchovních principů:

„A další prvek je poslušnost Ježíšovu slovu, že máme chodit tam, kde jsou lidi v nouzi. Nemocnice, vězení. někdy bych rád utekl k ovečkám na hory, ale nemůžu. Tady dole, v nížině, je peklo. Když si holt Bůh vybral, tak si vybral Sodomu. Nížinu. Velké město, pulzující.“ (Josef)
„Hele, pokud tě Pán Bůh někam povolá, tak ti dá všechno potřebné pro to, abys to mohl dělat dobře a pořádkem.“ (Eliáš)

Mé otázky v rozhovorech směřovaly i k tématu psychické náročnosti výkonu vězeňského kaplana. Moje hypotéza, že péče o duševní zdraví kaplana, či jeho duševní hygiena, bude nosným tématem, se nepotvrdila. Většina kaplanů má kvalitně pokrytou síť blízkých vztahů okolo sebe, a své vlastní, ověřené způsoby správné psychické hygieny, která jim pomáhá se vyrovnávat s osudy, se kterými se ve vězení setkávají. Hlavními faktory v duševní hygieně kaplanů jsou především rodina a partnerka (Vít, Eliáš), volnočasové záliby (Antonín, Vít, Eliáš, Jan) a zázemí v křesťanském náboženství, modlitbě a vlastní církvi (Eliáš, Vít, Jan, Josef). Velmi důležitým faktorem dobré psychohygieny kaplanů je také časové ohraničení pracovního úvazku, které odlišuje povolání kaplana např. od služby v církvi, která nemá žádné striktní hranice určující, kdy práce začíná, a kdy končí. Některým kaplanům (Josef, Vít), kteří mají zároveň zkušenost s výkonem služby v církvi, povaha vězeňského kaplana vyhovuje lépe, a to právě kvůli pevným časovým hranicím, které úvazek a role kaplana má.

„Jak to řeším? Pomáhá mi to, že mám 8 hodin pracovní dobu, ale nenesu to dál. Nenesu to domů. Doma si žiju svůj život. Takže chodím tam do práce. To si hlídám. Je to daleko lepší než farář. Farář to má horší. Tomu práce nekončí. To jsou mnohem větší problémy.“ (Josef)

„Ona to hodně odnáší moje manželka. Tak to všechno vypočlechno večer. Ale já myslím, že to na mě tak moc nedolíhá. Mám to oddělený. Nějak jo. Jako samozřejmě člověk si vzpomíná, že o víkendu... že ti lidi jsou tam pořád trvale zavřeni a tak.“ (Vít)

Důležitým regulačním faktorem v profesi vězeňských kaplanů je bezesporu intervizní a supervizní činnost, respektive sdílení každodenních strastí a radostí kaplanské práce a možnost obrátit se na kolegy. Intervize jsou pro všechny respondenty vůbec nejčastějším a nejvyhledávanějším typem regulace vlastních pochyb a frustrací, případně otázek týkajících se vlastní praxe. Většina kaplanů, vyjma kaplana Josefa, působí ve věznicích minimálně ve dvojici, což jim umožňuje v průběhu pracovního dne komunikovat s kolegy, kteří jsou jim často podporou:

„Hodně hovořím s kolegama. To je takový ventil. Některé klienty máme i třeba společný, tak to často řešíme a probíráme.“ (Vít)

„Jako když něco se děje, tak třeba doma řeknu manželce, jo, co jsem prožil, ale my to komunikujeme hlavně s kaplanama, tím, že jsme tam tři, a když něco je, tak si takovou tu, nejčerstvější páru upustím tam.“ (Eliáš)

Intervizní možnost se kaplanům naskytuje i na tzv. kaplanských poradách, kterých se kaplani každoročně účastní. Potkávají se zde s kaplany z celé republiky, se kterými ve formálních i neformálních časových blocích mohou provozovat tuto formu intervize. Ta nabízí ještě větší pestrost, vzhledem k tomu, že probíhá mezi kaplany působícími po celé republice, kteří mají dohromady velké množství zkušeností s nejrůznějšími typy odsouzených:

„No, o těch supervizích jsem mluvil, ale myslím si, že zřejmě si to každá církev nějak pojímá o svém, protože funguje nám velmi dobře intervize. Že když máme ty kaplanské porady a tak, tak je to vždycky nějaké školení, a pak je večer, volný program, a jde se někam na pivo a zdrbne se všechno a vlastně můžou kdykoliv se na kteréhokoliv kolegu obrátit. Takže to je nějaká jako pomoc. To je moc dobré.“ (Jan)

„Mívá to různý téma, a tam je taky prostor pro sdílení, no. Jako kaplani říkáme, jak to chodí, v které věznici, co děláme a co neděláme, a tak dále. A vyměňování zkušenosti, to je důležitý.“ (Vít)

Zmiňované kaplanské porady jsou jak zdrojem supervizního a intervizního vyžití kaplanů, zároveň ale také důležitým zdrojem dalšího vzdělávání v kaplanské profesi. Nejsou zdaleka jediným takovým zdrojem, kaplani se pravidelně účastní i odborných seminářů pro pracovníky VS (Vít, Jan, Eliáš, Josef), VS je přímo podporuje v dalším vzdělávání, např. terapeutického směru (Antonín), účastní se také odborných náboženských seminářů (Josef, Vít, Eliáš), které bývají pod záštitou té, které církve, a mohou být i zahraniční (Vít). Další vzdělávání kaplanům

dodává potřebnou znalost problematiky vězeňství a odsouzených, zabývá se aktuálními otázkami, které v práci s odsouzeným mohou vyvstat, a kaplani tento zdroj informování se považují za stěžejní a velmi obohacující:

„No, máme toho víc. V chodu i té věznice, ale i to seberozvojový. My máme takový dvoudenní, někdy třídení mezioborový seminář, jednou za rok. Ten není úplně povinný, ale je doporučený. A tam třeba jsme měli téma hranice důvěrnosti. Jo, tam mluvil psycholog, řada různých lidí, no, a tak jsme o tom jako diskutovali o konkrétních případech obecně. A zase jiný rok je tam jiný téma (...) To pořádá Vězeňská duchovenská péče. A pak máme takzvané kaplanské porady, to je vysloveně jenom pro kaplany, zaměstnance. To bylo až dvakrát ročně, takové setkání, dvoudenní, byly i třídení, nebo někdy jednodenní. Teď jsou míň, ale je to škoda, bylo by fajn se scházet častěji určitě, to jo. To je taky nějaký téma, vzdělávací různý, třeba teologové přednášeli, nebo naopak, z oblasti bezpečnosti. Ale vždycky tam nějaký vzdělávací projekt, nějaké přednášky. Pak ještě bývá jednou ročně jednodenní seminář, že se navštíví věznice a tam mluví, promluví většinou, kromě funkcionářů teda, nějaký odborníci. Třeba jsme byli nedávno v Brně na psychiatrii vězeňský, což je hodně těžký oddíl, a tak tam vám vykládali, myslím, že psychiatr a psycholog, několik lidí nám vykládalo, jak pracujou. Což bylo jako velmi poučné pro nás (...) No já se pak sám za sebe účastním takového semináře pro evangelický faráře, to je každý rok. To je týdenní seminář. Tam jsou odborné přednášky, taky to má každý rok nějaký téma. To je pro mě velice důležité. A je to dost vysoká odborná úroveň. Tam jsou každý den nějaká biblická práce, aspoň na půl hodiny, důkladný výklad, všechny rozboru jazyků. Ale zároveň tam ta výměna mezi kaplanama, navíc mezinárodní, je tam ještě i z jiných zemí.“ (Vít).

„Na těch školeních, tak nám třeba říkali, hele, jakmile vám vězení řekne někdo, pane kaplane, jako ještě s nikým jsem si tak dobře nepovídala jako s váma, a vy jediný mi tady rozumíte, tak na to si dávejte bacha, protože v tu ránu jste jako někde. Každý rok máme nějaká školení, prostě porady všelijaké, máme vždycky nějaký téma, který se probírá, takže jako mluvili jsme o násilí, mluvili jsme o islamizaci, že jo, o tom, že vlastně ve věznici potkáváte ty psychopaty, že jo, prostě jak s tím fungovat, takže opravdu teda si myslím, že ta školení jsou opravdu jako perfektní.“ (Jan)

„A míváme odborný metodický semináře jednou za rok. Já jsem byl třeba na semináři na osobní rozvoj. A to bylo hrozně dobrý. Tam bylo, jak pracovat s časem, jak pracovat s prioritama. Jo, i nějaké takové vztahy na pracovišti. To bylo výborný, jo. To bylo opravdu strašně dobrý.“ (Eliáš)

Všichni kaplani se shodují na tom, že je jejich práce velmi baví a dává jim velký smysl, a to i přesto, že naprostá většina z nich ve věznicích působí 10 a více let. Kaplanu Janovi jeho práce

s odsouzenými utvrzuje i v otázkách vlastní víry a je pro něj v této oblasti také jakýmsi zdrojem rozvoje a růstu:

„To je zajímavý, protože tím, že pracuji v církvi a vlastně většina mých kámošů jsou církevní lidi. Tak pro mě jako hrozně zajímavé a hezké znovu, jako si definovat, vlastně čemu věřím. Proč tomu věřím.“

Velkým zdrojem naplnění kaplanů je přímá práce s odsouzenými, ve které mohou být svědky jejich rozvoje, růstu a proměny, kterou někdy dokládá i skutečnost, že se odsouzení do kaplanovy péče opakovaně vracejí a chtějí v ní pokračovat dlouhodobě:

„Tak určitě vidím ovoce, že ty lidi se mění, že je to zasahuje, ty myšlenky, to Boží slovo, ta pravda o člověku, že ji dokážou reflektovat. Pokud bych to neviděl a neviděl bych ovoce, tak nevím, jestli bych to vydržel. Tam je to jako, myslím si, potřebný. Povzbuzuje mě ten jejich zájem, že vlastně se tam znovu píšou, znovu se chtějí vidět, že vlastně... To je něco, co potřebuji.“ (Josef)

Zcela specifickým fenoménem duchovní péče ve vězeňství je zkušenost kaplanů s množstvím odsouzených, kteří mají o službu zájem, a kteří do ní přicházejí. Ve srovnání se zkušeností, kterou mívají kaplani s poskytováním duchovní péče v civilním světě, se setkávají s neobvyklou skutečností toho, že poptávka odsouzených po službě mnohdy převyšuje nabídku, jinými slovy, kaplani mají práce dost, někdy musí odsouzené nechat čekat i delší dobu, než je mohou, vlivem relativně velkého množství příchozích (vzhledem k poměru počtu kaplanů na počet odsouzených) do péče přijmout. Tato skutečnost je oproti civilu velmi ojedinělá, vzhledem k tomu, že se i kaplanů dotýká zkušenost s celkovým úpadkem věřících a nově příchozích do církví:

„Jo, tady je jako, jak jsem se byl v lednu na takovém semináři, tak tam se ukazovalo, že ve věznicích, takže je mnohem takový živější a skutečnější zájem o tuto oblast než vlastně v té církvi. Tady vysloveně prostě lidi přichází, když jsou ve vězení, tak se chtějí seznámit třeba s křesťanstvím, s Biblií, anebo si prostě popovídat s někým, ke komu mají tak jako nejspíš asi důvěru právě. Takže to je takový potěšitelný, jo. Když někdo říká, že už není vůbec zájem v Čechách o křesťanství, tak my jako kaplani máme zkušenost jinou.“ (Vít)

5.3.2 Hlavní překážky a výzvy v práci kaplana s odsouzenými

Asi jako každá profese, i profese vězeňských kaplanů s sebou nese své limity a omezení. Tato kapitola výsledkové části se snaží o zachycení hlavních frustrací, překážek a limitací profese

vězeňského kaplana. V některých částech také kapitola předkládá návrhy k možnému zlepšení kaplanské profese, postulované přímo kaplany v jejich výpovědích.

5.3.2.1 Stav českého vězeňství, personální a finanční důvody

Byť kaplani v obecnosti reflektují celkově se zlepšující stav českého vězeňství, anebo alespoň reflektují určitou snahu o posun k západoevropské podobě vězeňství, řada z nich v soudobém systémovém nastavení vidí limity. Tyto limity se nejčastěji týkají omezení práv kaplana ve vztahu k odsouzeným či v celém vězeňském personálu, nedostatek financí či filozofii přístupu k odsouzenému:

„Tak oni mají přece jen, no jako víc možností a třeba v tom Německu, v té západní části. No. Ty církve mají jako dost dobrou pozici, jako dost velký slovo. Jo, a ten kaplan tam něco znamená a ten jejich hlavní kaplan, jo, tak ten jedná s ministrem spravedlnosti a tak. Jako je to prostě jako jsou v trošku lepší pozici, než jsme zatím my.“ (Vít)

Kaplan Vít však tyto limity zároveň staví také do komparace s přínosem kaplanské služby v Čechách, kterou díky tomuto srovnání reflektuje:

„A moderní vězenství u nás se začalo vyvíjet v roce 90, kdežto tam se vyvíjí od roku 45, řekněme. Takže prostě máme velké zpoždění a taky máme mnohem méně financí, což je omezující hodně. Ale třeba v Švýcarsku, v Rakousku, to aspoň teda opakovaně říkají ti kolegové, že tam je silná ta katolická církev, a že prostě přijede kněz, odslouží mši, církev je spokojená, věznice taky, a kněz odjede. A konec. Kdežto my chodíme za těma lidma a bavíme se s nima, že jo. To v Německu to není takhle. Určitě ne, tady pracujeme prostě hlavně s těma lidma.“

„U nás by ten člověk nikdy neseseděl tak, jak sedí v Norsku. No, ta společnost je víc imunní, oni si to dovolí toho člověka nechat mluvit a nechat psát a jednat, jo, u nás je víc takový to, ať sedí, až zčerná. Že jakoby ten člověk je odsouzený, no. A je méně než člověk. I potom když vyjdou, taková nálepka.“ (Josef)

Důvody, které se prolínají se systémovými frustracemi kaplanů, souvisejí především s personálním uspořádáním věznice, přístupem tohoto personálu k odsouzeným, a také s finanční situací českých věznic, a omezení, které někdy plynou z nedostatku finančních prostředků. Jedním z velmi aktuálních problémů, který se kaplanů dotýká, a který se objevil začátkem roku 2024, je problém vycházející z tzv. vládního konsolidačního balíčku, který se některých věznic dotknul omezeními ve finanční rovině, které tak v některých případech znemožnily vykonávat kaplanům jejich práci v plné šíři; respondent Vít např. zmiňuje, že byla věznice nucena zrušit slíbené kaplanské místo plného úvazku Vítovu kolegovi, respondent Eliáš

zase zmiňuje konkrétní věznici, kde byla po odchodu bývalého kaplana do důchodu kaplanská role zcela zrušena. Kaplani tento krok vnímají negativně, lépe řečeno jako přímé omezení duchovního a náboženského působení, s ohledem na zájem odsouzených, který zapříčiňuje plnou vytiženost všech oslovených kaplanů:

Fakt je ten, že je nedostatek peněz, jo. Konkrétně třeba u nás ten katolický kolega měl mít rozšířený úvazek, aby tam byl ještě dva dny dýl minimálně. A to nešlo s finančních důvodů, jak se zavedly ty balíčky vládní, tak mu to prostě nedali. Už to měl slíbený. Takže to je omezení finanční vysloveně, jo. A přímo je to omezení duchovní práce.“ (Vít)

„Protože v rámci těch úsporných opatření třeba zrušili kaplanské místo v Teplicích. Šel do důchodu a pak to prostě škrtili.“ (Eliáš)

Faktorem, který se ukázal být formujícím z hlediska kaplanovy práce a širě aktivit, které může s odsouzenými praktikovat, je mj. také vedení věznice a její postoj k náboženským a duchovním aktivitám. Zatímco ve většině případů je v současné době vedení věznice duchovní činnosti kaplanů nakloněno (Antonín, Vít, Jan) a kaplanům je tak umožňováno realizovat nadstandartní či neobvyklou péči pro odsouzené (u Antonína např. zřízení speciální místnosti pro odsouzené, kteří zde mohou konzumovat snídaně, obědy a večeře a u toho poslouchat Boží slovo, jako je zvykem v některých mnišských uskupeních; u Víta např. zřízením nové kaple), kaplani však také reflektují zkušenost s tím, že může být činnost duchovního ve věznici do jisté míry omezena určitou nedůvěrou v přínos duchovní péče ze strany vedení a vedoucích pracovníků věznice. Problémem bývá mimo nepochopení vůči duchovní péči ze strany vedoucích pracovníků také filozofie přístupu k odsouzenému, v rámci které duchovní stojí jednoznačně za ideou humanizace odsouzeného, zatímco vedení věří v efektivitu opačného přístupu:

„No, těch frustrujících věcí je tam taky hodně, no, to je pravda. Já tak nějak už jsem prostě nějak se s tím naučil říct, ale je to pakárna velká, takže vidíte, jak ta vězeňská služba špatně funguje, kolik je tam nekompetentních lidí a jak se do vedení dostávají hodně často takový ty zelený mozky, jako mříže, represe a bum a báb, tak jako s tím člověk furt musí tak nějak bojovat, no.“ (Vít)

„Je třeba naprd, že nám zakázal vodit vězně k nám do kanceláře. Ale má jako argumenty, že bezpečnost, to jo. On je prostě přes ty předpisy. Takže teď musíme i na ty individuální rozhovory vodit vězně do kaple, kde je to takový vlhký, studený, no, míň příjemný, míň útulný.“ (Eliáš)

„Závidím právě těm, to je špatná vlastnost, těm věznicím, kde ten ředitel je jako třeba věřící, nebo aspoň někdo z personálu, toho rozhodujícího, tak ta práce musí být úplně jiná. Určitě pomáhá kaplanské služby prostředí, které má zájem na změně člověka. Pokud to je prostředí, ty lidi, kteří mají zájem jenom na tom vzít výplatu, tak je ta služba těžší. Ale to asi pro každý

odborný zaměstnanec. Nejenom to. Ředitel, který je k tomu nakloněn, tak může udělat spoustu v rámci svého působení. Nemusí mít ani žádné předpisy k tomu. Pokud není nakloněn, tak je to takový, že ten kaplan si to musí prokousat. Takže to je taková pomoc.“ (Josef)

5.3.2.2 Systémová omezení práce s odsouzenými

Jednoznačně nejvýraznějším omezením z hlediska systémových omezení a pravidel věznice pro práce s odsouzenými je ze strany kaplanů nemožnost pracovat s rodinou odsouzeného. Řada kaplanů (Josef, Vít, Eliáš) reflektuje, že by systematická a pravidelná komunikace s rodinou a blízkými odsouzeného mohla napomoci lepší reintegraci odsouzeného zpět do rodiny, ve které před nástupem do VTOS žil. Mimo jiné tento způsob práce kaplani považují také jako jeden z možných způsobů, jak předejít rozpadům vztahů a rodin vlivem odloučení odsouzeného. Taková práce ale v současné době není v širším měřítku možná; kaplan může s rodinou komunikovat velmi omezeně a zpravidla ve výjimečných situacích, jako např. při řešení vážných osobních či zdravotních problémů atp. Tuto práci kaplani mohou vykonávat v rámci postpenitenciární péče pod záštitou jednotlivých církví, dle mnoha z nich už je ale v takový moment někdy pozdě, protože vztahy byly opuštěny a rodiny se rozpadly:

„Určitě mít takovou větší svobodu, třeba navštívit rodinu. Působit i mimo věznici. To je nemyslitelné. To děláme v rámci potom té církevní práce po propuštění. Ale ten kaplan má taky nějaký omezený prostor časovej. A někdy už ta rodina taky žádná není.“ (Josef)

„Třeba bych mohl kritizovat celý ten systém návštěv, který je podle mě úplně špatný, ale. Ale to je věc, která by se měla výrazně zlepšit. Jediné, co se zlepšilo, je ten skype vlastně. Od covidu zůstal častější skype. A to je velmi důležitý teda. Protože je to nějaký způsob komunikace s tou rodinou.“ (Vít)

„Chtěl bych pro ně dělat víc extramurálek, aby mohly tam chodit jejich rodiny. Aby zažili to společenství. Aby ty manželky, ty děti viděly, potkávaly se s tím otcem.“ (Antonín)

„Tam si myslím, že ta vězeňská služba může pro to udělat víc, že je taková striktní. Nemůžete se bavit s příbuznými, vycházky s příbuznými, návštěvy s příbuznými, že ten systém je takový striktní k tomu, aby tam vešli ti... Samozřejmě, protože všechno se dá zneužít. Nějaký mafián nebo tak, že se převleče za křesťana, půjde na návštěvu. Je to komplikovaný, ale dá se tam něco dělat, mělo by, podle mě.“ (Josef)

6 Shrnutí výsledků výzkumu a diskuse

Cílem této diplomové práce bylo formulovat odpovědi na to, jakými způsoby duchovní a náboženská péče přispívá k reintegraci a rozvoji odsouzeného do společnosti. Výzkumná část práce operovala s celkem třemi výzkumnými otázkami, prostřednictvím kterých jsem se snažila cíle této práce dosáhnout, a to:

VO1: Jaké specifické aspekty a metody charakterizují duchovní službu poskytovanou odsouzeným?

VO2: Jakými konkrétními aktivitami duchovní přispívají k rozvoji a vzdělání odsouzených, a jak tyto aktivity podporují přípravu k reintegraci do společnosti?

VO3: Jaké zdroje, překážky a výzvy identifikují duchovní ve své práci s odsouzenými?

Specifických aspektů, které charakterizují kaplanskou péči o odsouzené, byla zaznamenána pestrá řada. V první řadě jde o samotnou specifitu cílové skupiny práce kaplanů, tj. odsouzených, kteří se odlišují od běžných „uživatelů“ duchovenské péče a služby především mírou motivace, ale také sebereflexe a morálního postoje k životu. Další specificitou kaplanské činnosti ve věznici jsou způsoby, kterými se ke kaplanům odsouzení dostávají. Jen část ke kaplanům doputuje skrze programy zacházení; většina odsouzených ke kaplanům přichází na základě doporučení od spoluvězňů. Reference tedy v profesi kaplana a „přílivu“ potenciálních „klientů“ hraje důležitou roli, a také pomáhají k vytvoření jakési vyšší důvěryhodnosti této služby, jejíž metody i efektivita bývá nezřídka zpochybňována, a to jak ze strany personálu věznice, či ze strany samotných vězňů. Toto zjištění koresponduje se zjištěními řady dřívějších výzkumů, a to jak tuzemských (Beláňová, 2018; Beláňová a Trejbalová, 2020; Dirga a Váně, 2020), ale také zahraničních zdrojů (Becci a Dubler, 2017) podtrhují jedinečnost kaplanské pozice v rámci personálu. Výsledky doplňují zahraniční výzkum Iréne Becci (2011), formulující specifitu příchodu odsouzených ke kaplanům, definovanou jakýmsi „automatickým povědomím“ o tom, kdo kaplan je o zjištění významu referencí dalších spoluvězňů, kteří mohou další odsouzené k návštěvě kaplana motivovat; vzhledem k tomu, že náboženská víra může být však pro některé odsouzené tabuizována, reference mohou fungovat i opačně, respektive někteří odsouzení mohou být od návštěvy odrazováni dalšími spoluvězni, nebo jim může být přímo vyhrožováno, pakliže návštěvu uskuteční. Tato negativní konotace kaplanské, či spíše náboženské služby, není v odborné literatuře příliš zmiňována; některé zdroje dokonce uvádějí opak, tj. že kaplanská role spolu s náboženskou a duchovní péčí bývá často, jako jedna z mála odborných péčí, respektována a uznávána mezi majoritní částí

odsouzených (Miklósi, 2021). Reference předkládající kaplanskou činnost v pozitivním světle, a vedoucí k návštěvě kaplanů dalšími odsouzenými, se mohou týkat jak náboženských zájmů, tak i zcela zjištěných a materiálních potřeb, kterými jsou např. extramurální aktivity, které kaplan dokáže zprostředkovat, ale také např. touha po zdánlivě zcela „obyčejných“ komoditách, jako je káva, poštovní známky aj. (Beláňová, 2018). Zahraniční výzkum z dubna 2022 (Hunt) tuto skutečnost zasazuje do širšího kontextu a argumentuje, že nevěřící odsouzení, kteří nenavštěvují kaplana, jsou znevýhodnění, protože mají výrazně limitovanější přístup k těmto výhodám. Tuto skutečnost výzkum této diplomové práce nemůže zcela potvrdit, ani vyvrátit; faktem je, že kaplan může sloužit jako zprostředkovatel vzácných komodit či spojka mezi lékařskou a další nadstandartní péčí, většina kaplanů si ale tuto výsadu velmi hlídá a uděluje pouze odsouzeným, kteří prokazují vůli a snahu o změnu. Z výsledků výzkumu však skutečně vyplývá, že pakliže odsouzený prokáže píli, disciplínu a odhodlání vzdělávat se v náboženských tématech a naváže s kaplanem bližší vztah (zpravidla až po několika měsících, či letech), kaplanovo působení odsouzenému může zprůchodnit cestu k řadě nadstandartních aktivit či komodit.

Zajímavým zjištěním práce ve smyslu specifit kaplanské činnosti ve vězení je fakt, že kaplani často čelí lžím a výmyslům ze strany odsouzených. S touto skutečností se snaží pracovat různými způsoby, od prosté přijetí tohoto faktu, přes vlastní snahu o racionalizaci a snahu o vidění duchovního zájmu jaksi „pod povrchem“. I přes tuto skutečnost je však vztah kaplana a odsouzeného charakterizován velkou mírou důvěry, což je jakýmsi specifikem kaplanské role v rámci širšího vězeňského personálu, jak dokládají české, i zahraniční zdroje (Beláňová, 2018; Dixon, 2022). Kaplan k odsouzenému přistupuje dle svých duchovních zásad s respektem, lidskostí a důvěrou ve vlastní autonomii, což jej často odlišuje od civilních kolegů. Prostor práce kaplana a odsouzeného některým vězňům nabízí jistý prostor k odpočinku, relaxaci a bezpečný prostor k hlubšímu zamyšlení nad vlastním životem a jeho směřování. Kaplani zároveň reflektují, že se pravděpodobně setkávají se specifickou částí vězeňské populace, kterou spojuje určitá motivace k vlastnímu rozvoji, vůle k sebereflexi, změně, nebo alespoň zvědavost, která je k duchovnímu přivede. Zajímavým zjištěním práce je určitá charakteristika majoritní části příchozích; ti často bývají nevěřící, či např. pokřtění odsouzení, kteří ale víru aktivně neprožívají. Toto kaplani nevnímají jako překážku, či rušivý faktor práce; naopak většina z nich nevěřící odsouzené vítá, zejména kvůli jejich nulovým či minimálním zkušenostem s náboženstvím, a tedy často i velkou zvědavostí týkající se duchovna. Příchozí odsouzení, kteří jsou aktivně praktikujícími věřícími, bývají často charakterističtí jistou představou o činnosti duchovního, často vyžadují institucionalizovanou podobu křesťanských

rituálů, jako jsou bohoslužby a mše, a někdy bývají méně svolní k různorodému množství aktivit a způsobu práce kaplana. Odsouzení nejčastěji přinášejí témata rodiny a odloučení od ní, vztahů, viny atp. Recidivisté vracející se opakovaně do péče kaplanů jsou dle respondentů samozřejmě stále vítanými klienty, avšak u některých kaplanů dochází k jakési změně postoje vůči nim, charakterizované menší mírou důvěry a naděje ve změnu postoje a chování odsouzených, v některých případech také vědomě sníženou mírou frekvence setkávání a péče věnované recidivnímu odsouzenému. Samostatnou specificitou kaplanské role je právě jeho postavení v rámci vězeňského personálu. Řada dřívějších studií již toto téma přinesla a argumentovala v nejrůznějších kontextech; pro kaplany v celé Evropě všeobecně platí určitá míra nedůvěry ze strany sekulárního personálu; míra této důvěry je nižší v zemích, kde je striktně odděleno náboženské a profánní, tj. v zemích s nízkou religiozitou, kam se Česká republika rozhodně patří (Becci, 2011; Becci a Dubler, 2017; Beláňová a Trejbalová, 2020; Dirga a Váně, 2020). Respondenti se v současné chvíli však pohybují na škále různého přijetí ze strany civilních kolegů²²; většina z nich reflektuje v rámci svých letitých kaplanských praxí určitý posun k lepšímu, a žádný z nich nereflektuje jakkoli výraznou míru nevole ze strany civilních kolegů, která by jim výrazně zhoršovala kvalitu práce. Většina kaplanů má za cíl udržovat s kolegy pozitivní vztahy, vzhledem k tomu, že jsou na jejich práci do jisté míry závislí; toto je jakousi univerzální charakteristikou kaplanské role, kterou reportují i zahraniční výzkumy; kaplani si dokonce často uvědomují (nebo se cítí), že jsou pro ostatní personál, zejména dozorce, přítěží, a proto se aktivně snaží o práci na dobrých vztazích (Miklósi, 2021). Některým respondentům se daří s civilními kolegy vést přátelské a důvěrné vztahy a reflektují tak, že vězeňské službě přispívají nejenom péčí o odsouzené, ale také péčí o personál a šířením jakési pozitivní, nadějeplné atmosféry v celém prostředí věznice.

Primární aktivitou, kterou kaplani používají v práci s odsouzenými, jsou tzv. individuální rozhovory, které mohou mít různé podoby; řada odsouzených v nich nehledá, ani nepožaduje žádné prvky pastorace či evangelizace (Hunt, 2022) a snaží se tento prostor využívat spíše k jakési klidné rozmluvě, v prostoru, kde kaplan k odsouzenému přistupuje se snahou o pochopení, s respektem a bez soudů či analyzování odpovědí odsouzeného. Tyto individuální rozhovory jsou často prostorem sloužícím k regulaci nahromaděných emocí odsouzeného, ať už jde o agresi, pocity smutku, křivdy či viny. Tato zjištění podporují výsledky zahraničních

²² Simon Michailidis, současný generální ředitel VS ČR (2023), podniknul v roce 2003 šetření, ve kterém zjišťoval vnímanou efektivitu vězeňské duchovenské péče ze strany profánních pracovníků VS ČR. V rámci Věznice Stráž pod Ralskem vnímalo pouze 47 % profánních zaměstnanců duchovní službu jako přínosnou (Michailidis, 2003).

výzkumů (Hunt, 2022; Levitt a Looper, 2010), které zachycují snížení pocitů napětí, deprese, agresivity a úzkostí u odsouzených, kteří navštívili kaplana na rozdíl od těch, kteří spolupráci s kaplanem nenavázali. Jsou také prostorem nabízejícím vztah zmiňované specifity, tj. charakteristický důvěrností a jistou blízkostí či bezpečím. Řada odsouzených rozhovory využívá k jakémusi prostému odpočinutí a vyjádření frustrací z vězeňského života. Jiní odsouzení se v individuálních rozhovorech s kaplanem věnují explicitně náboženským tématům, případně pastoraci, přípravě ke křtu (Becci, 2011), edukaci v oblasti duchovních, náboženských, ale např. i historických témat. Častým nástrojem kaplanů je i modlitba, která může mít zásadní vliv v procesu morálního vývoje odsouzeného, pakliže se ze strany kaplana setká s přijetím a vyjádřením požehnání prostřednictvím modlitby. Někteří odsouzení, přicházející do individuálních rozhovorů ze zřejmých důvodů, hledající způsob k zařazení do extramurálních aktivit, do lékařské péče, či sledující jiné výhody, si nezdědka vytvoří motivaci a zájem o náboženskou a duchovní výchovu v průběhu těchto soukromých rozhovorů s kaplanem. Rozhovory mohou mít motivační charakter, pakliže se soustředí např. na budoucí plány odsouzených, povzbuzující je k doplnění si potřebného vzdělání, rekvalifikace, či rozvoje v jiných, rekreačních a volnočasových aktivitách, jakými jsou např. hra na nástroj. Kaplani často při individuálních setkáních zprostředkovávají odsouzeným i prostor pro určité náboženské rituály, nejčastěji rozloučení se zesnulými.

Skupinová práce kaplanům nabízí různé možnosti aktivizace odsouzených. V první řadě ji kaplani využívají k vedení skupinových diskusí, nejčastěji nad tématy biblických textů, případně filmů s náboženskou tematikou. Kaplani se často snaží odsouzené aktivizovat k vlastní činnosti, mnohdy je podporují v jejich zájmech a nabízí prostor k jejich rozvoji, např. prostřednictvím prezentací před skupinou, zpracováním referátů apod. Využívanou formou skupinové práce je tzv. hagioterapie, tj. forma psychoterapie využívající náboženská podobnosti, která odsouzené vedou k zamyšlení nad vlastními životními hodnotami, předkládají různé možnosti řešení krizových situací v životě, ale rozvíjí také třeba i kritické myšlení, empatii či morální citění. Hagioterapie se zdá být ucelenou metodou používanou jen ve velmi malé části zemí Evropy, a to především jihovýchodní Evropy (Bosna a Hercegovina, Chorvatsko, Srbsko), a v České republice (Mašková, 2012). Zmínky o užití systematického přístupu hagioterapie, zakotveného ve specializovaném psychoterapeutickém výcviku, jsou dohledatelné pouze v českém kontextu; jiné zahraniční zdroje hovoří často o jakémisi „biblickém poradenství“ (biblical counselling), především však hlavně systematizované studium Bible či skupinové aktivity debatující nad úryvky z Bible (Brault, 2014; Kim, 2022).

Několika kaplanům se podařilo realizovat vlastní skupinové vzdělávací programy, v rámci kterých s odsouzenými pracují na vzdělávání v oblasti etiky, historie a religionistiky. Etika a etická výchova je samostatným důležitým okruhem, kterému přikládají kaplani důležitost, a dbají na její rozvoj a podněcování u odsouzených, což se ukazuje v praxi jako efektivní ve snaze určité reformace morálních hodnot odsouzeného a z nich vyplývajícího lepšího vedení života bez trestu (Kýr, 2019). Někteří kaplani tyto programy používají i k přípravě odsouzených k dalšímu vzdělávání v rámci věznice, a to např. ke konkrétnímu studijnímu programu Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy. Několik kaplanů reflektuje rozdíl v práci s vysokoškolsky či jinak výše vzdělanými odsouzenými. Tato práce je dle kaplanů charakteristická větší mírou motivace a odhodlání ke studiu a rozvoji, zajímavějšími a hlubšími rozmluvami s odsouzenými. Zajímavým zjištěním této studie je fakt, že kaplani reflektují také vyšší míru vlastního zapojení v práci s těmito odsouzenými, proto zůstává otázkou, do jaké míry je větší pokrok a rozvoj definován úrovní dosaženého vzdělání, a z jaké míry ho ovlivňuje rozsah kaplanova zapojení a aktivity. Tito odsouzení však mohou často benefitovat ze vztahu s kaplanem, zejména proto, že se ve VTOS mohou setkávat s odsouzenými s výrazně nižším stupněm vzdělání, a může tak docházet k určitému poklesu intelektuálního života odsouzeného. Kaplan může být důležitým regulačním prvkem v tomto procesu, který odsouzeného může od výrazného posunu dolů udržovat. To tvoří v odborné literatuře ne zcela diskutovanou funkci kaplana. Funkcí, kterou v podobném kontextu zmiňují i jiné studie (RAN, 2022), je jakési udržování odsouzených v kontaktu s „normálním“ světem díky kaplanovi, který se pohybuje ve veřejném, svobodném světě a témata tohoto světa může často přinášet v konverzacích. Kaplani často zapojují své odsouzené i do specializovaných programů, pořádaných ve spolupráci s různými zahraničními i tuzemskými spolky a subjekty. Tyto programy mají odsouzené vést k reformaci vlastního uvažování o činu, který spáchali, a dodávat odsouzeným praktické nástroje sebeřízení a sebepojetí, vedoucí ke zmírnění recidivy a k úspěšné reintegraci odsouzených do společnosti.

Kaplani rádi využívají také různých audiovizuálních pomůcek při práci s odsouzenými, nejčastěji pak edukačních, ale i populárně-naučných filmů s náboženskou, vztahovou či etickou tematikou. Tyto nástroje se zdají být jak samotným lákadlem odsouzeného k práci s kaplanem, tak efektivním nástrojem vedoucím k určitému zvědomení vlastní viny, či nástrojem prosté relaxace a odpočinku. Jeden z kaplanů hovoří také o kulturním zapojení vězňů a jejich účasti na hudebních koncertech, které tento kaplan pořádá ve věznicích po celé České republice ve spolupráci se známými hudebníky. Tyto koncerty mají nejen funkci relaxační, ale také jsou pro odsouzené důležitým zážitkem simulujícím život mimo věznici, kulturním obohacením, a

mnohdy také podnětem pro vlastní zapojení do např. vězeňské kapely, či podnětem pro skupinové diskuse nad texty hudebníků. Koncerty a kulturní akce jsou běžnou součástí profese kaplanů v zahraničí (Robinson, 2023), z respondentů této studie se na jejich aktivním plánování účastní pouze 1 kaplan.

Extramurální aktivity jsou nástrojem kaplanů využívaným např. k návštěvě civilních bohoslužeb a dalších náboženských obřadů. Kaplani je ale aplikují jen u určitých odsouzených, se kterými spolupracují, a této selekci předchází většinou delší časové období spolupráce kaplana s odsouzeným, v rámci které si kaplan tvoří důvěru v to, že z extramurální aktivity odsouzený bude pozitivně těžit ve svém duchovním rozvoji, příp. že tuto aktivitu odsouzený nezneužije. Extramurální aktivity jsou však důležitým prvkem v přípravě k reintegraci odsouzeného do společnosti a někdy se střety odsouzených se společenstvími, do kterých je kaplan přivede, stávají stěžejními v rámci postpenitenciární péče.

Postpenitenciární péče vykonávaná kaplanem se již odehrává pod záštitou konkrétní církve. Kaplan zde plní důležitou funkci jakési „spojky“ odsouzeného se spolky a organizacemi, které se postpenitenciární péči věnují, např. azylové domy, či zaměstnavatelé osob propuštěných z VTOS. Postpenitenciární péče má spíše podobu spíše sociální práce než práce duchovní, což mnoho kaplanů reflektuje jako část své agendy, kterou nemají příliš v oblibě, ale vnímají její důležitost. Kaplani často do odsouzených doslova investují vlastní prostředky; mohou jim zajišťovat oblečení, případně tráví podstatnou část mimo pracovní dobu vyřizováním oficialit potřebných k umístění vězně do spolku postpenitenciární péče apod. Kaplani v rámci postpenitenciární péče však také plní jakousi lidskou funkci, s řadou odsouzených udržují po propuštění přátelské vztahy, jsou taky často jediným z vězeňského personálu, kdo je s odsouzenými pravidelně v kontaktu a dozvídá se tak o jejich úspěších, případně recidivách. Poslední výsledková část se soustředila na zdroje, výzvy a překážky kaplanovy práce s odsouzenými. Tato část se taktéž snažila zachytit možné oblasti pro zlepšení práce kaplana ve vězení, a zlepšení možností rozvoje odsouzeného.

Někteří respondenti v otázce na motivaci k výkonu služby uvádějí jakousi vlastní zkušenost s pohybem na hraně zákona, který je přiměl vykonávat práci právě ve věznicích. Tato vlastní zkušenost kaplanům nabízí určité pochopení pro skupinu odsouzených a možnost empatie při práci s nimi. Řada kaplanů také do své profesní role ve věznicích vstoupila se sekulárním vzděláním z oblasti speciální pedagogiky, či měla před výkonem kaplanské činnosti zkušenost se sociální prací se specifickými skupinami, např. drogově závislými či osobami s poruchami chování nebo osobami bez domova. Primární motivací práce kaplanů v prostředí věznic je však zejména určité přesvědčení o nutnosti konat dobro tam, kde ho je „nejméně“, které vychází

z křesťanských zásad kaplanů (Martínek, 2016). Byť si kaplani uvědomují, že nejde o nejjednodušší práci, vykonávají ji rádi a všichni z respondentů vidí ve své práci hluboký smysl, byť ne vždy přináší plody ve velkém množství, tj. ovlivní a dlouhodobě pozitivně zasáhne život spíše menšímu množství jednotlivců, které kaplanům projde spoluprací.

Žádný z respondentů nereflakuje větší potíže s vyrovnáním se s psychickými těžkostmi, které kaplanská profese přináší, jako např. každodenní setkání se s osobami, které páchaly trestnou činnost, mnohdy velmi morálně pohnutou, nebo poslech těžkých osobních příběhů. Většina kaplanů má velmi dobře zvládnutou regulaci negativních emocí vyvstávajících z kaplanské profese; k této regulaci přispívá především kaplanova rodina, partnerské vztahy (všichni respondenti žijí v manželství a mají děti), volnočasové aktivity, jako je sport a kultura, a v neposlední řadě také možnost komunikace frustrací a těžkostí, které odsouzení přinášejí, s kolegy kaplany, a to buď v rámci intervizi prováděných přímo v místě výkonu práce kaplana, případně na tzv. kaplanských poradách, kde se setkává větší množství duchovních působících ve věznicích celé České republiky. Někteří kaplani využívají také odbornou supervizi, což je i v celoevropské praxi vězeňských kaplanů vcelku běžnou praxí (Boddie a Funk, 2012).

Důležitým faktorem podporujícím kvalitní práci kaplanů jsou možnosti dalšího vzdělávání. Zde kaplani nejčastěji zmiňují různé odborné semináře pořádané Vězeňskou službou, případně Vězeňskou duchovenskou péčí, řada rozvojových a edukačních aktivit se také odehrává na zmiňovaných kaplanských poradách, které jsou často odborně zaměřeny na aktuální témata kaplanské práce a vězeňské populace, tj. např. na odsouzené vyznávající muslimskou víru, ale také témata psychohygieny a specifík práce s odsouzenými, jako jsou např. hranice ve vztahu kaplana a vězně. Řada kaplanů se poté vzdělává ještě po vlastní ose v rámci četby odborné literatury či účasti na odborných náboženských seminářích, někdy i zahraničních. Kaplani zde nepocítují výraznou potřebu změny v obsahu vzdělávání, co ale zmiňují, je potřeba či přání větší frekvence konání těchto porad a vzdělávacích seminářů.

Kaplani ve věznicích pocítují zajímavý fenomén vysokého počtu příchozích se zájmem o duchovní rozvoj a náboženské vzdělání. Kaplani reflektují, že tato situace je zcela specifická a odlišná oproti civilnímu světu, ve kterém církve pocítují všeobecný úpadek v množství zájemců i aktivních věřících.

Za největší limit kaplanské práce je považován zejména stav a podoba českého vězeňství, spolu s finanční situací. Kaplani vnímají určitý rozdíl mezi českým vězeňstvím a stavem vězeňství v jiných západoevropských zemích, a to zejména v množství financí dostupných zahraničním vězeňským službám, a taktéž v přístupu věznic k odsouzenému a jakési větší humanizaci odsouzených v zahraničí. Jeden z respondentů nicméně reflektuje i pozitivní specifikum

českých věznic ve vztahu k duchovní práci, a tím je individuální a osobní přístup kaplana k odsouzeným, na který není ve všech evropských zemích takový důraz, jako v České republice. Někdy kaplani narážejí na přesvědčení o přístupu k vězni ze strany civilních pracovníků, které se vyznačují důrazem na represí a trestání odsouzených, což jsou přístupy stojící v relativní opozici k přístupu práce s odsouzenými ze strany duchovních (Beláňová a Trejbalová, 2020). Velký vliv na možnosti působení kaplana má zpravidla ředitel věznice a další osoby ve výkonných funkcích; pakliže kaplan má jejich podporu, ať už důvodů osobního přátelství, či vlastního náboženského vyznání vedoucích pozic, může se realizovat daleko více než kaplan bez této podpory.

Výrazným aktuálním omezením kaplanů je tzv. vládní konsolidační balíček, který vstoupil v platnost na začátku roku 2024, a který již ovlivnil několik kaplanů v rozsahu jejich úvazku; některým kaplanům bylo v souvislosti s balíčkem a nedostatkem financí znemožněno zvýšení úvazku ve věznici, jinde byla kaplanská role zcela zrušena. Finance a jejich nedostatek jsou celoevropsky největším zdrojem frustrací vězeňských kaplanů při celkovém hodnocení svého povolání (Boddie a Funk, 2012).

Faktorem, který by kaplanům pomohl ke zlepšení profese, je větší možnost komunikace s rodinou a blízkými odsouzeného, která by mohla napomoci v procesu reintegrace a postpenitenciární péče. Kontakt s rodinou ze strany kaplana je věznicí často regulován a hlídán, především z bezpečnostních důvodů. Větší svoboda kaplanů v tomto ohledu by dle nich však mohla přinést zásadní změny v rodinných a blízkých vztazích odsouzeného, a mohla by napomoci k udržení těchto vztahů i po dobu výkonu trestu. Odsouzený by se pak měl ve větší míře kam vracet po propuštění, což by mohlo mít vliv na zmenšení počtu odsouzených recidivistů.

7 Limity studie a návrhy pro další výzkum

Tato diplomová práce, zabývající se povahou činnosti vězeňského kaplana, jejími specifickými a přínosem do procesu rozvoje a reintegrace, se potýká s několika limity, které bych v této kapitole ráda reflektovala. První z limitů se týká zvoleného vzorku respondentů, jeho velikosti a složení. Velikost vzorku je zčásti dána relativně malou cílovou skupinou respondentů, tj. vězeňských kaplanů v České republice, kterých je okolo dohromady 50. Tato diplomová práce tedy pracovala pouze s přibližně 10% zastoupením této zkoumané populace, a výsledky práce tak lze vztahovat na celou skupinu vězeňských kaplanů pouze s určitou obezřetností. Rozšíření vzorku respondentů o větší množství dotazovaných kaplanů by mohlo přispět k získání širšího názorového spektra, stejně jako k zachycení většího množství specifických kaplanských rol a podnětů pro její zlepšení z hlediska přínosu jak pro kaplany samotné, tak především pro rozvoj odsouzených. Dalším specifickým znakem zkoumaného vzorku respondentů bylo i bezesporu většinové zastoupení mužským pohlavím. To je dáno především celkovým množstvím ženských kaplanek, kterých je z celkového počtu kaplanů zhruba desetina. Zapojení více ženských respondentek by mohlo dalším výzkumům umožnit soustředění na jiná, specifická témata, která by ženské respondenty mohly ve svých odpovědích přinést. Stejně tak by se výzkum mohl soustředit na specifitu ženských a mužských odsouzených, a případných odlišností duchovenské péče v souvislosti s genderem odsouzeného.

Výsledky práce jsou také odrazem jakési jednostrannosti výpovědí respondentů; pro další výzkumy tohoto tématu by mohlo být zajímavé zapojení i odsouzených, případně bývalých odsouzených, kteří by mohli poskytnout výzkumu svůj pohled na podobu a přínos kaplanské role. Zajímavým rozšířením by rozhodně bylo také zapojení pohledu dalších zaměstnanců Vězeňské služby, a to jak odborných, tak neoborných. Všechny tyto úhly pohledů by mohly rozšířit problematiku vězeňské duchovní činnosti o další zajímavé poznatky.

Jedním ze specifických znaků výzkumu a získaných dat, byl i geografický faktor. Odpovědi byly sbírány v rámci věznic Středočeského, Plzeňského, Ústeckého kraje a hl. města Prahy. Je možné, že výsledky sbírané od kaplanů z věznic Moravskoslezského, Olomouckého, Zlínského či Jihomoravského kraje by mohly rozšířit spektrum získaných poznatků, především s ohledem na podstatně vyšší míru religiozity v těchto krajích (ČSÚ, 2021).

Z hlediska efektu náboženské víry na odsouzeného a jeho potenciální recidivu se nabízí možnost provedení kvalitativních či kvantitativních výzkumů, sledujících věřící odsouzené, příp. odsouzené, kteří ve věznici uvěřili, a podobu jejich života po propuštění z VTOS.

Aktuálním tématem zajímavým pro oblast duchovní péče je bezesporu výrazný příliv dalších náboženství kromě křesťanství, zejména pak islámu (Boddie a Funk, 2012). Duchovní péče o muslimské odsouzené v České republice nebyla zatím příliš detailně analyzována, proto se její výzkum nabízí jako téma relevantní a zajímavé vzhledem k současnému dění.

Závěr práce

Předložená diplomová práce se zabývala rolí vězeňských kaplanů a jejím přínosem pro oblast rozvoje a reintegrace odsouzených. K výběru tohoto tématu jsem byla vedena zčásti osobním zájmem o duchovní a náboženskou tematiku, můj zájem o realizaci výzkumu byl podpořen také relativně malým zastoupením tématu v české odborné literatuře, a nepříliš velkým zájmem o výzkum profese vězeňských kaplanů, vzhledem k tomu, že řada výzkumů se soustřeďuje na analýzu kaplanské činnosti např. v nemocnicích či armádě (Beláňová, 2018; Menke, 2018). Postulovaným výzkumným problémem a hlavním cílem této práce bylo najít odpovědi na otázku, jakými způsoby duchovní a náboženská péče přispívá k reintegraci a rozvoji odsouzeného do společnosti. Tento cíl byl následně doplněn o 3 výzkumné otázky, zaměřující se na výzkum specifik kaplanské role ve vězeňském kontextu, na zjištění konkrétních aktivit přispívajících k rozvoji odsouzených, ale také na zdroje a překážky kaplana v práci s odsouzenými. Teoretická část, diskutující vznik, podobu a činnosti role vězeňského kaplana, stejně jako vzdělávání a rozvoj odsouzených ve VS ČR, nebo historii a humanizaci vězeňství, tvořila základ pro realizaci empirické části. Empirická část vycházela z 5 polostrukturovaných rozhovorů s vězeňskými kaplany a data byla následně analyzována přístupem tzv. tematické analýzy. Výsledková část analýzy dat byla tvořena celkem 3 hlavními kapitolami. První kapitola formulovala konkrétní specifika kaplanské činnosti, jako je např. specifické postavení kaplanů napříč ostatním personálem, motivace a způsoby vyhledání kaplana odsouzeným, specifika vztahu odsouzeného a kaplana, zobrazení charakteristik typických příchozích odsouzených. Ukazuje se, že hlavním efektem kaplanské služby pravděpodobně masová evangelizace odsouzených, ale spíše jakési propojení odsouzeného s lidským přístupem, který může v prostředí věznice být ojedinělým. Kaplan přistupuje k odsouzenému s respektem, pochopením a trpělivostí, což může hrát velkou roli v procesu sebereflexe odsouzeného, hledání vlastní důstojnosti či učení se získávat důvěru. Druhá část výsledků formulovala konkrétní formy spolupráce kaplana a odsouzeného, z nichž se jako nejpopulárnější jeví individuální rozhovor. Skupinová práce a využití audiovizuálních pomůcek při práci s odsouzenými se řadí v popularitě hned za individuální rozhovory. Čeští kaplani užívají vcelku ojedinělou metodu hagioterapie, která má terapeutické účinky a slouží jak k regulaci emocí, tak k motivaci odsouzeného, žít lépe, ale také vyrovnat se s hříchem a přijmout odpuštění. Kaplanova práce s odsouzeným trvá často i po jeho propuštění. Kaplan funguje jako určitá spojka mezi

odsouzeným a organizacemi zabývajícími se postpenitenciární péčí. Nezanedbatelnou součástí postpenitenciární péče kaplana o odsouzeného je i jisté udržování přátelské komunikace mezi kaplanem a odsouzeným. Kaplan je tak často jednou z mála osob z vězeňského personálu, která může sledovat vývoj a pokroky odsouzeného i v období po propuštění. Třetí část výsledků formulovala hlavní motivace kaplanů k výkonu povolání, stejně jako překážky a obtíže, které s sebou kaplanská role nese. Hlavní motivací kaplana k výkonu činnosti ve věznicí bývá náboženské přesvědčení o konání prospěšné činnosti tam, kde je to „nejvíce potřeba“. Velkou frustrací kaplanů je finanční situace Vězeňské služby ČR, která omezuje možnosti činnosti kaplana, stejně jako přímo ovlivňuje výši příjmů a úvazků kaplana. Kaplanům také práci komplikuje omezená možnost komunikace s rodinou a blízkými odsouzeného, která, pakliže by byla zvýšena povolená míra tohoto kontaktu, by mohla přispět k motivaci odsouzeného k rozvoji, stejně jako podpořit a posílit jeho síť blízkých osob, které hrají významnou roli v procesu resocializace a prevenci recidivy.

Přínos práce spočívá především ve věnované pozornosti někdy opomíjené roli vězeňského kaplana, akcentování přínosu a důležitosti této role, a formulaci frustrací kaplanů České republiky, které by mohly napomoci k aktivizaci v jejich řešení.

Seznam použitých informačních zdrojů

BAKER, Sarah a Rosalind EDWARDS. *How many qualitative interviews is enough? Expert voices and early career reflections on sampling and cases in qualitative research* [online]. In: National Centre for Research Methods. 2012. [cit. 2024-04-14]. Dostupné z: https://eprints.ncrm.ac.uk/id/eprint/2273/4/how_many_interviews.pdf

BAREŠ, Pavel a Jiří MERTL, 2021. *Zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody a jejich příprava na propuštění z VTOS*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 42 s. ISBN: 978-80-7416-323-4

BARTLETT, Annie, Sheila HOLLINS. Challenges and mental health needs of women in prison. *Br J Psychiatry*. 2018, **212**(3):134-136. DOI: [10.1192/bjp.2017.42](https://doi.org/10.1192/bjp.2017.42)

BECCI, Iréne a Joshua DUBLER. Religion and Religions in Prisons: Observations from the United States and Europe. *Journal for the scientific study of religion*, 2017. **56** (2), 241-247. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/jssr.12352>

BECCI, Iréne. Religion's Multiple Locations in Prison: Germany, Italy, Swiss. *Archives de sciences sociales des religions*. 2011, **56**(153), 65-84. <http://www.jstor.org/stable/41336076>

BELÁŇOVÁ, Andrea a Tereza TREJBALOVÁ. „Prvních deset let jsem si s personálem netykal. Pozice kaplana v české věznici. *Sociológia*. 2020, **52**(1), 5-23. ISSN 978-80-907682-3-9.

BELÁŇOVÁ, Andrea. „Být kaplanem v Česku: Zdroje nejistoty a nacházení opory.“ *Český lid*. 2018, **105**(1), 25-44. DOI: [0.21104/CL.2018.1.02](https://doi.org/0.21104/CL.2018.1.02)

BĚLÍKOVÁ, Petra. Jak funguje výstupní oddělení. *České vězeňství: čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci*. 2013, **13**(1), 16-17. ISSN 1213-9297.

BIEDERMANOVÁ, Eva a Michal PETRAS, 2011. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 98 s. ISBN 978-80-7338-115-8.

BODDIE, Stephanie a Cary FUNK. Religion in Prisons: A 50-State Survey of Prison Chaplains. *The Pew Forum on Religion & Public Life*, 2012. Dostupné z: <https://www.pewresearch.org/religion/2012/03/22/prison-chaplains-exec/>

BRAULT, Emily. Pastoral care and Counseling in Prison: What Works? *Journal of Pastoral Care & Counseling*. 2014, 68(3), 1-10. Dostupné z: https://www.cmcainternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Pastoral_Care.pdf

BRAUN, Virginia a Victoria CLARKE. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 2006, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

BRUNOVÁ, Markéta, 2020. *Novodobý vývoj a stav vězeňství v České a Slovenské republice*. Teoretik. Praha: Leges. ISBN 978-80-7502-408-4.

CAMPBELL, Brian. Trajan. *Oxford Classical Dictionary* [online]. 2016 [cit. 2024-04-14]. Dostupné z: doi:9780199381135.013.6523

ČESKO. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody ve znění vyhlášky č. 378/2004 Sb., vyhlášky č. 243/2006 Sb., vyhlášky č. 19/2015 Sb., vyhlášky č. 279/2017 Sb., vyhlášky č. 362/2020 Sb. a vyhlášky č. 225/2021 Sb.

Český statistický úřad. *Náboženské vyznání obyvatelstva České republiky* [online]. [cit. 2024-04-14]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/nabozenske_vyznani_obyvatelstva_ceske_republiky_23_12_04

DIRGA, Lukáš a Jan VÁNĚ. „Střípky ze současných výzkumů náboženství za mřížemi českých věznic.“. *Sociologický bulletin*. 2020, 54-56. ISSN 978-80-907682-3-9.

DIXON, Timothy Mark. Pastoral Care on Remand and the Role of the Prison Chaplain, Durham theses, Durham University. 2022. Dostupné z: <http://etheses.dur.ac.uk/14705/>

EUROPEAN UNION. *Eurobarometer* [online]. 2019 [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>

FRANCEK, Jindřich, 1999. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 80-86182-91-6.

FRÝDEK, Miroslav a Ivana STARÁ. Revoluce v náboženském myšlení Římanů. Masarykova Univerzita. Dny práva: Část III. *Revoluce a právo*, 2013 [cit. 03-14-2024]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/revoluce/revoluce.pdf

GALÍKOVÁ, Gabriela. *Podoby, projevy a změny (sexuální) intimity u mužů 50+*. Brno, 2021. Bakalářská práce. Masarykova univerzita.

GHIASI, Norman, Yusra AZHAR a Jasbir SINGH, 2023. *Psychiatric Illness and Criminality*. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing.

GÓMEZ-FIGUEROA, Helen a Armando CAMINO-PROAÑO. Mental and behavioral disorders in the prison context. *Rev Esp Sanid Penit.* 2022, **24**(2): 66-74. doi: 10.18176/resp.00052. PMID: 36256558; PMCID: PMC9578298.

HALÍK, Tomáš, 2012. *Chci, abys byl: křesťanství po náboženství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-177-4.

HAMPLOVÁ, Dana, 2013. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2244-6.

HENDL, Jan, 2023. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Páté, přepracované vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1968-2.

HICKS, Allison, M. Role Fusion: The Occupational Socialization of Prison Chaplains. *Symbolic Interaction.* 2011, **31**(4), 400-421. <https://doi.org/10.1525/si.2008.31.4.400>

HIRSCH, Adam Jay, 1992. *The Rise of the Penitentiary: Prisons and Punishment in Early America*. New Haven and London. ISBN 978-03-0004-297-9.

HOLUB, Tomáš. Úvodní slovo. *Ministerstvo obrany České republiky* [online]. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.army.cz/scripts/detail.php?id=2790>

HORÁK, Záboj. Duchovní péče v necírkevních institucích jako typ služeb, které náboženská společenství poskytují široké veřejnosti. *Právní prostor* [online]. 2018 [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/duchovni-pece-v-necirkevnich-institucich-jako-typ-sluzeb-ktere-nabozenska-spolecenstvi-poskytuji-siroke-verejnosti>

HUNT, Katie. Non religious prisoners' unequal access to pastoral care. *International Journal of Law in Context* . 2022, **18**(1), 116 – 131. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1744552322000039>

HÜTTNEROVÁ, Radoslava. Zaměstnávání vězňených osob v České republice. *České vězeňství*. 2007, 3, 10-11.

ISHCHUK, Nataliia a Oleksandr, SAGAN. "Development of Chaplaincy in Independent Ukraine: Current State and Trends of Development," *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2020, **40**(7), 69-86. Dostupné z: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss7/6>

IVANOVIČOVÁ, Michaela. Zastav se, zamysli se, změň se. *České vězeňství*. 2010, č. 2, s. 24-25.

JEŽEK, Petr. Muzikanti z Plzeňské filharmonie sestavili speciální program pro vězně. *Idnes.cz* [online]. 2023 [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/bory-veznice-vanoce-koncert-vazna-hudba-plzenska-filharmonie.A231220_101153_plzen-zpravy_vb

JIŘIČKA, V., PETRAS, M., HŮRKA, J. & DRAHÝ, F.: Hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených nástrojem SARPO. In *Soudce*. 2013, 10, str. 5-10. Praha, Havlíček Brain Team.

JOHNSON, Byron, Sung JOON JANG, Matt BRADSHAW. Rehabilitation: Assessing the Correctional Trauma Healing Program. *Institute for studies of religion*, 2021. Dostupné z: <https://www.baylorisr.org/wp-content/uploads/2023/05/ABS-Baylor-Research-Study.pdf>

KIM, Sang-Hee. Nouthetic Counseling for Prison Inmates. *Theological Journal Kerugma*. 2022, 5(2), 87-101. DOI: [10.33856/kerugma.v5i2.247](https://doi.org/10.33856/kerugma.v5i2.247)

KULASOVÁ, Magdalena. *Bůh za mřížemi: rozhovory s vězeňskými kaplany a kaplankami*. Praha, 2023. Praktická bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Institut komunikačních studií a žurnalistiky.

KÜNG, Hans, 2005. *Malé dějiny katolické církve*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 152 s., ISBN 80-7021-770-7

KURDÍKOVÁ, Ludmila. Program 3Z odhalil mé černé já. *České vězeňství*. 2011, č.2, s. 17-18.

KÝR, Aleš. *Odkaz Františka Josefa Řezáče nejen českému vězeňství*. Online. In: *Vězeňská duchovenská péče*, 20. 6. 2019. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20190620191740/http://www.vdpcr.eu/kdo-byl-f.j.-eza-.html>.
[citováno 2024-01-19]

LEVITT, Lacey a LOPER, Ann Booker. The influence of religious participation on the adjustment of female inmates. *American Journal of Orthopsychiatry*. 2010, 79(1), 1-7. <https://doi.org/10.1037/a0015429>

LYNCH, Jack. Cruel and Unusual: Prisons and Prison Reform. *Colonial Williamsburg* [online]. 2011, 19(3) [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: https://research.colonialwilliamsburg.org/Foundation/journal/Summer11/prison.cfm?__cf_chl_tk=5Mrqb9p_iUPKL6HrKbCNjFJYxNaJLJFN2bGFelvJIXg-1711620046-0.0.1.1-1301

MARTÍNEK, Michael, 2016. *Přehled křesťanských církví a jejich aktivit v ČR*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1116-7.

MARTINEK, Michael, 2022. *Duchovní služba ve věznicích*. Praha: Česká biblická společnost. ISBN 978-80-7545-122-4.

MARTÍNEZ-ARIÑO, Julia, Anne-Laure ZWILLING, 2020. *Religion and Prison: An Overview of Contemporary Europe. Boundaries of Religious Freedom: Regulating Religion in Diverse Societies*. Springer, Cham. 423 s. ISBN: 978-3-030-36833-3

MAŠKOVÁ, Eva. Hagioterapie jako citlivý prostředek misie? *Misiologické info*. 2012, (3) 51-54. Dostupné z: https://www.academia.edu/9447892/Hagioterapie_jako_citliv%C3%BD_prost%C5%99edek_misie

MENKE, Monika. *Nadkonfesní rozměr služby nemocničních kaplanů v ČR, část II*. [online]. In: Právní prostor. [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/nadkonfesni-rozmer-sluzby-nemocnicnich-kaplanu-v-cr-cast-ii>

MICHAILIDIS, Simon. *Vězeňská duchovní služba, její podstata, smysl a význam v současném vězeňském systému ČR*. Praha, 2003. Univerzita Karlova.

MIKLÓSI, Marta. The role of prison chaplains in reintegration of inmates. *The Prison Systems Review*. 2021, 111, 47-59. Dostupné z: https://files.4medicine.pl/download.php?cfs_id=4787

MIKŠÍK, Oldřich, 2009. *Psychika osobnosti v období závažných životních a společenských změn*. Praha: Karolinum. ISBN: 978-80-246-1600-1.

MITÁŠ, Václav. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí* [online]. Praha: Vězeňská duchovenská péče a Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2007 [cit. 2024-02-13]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/7925624-Duchovenska-sluzba-v-penitenciarnim-prostredi.html>

MORAVCOVÁ, Ilona a PRŮKA, Miloslav, 2011. *Aktuální problémy resocializační pedagogiky*. Pardubice: Fakulta filozofická Univerzity Pardubice. ISBN 978-80-7395-342-3.

MOTEJL, Otakar, Pavel VARVAŘOVSKÝ, Marek BLECHA, Milan SVOBODA, Jan Petr KOSINKA, Petra ZDRAŽILOVÁ (ed.). *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2011. ISBN 978-80-7357-606-6.

MS ČR, 1999. *Vyhláška č. 345/1999 Sb.*, Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, § 41 (2).

MS ČR, 2015. *Koncepce vězeňství do roku 2025* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR [cit. 3.4.2024]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>

NEŠPOR, Zdeněk. „Český spirituální trh jako předmět religionistického výzkumu.“ *Pantheon. Religionistický časopis* 2, 2009, (5): 7-33. ISSN 1803-2443.

PINEROVÁ, Klára, Michal LOUČ a Kristýna BUŠKOVÁ, 2021. *Vězení jako zrcadlo společnosti: Nerovný souboj vědy, politiky a humanity 1965-1992*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-4926-9.

PIVOŇKA, Bohdan, 2018. *Duchovní služba v postkomunistickém vězení, aneb, Ohlédnutí za dvacetiletím Vězeňské duchovenské péče*. Středokluky: Zdeněk Susa. ISBN 978-80-88084-16-7.

RAN: Radicalisation Awareness Network, 2022. *Religious Counselling, training and interfaith dialogue in prison*. Berlin. [cit. 03-03-2024]. Dostupné z: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-06/ran_prisons_what_is_in_eu_prison_toolbox_of_ddr_programmes_15-16112022_en.pdf

RASZKOVÁ, Tereza a Stanislava HOFERKOVÁ, 2018. *Kapitoly z penologie I: vězeňství*. Vydání: druhé, rozšířené a aktualizované. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-716-9.

REICHEL, Jiří, 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. 111 s. ISBN: 97-880-24769-35-6.

REMEŠ, Prokop. Hagioterapie – nový směr psychoterapie? *Česká a slovenská psychiatrie*. 1998, **94**(4), 206-211. ISSN 1212-0383.

RESTORATIVNÍ JUSTICE, 2021. [online]. *Strategie restorativní justice pro Českou republiku*. [cit. 2024-04-02]. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/PROHLEDNOUT-STRATEGII-RJ-PRO-CR.pdf>

ROBINSON, David. An inside view: Reflections of a jail chaplain. *Review & Expositor*. 2023, **119**(3-4), 329-341. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/00346373231176264>

ŘEZÁČ, Josef, František, 1852. *Vězeňství v posavadních spůsobech svých s návrhem o zdárnější trestání a polepšování zločinců*. Praha.

SILVERMAN, David, 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar. 327 s. ISBN 8055109044.

Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2022, 2023. [online] Praha: Vězeňská služba České republiky [cit. 10-1-2024] Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-vezenske-sluzby-ceske-republiky-za-rok-2023.pdf>

STIFFOS-HANSEN, Hans, Lars Johan DANBOLT, Hilde FRØKEDAL. Chaplaincy in Northern Europe: An overview from Norway. *Tidsskrift for praktisk teologi*. 2019, **36**(2), 60-70. DOI: <https://doi.org/10.48626/tpt.v36i2.5355>

ŠTĚRBA, Vladislav, 2007. *Penologie*. Skripta pro střední a vyšší odborné školy. Praha: Armex. ISBN 978-80-86795-48-5.

UHLÍK, Jan, 2006. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: Osudy významných vězňenských osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Stráž pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR. ISBN 80-239-9417-4

UHLÍK, Jan. Minulost českého vězeňství – Svatováclavská trestnice. *České vězeňství*. 1993, **1**(2), s. 17-21. ISSN 1213-9297.

UNESCO INSTITUTE FOR LIFELONG LEARNING. *Prison Education* [online]. 2024 [cit. 2024-04-14]. Dostupné z: <https://www.uil.unesco.org/en/adult-education/prison-education>.

VÁNĚ, Jan a Martina ŠTÍPKOVÁ. „The National Religious Environment and the Orthodoxy of Christian Beliefs: A Comparison of Austria, the Czech Republic and Slovakia.“. *Czech Sociological Review*. 2013, 49(3), 403-426. DOI: 10.13060/00380288.2013.49.3.03

VETEŠKA, Jaroslav a FISCHER, Slavomil, 2020. *Psychologie kriminálního chování: vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Psyché (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0731-5.

VETEŠKA, Jaroslav, 2016. *Přehled andragogiky: úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál. 319 s. ISBN 978-80-262-1026-9.

Vězeňská duchovenská péče České republiky [online]. 2021 [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://www.vdpcr.eu/>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. *Nariadení generálního ředitele VS ČR o organizaci a výkonu duchovní služby ve Vězeňské službě České republiky*. 2017. Praha.

VILLMAN, Emma. Narratives of normality: Finnish prisoners envisioning their future. Online. *Punishment & Society*. 2023, 25(1), 80-98. <https://doi.org/10.1177/14624745211007192>

VOGEL, J., YOON, D., SAUTER, J., HAUSAM, J. & DAHLE, K.: Prison Climate and Its Role in Reducing Dynamic Risk Factors During Offender Treatment. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2018, 62. DOI: [10.1177/0306624X18778449](https://doi.org/10.1177/0306624X18778449)

VS ČR 2016. [online]. *Vzdělávání vězňů*. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-nove-sedlo/clanky/detail/standardizovany-program-grepp>. [cit. 2024-04-02].

VS ČR 2018. [online]. *Terapeutický program PARDON*. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-hradec-kralove/clanky/detail/terapeuticky-program-pardon-2>. [cit. 2024-04-02].

VS ČR 2018. [online]. *Terapeutický program TP 21 pro mladistvé odsouzené*. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-vsehrdy/clanky/detail/terapeuticky-program-tp-21-pro-mladistve-odsouzene>. [cit. 2024-04-02].

VS ČR 2021. [online] Resocializační program „3Z“. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-liberec/clanky/detail/9540>. [cit. 2024-03-28]

VS ČR 2024. [online] *Duchovní služba*. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/duchovni-sluzba-1>. [cit. 2024-04-11].

VS ČR 2024. [online] *Extramurální aktivity*. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-valdice/sekce/extramuralni-aktivity>. [cit. 2024-03-20].

YELLIN, Jacob M. The History and Current Status of the Clergy-Penitent Privilege. *Santa Clara Law Review* [online]. 1983, **23**(1) [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: <https://digitalcommons.law.scu.edu/lawreview/vol23/iss1/3>

Zákon č. 169/1999 Sb., Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 3/2002 Sb.: Zákon o svobodě o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech).

Zákon č. 84/1969 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

ZHÁNĚL, Jiří, Vladimír HELLEBRANDT a Martin SEBERA. Metodologie výzkumné práce. In: *Inovace a modernizace studijních oborů Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity*. 2012 [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2024-04-12]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/fsps/jaro2017/nk2019/um/Zhanel-metodologie-vyzkumne-prace_2014.pdf.

ZVOLÁNEK, Pavel. Pieta na Olšanech. [Vězeňská duchovenská péče, z.s.](#), 2019. [cit. 21-03-2024]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20190620191738/http://www.vdpcr.eu/pieta-u-hrobu-f.j.-eza-e.html>

Seznam příloh

Příloha I: Vzor informovaného souhlasu

Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru a jeho následným využitím pro účely diplomové práce Role a funkce duchovních v systému penitenciární péče v České republice

Svým podpisem vyjadřuji souhlas s následujícími body:

1. Byl/a jsem informována o účelu rozhovoru, kterým je sběr kvalitativních dat prostřednictvím hloubkových rozhovorů. Data budou využita pro potřeby výzkumu diplomové práce Bc. Gabriely Galíkové s názvem **Role a funkce duchovních v systému penitenciární péče v České republice**.
2. Bylo mi sděleno, jaký bude mít rozhovor průběh. Byl/a jsem seznámen/a s právem odmítnout odpověď na jakoukoli otázku.
3. Souhlasím s nahráváním rozhovoru a jeho následným zpracováním. Zvukový záznam rozhovoru nebude poskytnut třetím stranám a po přepsání bude vymazán. Transkripce bude přístupná pouze komisi u obhajoby diplomové práce, až na vybrané části citované v textu práce, který bude volně přístupný online.
4. Byl/a jsem obeznámen/a s tím, jak bude s rozhovory nakládáno a jakým způsobem bude zajištěna anonymita i po skončení rozhovorů, která znemožní identifikaci mé osoby.
5. Beru na vědomí, že nikde nebude uvedeno mé jméno ani jiné osobní údaje, díky kterým bych mohl/a být identifikován/a. Dávám své svolení k tomu, aby výzkumnice použila rozhovor pro potřeby své diplomové práce a některé části v ní citovala, zvuková nahrávka a transkripce rozhovoru však bude po ukončení výzkumu smazána.

Datum:

Podpis respondenta:

Příloha II: Seznam otázek do rozhovorů

KONTEXT KAPLANSKÉ PRÁCE

1. Jaké byly začátky vaší kariéry vězeňského kaplana/ kaplanky? Jak jste se k této roli dostal/a, a jak dlouho na pozici působíte?
2. Z jakého profesního/akademického zázemí do výkonu funkce vězeňského kaplana/ kaplanky přicházíte? Jaké vám toto zázemí poskytuje nástroje/ překážky při práci s odsouzenými?
3. Práce vězeňského kaplana asi není tou nejlépeší z profesí, a to především z psychického hlediska. Co vám dává důvody se této práci věnovat? Co vám pomáhá v rámci psychohygieny?

CHARAKTER SLUŽBY VĚZEŇSKÉHO KAPLANA/VĚZEŇSKÉ KAPLANKY, PENITENCIÁRNÍ vs. POSTPENITENCIÁRNÍ DUCHOVNÍ PÉČE (VO1+VO2)

4. Co vše se schovává v běžné „agendě“ vězeňského kaplana?
5. Co z uvedených činností máte na práci kaplana nejraději? Chybí vám něco? Přebývá něco?
6. Jak se liší aktivity v rámci penitenciární a postpenitenciární péče?

„PORTRÉT“ ODSOUZENÉHO, VZTAH KAPLAN+ODSOUZENÝ (VO3) →

7. Jak vypadá věřící odsouzený? Je možné mezi věřícími vězni hledat společné prvky?
8. Jaká témata odsouzení nejčastěji přinášejí?
9. S jakými motivacemi a představami vstupují odsouzení do procesu duchovní práce?
10. Jak se utváří vztah kaplana/kaplanky a odsouzeného? Čím jsou podle vás vztahy kaplanů s odsouzenými charakteristické, typické?
11. Jaké praktiky vnímáte jako nejužitečnější v práci s odsouzenými?
12. Co vnímáte jako největší přínos duchovní práce s odsouzenými?
13. Co vnímáte jako největší překážky duchovní práce s odsouzenými?
14. Jak poznáte, že je vaše práce s vězňem „hotová“?
15. Co byste řemeslu vězeňských kaplanů přál/a do budoucna?